

**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEM'DE SEÇİM
SİSTEMLERİ VE SİYASAL İSTİKRAR**

Abdülkadir ÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi

Anabilim Dalı

Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI

2014

Her Hakkı Saklıdır

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Abdülkadir ÖZDEMİR

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ DÖNEM’DE SEÇİM SİSTEMLERİ
VE SİYASAL İSTİKRAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI

ERZURUM – 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

04/07/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Türkiye'de Çok Partili Dönem'de Seçim Sistemleri ve Siyasal İstikrar" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun ..3.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

04/07/2014

Abdülkadir ÖZDEMİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

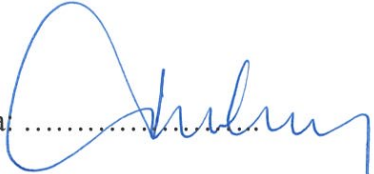
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI danışmanlığında, Abdülkadir ÖZDEMİR tarafından hazırlanan bu çalışma 04 / 07 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Önder BARLI

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SİYASAL İSTİKRAR İLİŞKİSİNİN TEORİK VE PRATİK

BAĞLAMI

1.1. SEÇİMLERİN TARİHİ VE FELSEFİ BAĞLAMI	3
1.1.1. Antik Çağ'da Seçim.....	5
1.1.2. Orta Çağ'da Seçim.....	8
1.1.2.1. Batı'da Seçim	8
1.1.2.2. İslam ve Ortadoğu Coğrafyasında Seçim	11
1.1.2.2.1. Sünnilere Göre Seçim.....	13
1.1.2.2.2. Şiilere Göre Seçim.....	15
1.1.2.2.3. Haricilere Göre Seçim	16
1.1.3. Modern Dönemde Seçim.....	17
1.2. DÜNYADA GENEL OLARAK UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE BU SİSTEMLERİN TEMSİLDE ADALET VE SİYASAL İSTİKRAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	20
1.2.1. Çoğunluk Sistemi	21
1.2.2. Nispi Temsil Sistemi	22
1.2.3. Karma Sistemler	23
1.3. BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE BU SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL İSTİKRAR VE TEMSİLDE ADALET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	24
1.3.1. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemi	24
1.3.2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi (İkinci Oylama Sistemi)	26
1.3.3. Alternatif Oylama Sistemi	26
1.3.4. Aktarılabılır Tekli Oy Sistemi	27

1.3.5. Parti Listesi Sistemi	28
1.4. SİYASAL İSTİKRAR.....	29
1.4.1. Siyasal İstikrarsızlığın Politik Nedenleri.....	30
1.4.1.1. Askeri Müdahaleler	30
1.4.1.2. Güvensizlik Oyu	32
1.4.1.3. Gensoru.....	32
1.4.2. Siyasal İstikrarsızlığın Ekonomik Nedenleri.....	33
1.4.2.1. Ekonomik Krizler	34
1.4.2.2. İşsizlik.....	35
1.4.2.3. Enflasyon	36
1.4.2.4. Bütçenin Reddi	36
1.4.3. Siyasal İstikrarsızlığın Sosyal Nedenleri.....	37
1.4.3.1. Toplumsal Ayaklanmalar, Protestolar	38
1.4.3.2. Etnik ve Dini Çatışmalar	38
1.4.3.3. Terör Olayları ve Suikastlar	39
1.4.4. Siyasal İstikrarsızlığın Diğer Nedenleri	40
1.4.4.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi.....	41
1.4.4.2. Başbakanın Ölümü	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL İSTİKRAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ETKİLER VE TEPKİLER

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM'DE SEÇİM SİSTEMLERİ	43
2.1.1. Muhassıllık Meclisi Seçimleri.....	43
2.1.2. Mebus Seçimleri.....	44
2.2. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM'DE SEÇİM SİSTEMLERİ.....	47
2.2.1. 1923-1946 Yılları Arasında Yapılan İki Dereceli Seçimler	47
2.2.2. 1946'dan Günümüze Kadar Yapılan Tek Dereceli Seçimler	48
2.2.2.1. 1946-1960 Yılları Arasında Uygulanan Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	49
2.2.2.2. 1961'den Günümüze Uygulanan Nispi Temsil Sistemleri	54
2.2.2.2.1. Barajsız Nispi Temsil Sistemleri	56
2.2.2.2.1.1. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi	56
2.2.2.2.1.2. Barajsız d'Hondt Sistemi.....	58

2.2.2.2.2. Barajlı Nispi Temsil Sistemleri	62
2.2.2.2.2.1. Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt Sistemi.....	63
2.2.2.2.2.2. Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi	64
2.2.2.2.2.3. Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi	65
2.2.2.2.2.4. Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİM KANUNLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİN SİYASAL İSTİKRAR VE PARTİ KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. SEÇİM KANUNLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİN DÖNEMSEL ANALİZİ.....	79
3.1.1. Çok Partili Dönem Öncesi Seçim Kanunları.....	79
3.1.1.1. 4320 Mebus Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler	81
3.1.1.2. 4918 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler.....	82
3.1.2. Çok Partili Dönem'de Seçim Kanunları	82
3.1.2.1. 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler.....	83
3.1.2.2. 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler.....	83
3.1.2.3. 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler.....	85
3.2. SEÇİM SİSTEMLERİ VE SİYASİ PARTİLER KANUNLARININ, SİYASİ PARTİLER ÜZERİNE ETKİLERİ	86
3.2.1. Parti Kurulumları.....	86
3.2.2. Parti Birleşmeleri.....	87
3.2.3. Parti Kapanmaları.....	87
3.3. TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ İLE İLGİLİ ALTERNATİF GÖRÜŞ VE ÖNERİLER	88
3.3.1. İki Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi	88
3.3.2. Tercihli (Alternatif) Oylama Sistemi	91
3.3.3. Tek Üyeli-Tek Turlu Çoğunluk Sistemi.....	95
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	97
KAYNAKÇA	99
EKLER.....	104
ÖZGEÇMİŞ.....	107

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEM'DE SEÇİM SİSTEMLERİ VE SİYASAL İSTİKRAR****Abdülkadir ÖZDEMİR****Tez Danışmanı: Doç Dr. Şükrü NİŞANCI****2014, 107 Sayfa****Jüri: Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI****Prof. Dr. Önder BARLI****Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN**

Dünyada birçok seçim sisteminin uygulanmasına karşın, bütün seçim sistemlerinin amacı hem temsilde adaleti hem de siyasal istikrarı sağlamaktır. Bir başka deyişle seçim sistemleri temsilde adalet ve siyasal istikrar üzerinde etkilidir. Bu tezin amacı da, seçim sistemlerinin, Türkiye'nin siyasal istikrarı üzerinde ne kadar etkisi olduğunu göstermektir.

1946 yılından günümüze kadar yapılan tüm genel seçimlerin verileri Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. Elde edilen seçim verileri tablolar ile gösterilmiştir. Genel seçim sonuçları ile, kurulan hükümetlerin istikrarları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda genel olarak çok sayıda partinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer aldığı dönemlerde ve koalisyon dönemlerinde siyasal istikrarsızlıkların yaşandığı ve aksine az sayıda partinin mecliste yer aldığı ve tek başına hükümetin kurulabildiği dönemlerde ise siyasal istikrarın sağlandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçim Sistemleri, Siyasal İstikrar, Siyasal İstikrarsızlık, Temsilde Adalet, Türkiye'de Genel Seçimler.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
MULTIPARTY EPOCH ELECTION SYSTEMS AND POLITICAL STABILITY
IN TURKEY

Abdülkadir ÖZDEMİR

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI

2014, 107 Pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI

Prof. Dr. Önder BARLI

Prof. Dr. Ömer Selçuk EMSEN

Despite the implementation of several electoral systems in the world, purpose of all electoral systems is to provide both representation equilibrium and political stability. In other words, electoral systems have an effect on representation equilibrium and political stability. Purpose of this thesis is to show that electoral systems how much effective on political stability of Turkey.

All occurred general elections data from 1946 to nowadays taken by Turkish Statistical Institute. Obtained elections data are shown on tables. Political stability of formed governments after general elections results are compared. As results of comparisons, these are concluded that, generally, political instability occurred when during the period multiple parties were involved in The Grand National Assembly of Turkey and coalition government and vice versa political stability occurred when during the period few parties were involved in The Grand National Assembly of Turkey and a party came to power alone.

Key words: Election Systems, Political Stability, Political Instability, Representation Equilibrium, General Elections in Turkey.

KISALTMALAR DİZİNİ

AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
ATP	: Aydınlık Türkiye Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BP (1)	: Birlik Partisi
BP (2)	: Barış Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BTP	: Bağımsız Türkiye Partisi
CB	: Cumhurbaşkanı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DBP	: Demokrasi ve işçi Partisi
DEPAR	: Değişen Türkiye Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DP (1)	: Demokrat Parti
DP (2)	: Demokratik Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
EDP	: Eşitlik ve Demokrasi Partisi

EHP	: Emekçi Hareket Partisi
EMEP	: Emegın Partisi
FP	: Fazilet Partisi
GP (1)	: Güven Partisi
GP (2)	: Genç Parti
HAKPAR	: Hak ve Özgürlükler Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HAS Parti	: Halkın Sesi Partisi
HEPAR	: Hak ve Eşitlik Partisi
HP (1)	: Hürriyet Partisi
HP (2)	: Halkçı Parti
HYP	: Halkın Yükseliş Partisi
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
İP	: İşçi Partisi
LDP	: Liberal Demokrat Parti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
md.	: Madde
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MMP	: Milliyetçi ve Muhafazakar Parti
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
ÖDP	: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
RP	: Refah Partisi

s.	: Sayfa
SADP	: Sağ Duyu Partisi
SHP (1)	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SHP (2)	: Sosyal Demokrat Halk Partisi
SİP	: Sosyalist İktidar Parti
SP (1)	: Sosyalist Parti
SP (2)	: Saadet Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP (1)	: Türkiye Köylü Partisi
TKP (2)	: Türkiye Komünist Partisi
TP	: Türkiye Partisi
T. S. K.	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VP	: Vatanseverler Partisi
YDH	: Yeni Demokrasi Hareketi
YDP	: Yeniden Doğuş Partisi
YP (1)	: Yeni Parti
YP (2)	: Yurt Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. 1946 Genel Seçim Sonuçları.....	50
Tablo 2.2. 1950 Genel Seçim Sonuçları.....	50
Tablo 2.3. 1954 Genel Seçim Sonuçları.....	51
Tablo 2.4. 1957 Genel Seçim Sonuçları.....	52
Tablo 2.5. 1961 Yılından Günümüze Kadar Olan Süreçte Uygulanan Seçim Sistemleri.....	55
Tablo 2.6. 1965 Genel Seçim Sonuçları.....	57
Tablo 2.7. 1969 Genel Seçim Sonuçları.....	59
Tablo 2.8. 1973 Genel Seçim Sonuçları.....	60
Tablo 2.9. 1977 Genel Seçim Sonuçları.....	61
Tablo 2.10. 1961 Genel Seçim Sonuçları.....	63
Tablo 2.11. 1983 Genel Seçim Sonuçları.....	65
Tablo 2.12. 1987 Genel Seçim Sonuçları.....	66
Tablo 2.13. 1991 Genel Seçim Sonuçları.....	67
Tablo 2.14. 1995 Genel Seçim Sonuçları.....	69
Tablo 2.15. 1999 Genel Seçim Sonuçları.....	72
Tablo 2.16. 2002 Genel Seçim Sonuçları.....	74
Tablo 2.17. 2007 Genel Seçim Sonuçları.....	76
Tablo 2.18. 2011 Genel Seçim Sonuçları.....	77
Tablo 3.1. Tek Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (1. Simülasyon)	90
Tablo 3.2. Tek Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2. Simülasyon)	91
Tablo 3.3. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (6 Parti)	93
Tablo 3.4. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (5 Parti)	93

Tablo 3.5. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (4 Parti)	93
Tablo 3.6. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (3 Parti)	94
Tablo 3.7. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2 Parti)	94
Tablo 3.8. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (1. Simülasyon)	95
Tablo 3.9. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2. Simülasyon)	96

ÖNSÖZ

Çalışmanın ana konusunu, Türkiye'nin de çoğu zaman yaşadığı bir problem olan "siyasal istikrar" oluşturmaktadır. Çalışmada seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerinde ne kadar etkisi olduğunun yanı sıra, siyasal istikrarsızlığa neden olan durumlar da incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme yapılırken konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiş, Türkiye'de yapılan genel seçimler ile ilgili tüm tablolar, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen veriler baz alınarak hazırlanmıştır. Seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerindeki etkileri incelenirken, hazırlanan tablolardan ve elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

Çalışmalarında bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, çalışmamın her safhasını özenle inceleyen, önerilerde bulunan ve beni yönlendiren danışman hocam sayın Doç. Dr. Şükrü Nişancı'ya, bu süreçte kütüphanesinden yararlandığım emekli öğretim üyesi Feridun ALPER'e, gramer ve imla denetiminde yardımcı olan edebiyat öğretmeni Sevilay AKSU'ya, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma ve benim için çok kıymetli olan aileme teşekkür ederim.

Erzurum-2014

Abdülkadir ÖZDEMİR

GİRİŞ

Seçimlerin yapılmadığı bir ülkenin demokratik olduğundan söz etmek mümkün değildir. Ancak bir siyasal sistemin, demokratik sayılabilmesinin şartlarından birisi de, seçimlerin, demokratik seçim ilkeleri doğrultusunda, adil ve belirli aralıklarda yapılmasıdır.

Seçim kavramı ilk olarak yüzyıllar önce Antik Yunan site devletlerinde ortaya çıkmış ve bu kavram günümüze ulaşmaya kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Antik Çağ'dan günümüze kadar olan süreçte seçim kavramı gelişip değişmiş, "siyasal istikrar" ve "temsilde adalet" olgusunun öncelenmesi "seçim sistemi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bu sistemler genellikle "çoğunlukçu sistemler", "nispi temsil sistemleri" ve "karma sistemler" olarak üçe ayrılmıştır. Her seçim sisteminin amacı ya temsilde adaleti ya da siyasal istikrarı sağlamaktır. Ancak her ikisine birden aynı anda ulaşabilmek oldukça güçtür. Bu nedenle temsilde adaleti sağlamak için siyasal istikrardan; siyasal istikrarı sağlayabilmek için de temsilde adaletten taviz vermek gerekebilir. Bir ülkede siyasal istikrarı etkileyen birçok neden vardır. Siyasal istikrar üzerinde, seçim sistemlerinin de etkisi olduğunu kesindir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde, böyle hayati bir konunun Türk siyasi yaşamı açısından değerlendirilmesi, siyasal istikrar ve temsilde adalet optimizasyona dair öneri sunabilme isteği etkili olmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, seçim ve demokrasi kavramlarının ilk kez ortaya çıktığı Antik Çağ'daki düşünce ve pratikler ele alınmış, daha sonra Orta Çağ'daki uygulamalar incelenmiş ve nihayet Modern Dönem'de seçimlerin nasıl ve hangi ilkeler doğrultusunda yapıldığı anlatılmıştır. Bu çerçevede Orta Çağ'daki seçim olgusu, Batı coğrafyası ile İslam ve Ortadoğu coğrafyası karşılaştırılarak incelenmiştir. Orta Çağ'da Batı'da kilisenin ve Hristiyanlığın seçim ile ilgili konulara bakış açıları değerlendirilmiş, daha sonra ise aynı dönemde İslam coğrafyasında, seçimler ile ilgili "Sünni", "Şii" ve "Harici" ekollerin benzerliklerine ve farklılıklarına yer verilmiştir. Ancak asıl konu Modern Dönem olduğundan bu dönem üzerinde daha fazla durulmuştur. Daha sonra dünyada uygulanan en yaygın seçim sistemleri tanımlanarak bu sistemler "temsilde adalet" ve "siyasal istikrar" bağlamında değerlendirilmiştir.

Birinci bölümün son kısmında ise siyasal istikrar kavramı detaylıca tanımlanmaya ve bir ülkede siyasal istikrarı bozan faktörlerin neler olabileceği, Türkiye'deki örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Siyasal istikrarı bozan durumlar ise "politik nedenler", "ekonomik nedenler", "sosyal nedenler" ve "diğer nedenler" olarak gruplandırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi'nden önce yapılan Muhassıllık Meclisleri seçimleri ile başlayıp, günümüze kadar gelen süreçteki tüm seçimlerde uygulanan seçim sistemleri incelenmiş ve bu seçim sistemlerinin siyasal istikrara etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu inceleme yapılırken Türk siyasal hayatı, "Cumhuriyet Öncesi Dönem" ve "Cumhuriyet Sonrası Dönem" olmak üzere ikiye ayrılmış; Cumhuriyet Sonrası Dönem ise "Çok Partili Dönem Öncesi" ve "Çok Partili Dönem" olarak incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde, 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimden sonraki 16 genel seçimin sonuçları için, Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılarak tablolar oluşturulmuştur. Bu sonuçlar analiz edilmiş ve uygulanan seçim sistemlerinden hangilerinin, temsilde aşırılığa neden olduğu gösterilmiştir. Ayrıca her seçim sonucunda kurulan hükümetlerin istikrarı/istikrarsızlığı anlatılmış ve eğer istikrarsızlık varsa istikrarı bozan nedenler belirtilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son kısmını oluşturan üçüncü bölümde ise, Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanan seçim kanunları incelenmiştir. Bu açıdan Cumhuriyet Dönemi, ikinci bölümde de olduğu gibi yine "Çok Partili Dönem Öncesi" ve "Çok Partili Dönem" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin getirdiği yeniliklerin neler olduğuna ve bu değişikliklerin siyasal istikrar üzerinde etkisinin olup olmadığına bu bölümde değinilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, seçim kanunlarının, Türkiye'deki siyasi partiler üzerindeki etkileri incelenmiş, Türk siyasi tarihi boyunca kurulan, birleşen ve kapanan partiler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Son olarak, Türkiye'de genel seçimlerde uygulanabilecek seçim sistemleri ile ilgili alternatif görüş ve önerilere yer verilmiştir.

Tezin sonunda sonuç ve değerlendirmeler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEÇİM VE SİYASAL İSTİKRAR İLİŞKİSİNİN TEORİK VE PRATİK BAĞLAMI

1.1. SEÇİMLERİN TARİHİ VE FELSEFİ BAĞLAMI

Bir sistemin demokratik olup olmadığının veya bir yönetimin meşru olup olmadığının tespit edilmesindeki en önemli ölçüt seçimlerdir. Seçimlerin olmadığı bir ülkenin demokratik olduğunu söylemek mümkün değildir. Seçimlerin amacı, halkı yönetecek kişilerin halk tarafından belirlenmesidir. Bu belirleme hakkı, geçmiş dönemlerde, vatandaşlık, yaş, cinsiyet veya vergi verme gibi birçok kıstas ile sınırlandırılmasına karşın, günümüz demokrasilerinde genel ve eşit oy ilkesi ile daha da demokratik hale gelmiştir.

Eski Yunan'da sadece belirli özelliklere sahip kişilerin oy kullanma hakları varken¹ veya Osmanlı'da halkın siyaset yapması ve devlet işlerine karışmasının cezası idam olarak belirlenmişken² günümüz demokrasilerindeki ilkelere göre, bu tür uygulamaların varlığından söz etmek mümkün değildir.

*"Tarih boyunca seçmen olmanın, yurttaşlık, yaş, cinsiyet, eğitim, ikametgah, ırk, toprak sahipliği ve sosyo-ekonomik statü gibi ölçütleri olmuştur. Demokrasinin tarihi, bir bakıma seçmenliğin ve meşru olarak siyaset yapma hakkının eşitlik temelinde, ayrımların kalkmasına koşut genişleyen tanımının tarihidir."*³ Yani, Alkan'a göre demokrasi tarihini incelemek ile seçmenlerin meşru bir ortamda siyaset yapma hakkını; yani seçim tarihini incelemek, hemen hemen eşdeğer olarak görülebilir.

Özellikle Fransız İhtilali'nin etkisi ile birlikte mülkiyet, cinsiyet, yaş, vergi verme veya statü gibi kriterler yavaş yavaş ortadan kalkarak, 20. yüzyılda eşit ve genel oy hakkı anayasalarda yer almaya başlamıştır. Çoğulcu demokrasilerde oy hakkının genişletilmesi gerekmektedir.⁴

¹ Andrew Heywood, *Siyaset*, (7. Baskı), (Çev.: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Adres Yayınları, Ankara 2012, s.108; Servet Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, (2. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 1981, s. 262.

² Mehmet Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri" [Elektronik Sürüm], *Anayasa Yargısı*, 23, 2006, 133-165.

³ Alkan, s. 137.

⁴ A.Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (14. Baskı), Turhan Kitapevi, Ankara 2006, s. 26.

Türk siyasal hayatında da I. ve II. Meşrutiyet'te seçmenlere, meslek, yaş ve mülkiyet gibi bazı kıstaslar getirilmiştir. Ayrıca kadınlara; 1930 yılında Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, 1933 yılında muhtar seçme ve köy heyetine katılma hakkı, 1934 yılında genel seçimlerde 22 yaşında seçme ve 30 yaşında seçilme hakkı, 1924 Anayasası'nın 10 ve 11. maddelerinin değiştirilmesiyle tanınmıştır.⁵ Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı, Fransa, İtalya, Belçika ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinden de önce verilmiştir.

Türk siyasal hayatı açısından seçimlerin tarihsel bağlamına (1840 yılında kurulan muhassıllık meclisleri seçimlerine ve 1876 yılında başlayıp 1877 yılında tamamlanan Meclis-i Mebusan seçimlerinden günümüze kadar yapılan seçimlere) ikinci bölümde değinilecektir.

Sonuç olarak, modern bir devletten bahsedebilmenin ilk şartı demokrasi, demokrasinin günümüzdeki şekli ise doğrudan değil dolaylı demokrasidir. Dolaylı demokrasi için temsil, temsil için de seçimler şarttır. Bu nedenle de bir devletin modern ve bir iktidarın meşru olduğunu söyleyebilmek için seçimlerin ne ölçüde adil ve gerçekçi olduğuna bakmak gerekir.⁶ Yani adil ve gerçekçi bir seçime dayanmayan iktidarın veya yönetimin demokratik olmasından söz edilemez. Başka bir deyişle, bu tür yönetimler ancak diktatörlük olarak nitelendirilebilir.⁷ Ayrıca günümüzde bir seçimin demokratik olup olmadığı demokratik seçim ilkeleriyle ölçülebilmektedir. Bu ilkeler: serbest oy ilkesi, genel oy ilkesi, eşit ve gizli oy ilkesi, açık sayım ilkesi, yargı denetimine tabi seçimler ve tek dereceli seçimlerdir. Bu ilkelerden birinin veya bir kaçının olmadığı bir seçimin ise demokratik olmasından söz etmek mümkün değildir.

Seçimlerin tarihi ve felsefi bağlamı 3 ayrı dönem olarak incelenecektir. Bu dönemler; "Antik Çağ", "Orta Çağ" ve "Modern Dönem"dir.

⁵ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, (1924), *T.C. Resmi Gazete*, 491, 20 Nisan 1924, md. 10 ve 11. (Türkçeleştirilmiş Şekli: 1924 Anayasası, *T.Düstur*, Cilt 26, s. 170, 4695, 10 Ocak 1945, Erişim Tarihi: 15.05.2014, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>)

⁶ Levent Köker, "Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk" [Elektronik Sürüm], *Anayasa Yargısı*, 23, 2006, 199-210.

⁷ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, (7. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 281.

1.1.1. Antik Çağ'da Seçim

Antik Çağ'ı insanlığın varoluşundan, Orta Çağ'ın başlangıcına kadar geçen dönem olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönem Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi, önemli filozofların yaşadığı bir dönemdir. Bu filozofların görüşleri kendilerinden sonra gelen birçok düşünür üzerinde etkili olmuştur. Ancak bazı görüşlere göre, Eski Yunan filozofları siyaset bilimi literatürüne çok sayıda kavram kazandırmış olsa da, bütün siyasi varsayımları Platon ile başlatmak da, bütün siyasi fikirlerin sadece Avrupa ve Amerika'da ortaya çıktığını ileri sürmek de hatalıdır.⁸

Demokrasinin ve demokrasinin temel şartı olan seçimlerin, Antik Çağ'da en yaygın olarak görüldüğü yer Antik Yunan'dır. Bu nedenle Antik Çağ'da demokrasi ve seçim kavramlarını incelemek ile Antik Yunan ve Roma'da demokrasi ve seçim kavramlarını incelemek hemen hemen aynı anlamı taşıyacaktır.

Devletin henüz ortaya çıkmadığı ilkel toplumlarda dahi, kabile üyelerinin karar alma sürecine katılması gibi bazı demokratik unsurlara rastlansa da günümüzde kullanılan “demokrasi” kavramının temelleri, Eski Yunan'a dayanmaktadır.⁹ Yani bu kavram daha önce hiçbir medeniyet tarafından kullanılmamıştır. Yunan toplumlarında halkın, özellikle de soyluların yavaş yavaş zenginleşmesi kralların otoritesini zayıflatmış ve halkın da yönetimde söz sahibi olmasına zemin hazırlamıştır. Ancak yönetimde tüm toplum söz sahibi değildir. Eski Yunan demokrasi anlayışına göre yabancıların, kadınların ve kölelerin oy hakları yokken, sadece yerli, 18 yaşından büyük, erkek, toprak sahibi olma veya din adamı olma gibi belirli özelliklere sahip kişilerin oy hakkı vardır. Sadece yurttaşların oy hakkı olması; yani yabancıların ve kölelerin oy hakkının olmaması, nüfusun hemen hemen yarısının seçme ve seçilme hakkının olmadığını göstermektedir.¹⁰ Bu kriterler Eski Yunan demokrasisini günümüz demokrasilerinden ayıran en önemli farklılıklardır.

Bu dönemde ülke ile ilgili kararlar “Ecclesia” adı verilen, yılda 40 kez toplanan halk meclislerinde alınmakta ve bu meclislere, oy hakkı olan herkes katılmaktaydı. Eski Yunan'da nüfusun az olması bu meclislerde herkesin yer alabilmesine yani doğrudan

⁸ Bülent Atalay, “Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, II, 1516.

⁹ Oktay Uygun, *Demokrasi*, (1. Baskı), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011, s. 9.

¹⁰ Charles Tilly, *Demokrasi*, (Çev.: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınevi, Ankara 2011, s. 53.

demokrasiye imkan tanımıştır. Bu meclisler daha sonra yetkilerini yasama komisyonuna devretmiştir. Bu komisyon ise her yılın başında kura ile belirlenen 30 yaş üzeri kişilerden oluşmaktaydı.¹¹ Bu kişilerin kura ile belirlenmesi, herhangi bir liyakat veya başka özellik şartı aranmadığının açık göstergesidir.

Yürütme yetkisi ise “Beş Yüzler Konseyi” adı verilen bir kurulun elindeydi. Bu kurulun üyeleri de tıpkı yasama organı gibi kura ile belirlenmekteydi. Eski Yunan’da Atina’yı oluşturan 10 kabileden kura yoluyla 50’şer kişi belirlenirdi. Devlet başkanı ise 24 saatliğine bu konseyden kura ile belirlenirdi. İdari yapı da, çoğunun kura ile belirlendiği kişilerden oluşmaktaydı. Kura ile belirleme yönteminin bu kadar yaygın olmasının sebebi, Atinalıların kura usulünü daha demokratik bulmalarıdır.¹² Özel beceriler gerektiren ve olağanüstü askeri durumlarda ise kura yerine kısa süreli seçimler yapılmaktaydı.¹³ Kamu hizmetlerinin uzmanlık gerektirecek kadar karmaşık olmaması ve ülke topraklarının az olması, kura usulünün o dönemde uygulanabilirliğine zemin hazırlamıştır.

"Dikasterion" adı verilen Halk Mahkemeleri’nin üyelerinin belirlenmesinde de tıpkı yasama ve yürütmede olduğu gibi kura usulü uygulanmaktadır. Yani Halk Mahkemesi jürileri de 30 yaşını doldurmuş Atinalı yurttaşlar arasından kura yöntemi ile belirlenmekteydi.¹⁴

Roma’da ise devlet başkanı babadan oğula geçmediği gibi seçimle de belirlenmezdi. Kral olacak kişiyi önceki kral belirlerdi. Eğer önceki kral kendinden sonraki kralı belirlemeden önce ölürse bu durumda kralı, Roma şehrini oluşturan grupların reisleri belirler ve onun krallığını tanıdıklarını bildirirlerdi.¹⁵

Antik Dönem'deki doğrudan demokrasi anlayışı Makedonyalıların Yunan kent devletlerini ele geçirmesiyle sona ermiştir. Antik Yunan’dan sonra ortaya çıkan Roma ise başta krallıkla, sonra da oligarşi ile yönetilmiştir.

¹¹ Uygun, s. 21.

¹² Uygun, s. 29.

¹³ Tilly, s. 53.

¹⁴ Uygun, s. 30.

¹⁵ Ziya Umur, *Roma Hukuku*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1984, s. 15.

Eski Yunan şehir devletlerinin yıkılması ve daha sonra sınırları daha büyük devletlerin veya imparatorlukların meydana gelmesi de doğrudan demokrasinin uygulanmasını engellemiş ve “temsil” kavramı ortaya çıkmıştır.

Demokrasi ve seçim kavramları her ne kadar Eski Yunan veya Avrupa’da şekillenmiş olsa da; Antik Çağ’da doğu toplumlarında da bu kavramlara rastlamak mümkündür. Antik Çağ’daki Türk devlet geleneklerinin bir çoğuna Türk yazıtlarından ulaşılabilmektedir. Bu yazıtlardaki bilgiler eski Türklerin "törelere" (yazılı olmayan kanunlar) ve "yasalara" göre yönetildiğini göstermektedir. Ancak devlet başkanı halk tarafından değil oymak reisleri tarafından seçilmekte ve bu siyasi iktidarın Tanrı tarafından verildiğine inanılmaktaydı. Tahtın varisi her ne kadar hükümdarın oğlu olsa da bu kişi kurultayda seçilmekteydi. Bu inanış Türk Töresi’nden gelmekteydi.¹⁶ Eski Türk devletlerinde “Kağan” olarak da adlandırılan devlet başkanları, devleti ilgilendiren önemli kararları toy, kengeş, ternek ve kurultay adı verilen devlet meclislerinde alırlardı. Bu meclis ise seçilmişlerden değil hanedan üyelerinden, kendi başarılarından dolayı yüksek makamlara ulaşabilmiş askeri ve idari yöneticilerden ve hanedan dışındaki kişilerden oluşmaktaydı. Bu meclislerin örneklerine hem Asya kıtasındaki eski Türk devletlerinde hem de Avrupa’daki Türk devletlerinde rastlamak mümkündür. Bizans elçisi Priskos, Atilla’yı ziyaret ettiği zaman bu meclisi görmüş ve meclisi “seçkinler meclisi” (logades) olarak tanımlamıştır.¹⁷

Bu bilgiler ışığında demokrasinin sadece Batı’da veya Eski Yunan’da olmadığını, eski Türklerde de ülke yönetiminde, seçimler olmasa dahi demokrasinin bazı özelliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en kesin göstergesi eski Türk devletlerinde, ülke ile ilgili kararların meclis veya kurultaylarda alınmasıdır.

Demokrasilerin temel kurumları olan meclislere eski Türklerde de karşılaşılmışna rağmen bu meclisler bir parlamentoya dönüştürülemediğinden, parlamento kavramı batıdan alınmıştır.

Sonuç olarak Orta Çağ ve Modern Dönem’deki demokrasi fikirlerinin temelleri, genel olarak Antik Yunan şehir devletlerinin yönetim anlayışına ve bu dönemdeki

¹⁶ Mehmed Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 69, 72.

¹⁷ Salim Koca, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, II, 1463. (İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1977, s. 227’den naklen)

düşünürlerin fikirlerine dayanmaktadır. Bu nedenle Antik Yunan site devletlerinin yok olmasıyla demokrasi ve seçim kavramları uzun yıllar askıda kalmıştır.

1.1.2. Orta Çağ'da Seçim

Antik Yunan site devletlerinin yıkılması ile birlikte demokrasi kavramı da Orta Çağ'a kadar gündeme gelmemiştir. Orta Çağ'daki demokrasilerde de tıpkı Antik Yunan demokrasileri gibi seçme ve seçilme hakkı, sadece bazı ayrıcalıklara sahip olan kişilere tanınmıştır.

"Orta Çağ" kavramı geçmiş ile bugün arasındaki bir dönemi anlatsa da bu çağın başlangıç ve bitiş tarihleri bazı yazar veya tarihçilere göre farklıdır. Bu dönemi bazı tarihçiler Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden (476), Amerika'nın keşfine (1492) kadar olan dönem olarak tanımlanırken; başka bir görüşe göre Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayıp 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönemi kapsamaktadır. Türklere göre ise Orta Çağ 1453 İstanbul'un Fethi ile sona ermiştir.¹⁸

Konumuz açısından, Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönem olarak anlatılacaktır. Bu çağda sadece batıda değil, aynı zamanda İslam ve Orta Doğu coğrafyasında da seçimlere, seçme ve seçilme hakkı gibi kavramlara rastlamak mümkündür. Orta Çağ'da Batı dünyasındaki seçimler ile İslam ve Ortadoğu coğrafyasındaki seçimler, benzerlikleri ve farklılıkları bakımından aşağıdaki gibidir.

1.1.2.1. Batı'da Seçim

Orta Çağ'da büyük imparatorlukların kurulması doğrudan demokrasi olanağını ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle temsil kavramı ortaya çıkmış ve temsilci seçme ve temsil etme, dönemin egemen gücü olan toprak aristokrasisinin eline geçmiştir. Daha sonra ise temsilci seçme hakkı bazı kriterlere sahip olan vatandaşlara tanınmıştır. Orta Çağ'da Avrupa'da toplumu dört tabaka oluşturmaktaydı. Bunlar, asiller (soylular), ruhbanlar (rahipler), köylüler ve serflerdir. Bu tabakaların ayrıcalıklı olanları asiller ve

¹⁸ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, (Yeni Ekler Yazılmış ve Genişletilmiş 1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 7.

rahiplerdi. Ancak tabakanın en üst sınıfını asiller oluşturmaydı. Toprakların büyük bir kısmı asiller ve ruhban sınıfının elindeydi ve bu topraklarda köylüler çalışmaktaydı.¹⁹

Bu dönemde siyasal hayatta Hristiyanlık dini etkili olmuştur. Hristiyanlıkta, her insanın eşit olduğu görüşü tüm insanların yönetime katılma hakkını desteklemektedir. Bu durum ise krallıkların aleyhinedir. 13. yüzyıla gelindiğinde kilisenin önemi iyice arttığından, kilisenin fikirleri bu dönemin siyasi tarihinde etkili olmuş ve kilise, bu gücünü başka bir güç ile veya halkla paylaşmak istememiştir. Örneğin, dönemin din adamı ve düşünürlerinden Thomas Aquinas (1225-1274)'a göre demokrasi uygun değildir, akıllı insanlar idareyi ele almalıdırlar ve idareciler kesinlikle kilisede yetişmelidirler. Ancak bu dönemde kiliseye karşı olan kişiler de vardır. Kiliseye karşı ilk çıkışlar 15. yüzyılda başlamıştır. Dönemin Martin Luther (1483-1546) gibi reformcuları, kiliseye karşı çıkmışlar ve özgürlük yanlısı bir tavır sergilemişlerdir. Bundan dolayı bu kişiler "Protestan" olarak adlandırılmışlardır. Bu reform hareketlerinin, kralın otoritesinin mutlak olmadığını savunan bir düşünce akımının, yani monarkomarkların ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Monarkomarklara göre zorba olan yöneticiler işbaşından uzaklaştırılmalıdır. Protestan ve Katolik ayrımın çıkmasına yani mezhep bölünmesine karşı olan Etienne De La Boetie de monarşinin olması gerektiğini savunmuştur. Yine aynı dönemde Theodore Beze ve Vindiciae Contra Tyrannos gibi düşünürler iktidarın kaynağının Tanrı'da olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre meşru olmayan veya meşru olup da yetkilerini kötüye kullanan yöneticilere karşı isyan etmek meşrudur.²⁰ Bu sözleşmecî yaklaşımlar ve görüşler 17. yüzyıllara kadar devam etmiştir. Ancak seçim kavramı hala tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır.

Antik Yunan'dan sonra ilk kez sözleşme ve rıza kavramlarını da içeren "seçim" kavramı Thomas Hobbes (1588-1679) ile ortaya çıkmıştır. Hobbes'a göre devlet kurumlarının oluşumu vatandaşların onayıyla olmalıdır. Buradaki onay kavramı bugün kullanılan seçim kavramını akla getirmektedir.

Orta Çağ'da feodal beyler ile krallar arasındaki fikir alışverişinin sağlanması için meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislerin adı "consillium" dur ve meclislerin kuruluşundaki temel amaç vergi koyma işinin denetlenmesidir. Bu nedenle consillium

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006, s. 72.

²⁰ Şükrü Nişancı, *Sivil İtaatsizlik*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 46-52.

üyelerinin seçilmesinde, vergi vermeyen veya mülk sahibi olmayan kişilerin temsil edilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu görüşü John Locke (1632-1704)'da desteklemektedir.²¹ Yani Locke'a göre vergi vermeyen bireylerin oy haklarının olmaması doğaldır. Temel amacı vergi koyma işini denetlemek olan bu meclisler bugünkü parlamentoların ilk örnekleridir.

Modern demokrasinin olmazsa olmazlarından birisi olan kuvvetler ayrılığı ilkesi, ilk olarak Orta Çağ'da John Locke tarafından ileri sürülmüş ve Montesquieu (1689-1755) tarafından da savunulmuştur. Onlara göre kuvvetlerin bir elde toplanması demokrasiye tamamen aykırıdır. Ayrıca Montesquieu'ya göre toplumun tamamının yasama faaliyetlerine katılmasının imkansız oluşu "temsil" konusunu zorunlu hale getirmiştir.²² Bu görüşten, Montesquieu'nun doğrudan demokrasi yerine temsili demokrasi fikrine daha yakın olduğunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca Montesquieu mutlak monarşi yerine anayasal monarşiyi savunmaktadır. Ancak bu dönemde de her vatandaşın seçme ve seçilme hakkı yoktur. İngiliz halkı parlamento seçimlerinde sadece oy hakkına sahiptir; yani halkın seçilme hakkı yoktur. Bu durum Jean Jacques Rousseau (1712-1778) tarafından "Toplum Sözleşmesi"nde şiddetle eleştirilmiştir.²³ Rousseau'ya göre halkın seçme hakkı gibi seçilme hakkı da olmalı ve bu hak yasalarla koruma altına alınmalıdır. Dönemin fikir adamlarından Voltaire (1694-1778), kiliseye saldırarak fikir hürriyeti konularında, Diderot (1713-1784) ise özellikle vergi adaletsizliği ve diğer adaletsizlik konularında halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır.²⁴

Tüm bu düşüncelerin oluşmasında, monarşinin aşırılıkları ve aşırı vergi yükünün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ülkenin giderlerinin artması ve bu giderlerin vergilerle karşılanamaması daha fazla vergi toplanmasını gerekli hale getirmiş ancak bu aşırı vergiler orta sınıfın monarşiye savaş açmasına neden olmuştur.²⁵ Bu düşünceler Fransız Devrimi için zemin hazırlamıştır; ancak yukarıda adı geçen hiçbir düşünür devrimi görememiştir. Devrim sadece Fransa'yı değil; aynı zamanda Avrupa'yı ve

²¹ Heywood, s. 108.

²² Uygun, s. 125.

²³ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.: Zafer Savaş), Nilüfer Yayıncılık, Ankara 2011, s. 91, 131, 141, 146.

²⁴ Armaoğlu, s. 73.

²⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, (22. Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2011, s. 162 - 164.

dünyanın birçok ülkesini, sosyal düzenin değişmesi açısından etkilemiştir.²⁶ Fransız Devrimi'nin etkisiyle artık yurttaşlar siyasete daha etkin bir şekilde katılmaya başlamışlardır. Seçme ve seçilme hakkı Orta Çağ Avrupa'sında belirli kişi veya zümrelere tanınmış ve Fransız Devrimi ile bu hak artık halka yayılmıştır. Ancak bu dönemde de hala tüm yurttaşların eşit ve genel oy hakları yoktur. Yani seçme ve seçilmede, yaş, cinsiyet, mülkiyet gibi ayrımlar Orta Çağ'dan sonra da belli bir süre devam etmiştir.

1.1.2.2. İslam ve Ortadoğu Coğrafyasında Seçim

610 yılında dünya İslam dini ile tanışmıştır. İslam Dini peygamberi Hz. Muhammed, vefatına kadar İslam Devleti'nin hem din hem de devlet yöneticiliğini yapmıştır. Yani İslam'da din ve devlet yönetimi aynı kişidedir. Ancak, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan mezhepler arasında, devlet başkanının gerekliliği konusunda, farklılıklara rastlanmaktadır. Örneğin “Ehl-i Sünnet”, “Mürchie” ve “Şia” Mezhepleri devlet başkanının gerekliliğini savunurken; Haricilere göre sürekli bir devlet başkanına olmasa da olur.²⁷

İslam düşüncesinde, genellikle, devlet başkanlığına geliş yolları, “seçim” (biat), “tayin” ve “zorlama” olmak üzere üç şekildedir. Biat usulünde “ehli-hal ve akd” (çözen ve bağlayan) adı verilen kişiler devlet başkanını seçerler. Bazı İslam alimlerine göre sadece ehl-i hal ve akd'in biat etmesi yeterliyken; bazılarına göre halkın tamamının biat etmesi gerekmektedir. Tayin usulünde devlet başkanı hayatta iken kendinden sonra gelecek kişiyi belirler. Zorla devlet başkanı olma ise sadece zorunluluk halinde gerçekleşebilir. Aksi takdirde devlet başkanının belirlenmesindeki en iyi yöntemler seçim ve tayin usulüdür.²⁸ Bu usuller mezheplerde farklılıklar göstermektedir. Devlet başkanlığının sona ermesi ise üç husustan birisinin gerçekleşmesiyle sona erer. Bu

²⁶ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 13.

²⁷ Fahrettin Korkmaz, *Gazali' de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 106.

²⁸ Mehmed Niyazi, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, s. 68-76.

hususlar, "ölüm", "devlet başkanının kendi kendini azletmesi" ve "durumunun değişmesi dolayısıyla azledilmesi"dir.²⁹

İslam tarihinde seçim kavramı ilk olarak, Hz. Muhammed'in 632 yılında vefatı ile ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in ölümü Dört Halife Dönemi başlatmıştır. Ancak bu dönemde kimin halife olacağı konusunda bazı problemlerle karşılaşmıştır. Bu problemler "Şii" veya "Şia" olarak adlandırılan mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hz. Muhammed'in vefatından sonra, dört halifenin de seçiminin doğru yollarla yapıldığına inanan Sünni inancı karşısında, ilk halifenin Hz. Ali olması gerektiğine inanan Şii inancı vardır. Bu inanç günümüze kadar uzanmaktadır.

Dört Halife Dönemi'nden sonra İslam coğrafyasına Emeviler hakim olmuşlardır. Bu hakimiyetle birlikte halifelik makamı da Emevilere geçmiş ve Muaviye kendini halife ilan etmiştir.³⁰ Halifelik makamının Emevilere geçmesiyle birlikte bu makam babadan oğula geçmeye başlamıştır. Yani Hz. Muaviye hilafet sistemini saltanata dönüştürmüş ve bu yüzden de halife seçiminde şura ve seçim prensipleri unutulmuştur.³¹ Savaşlarla birlikte sürekli el değiştiren halifelik makamı 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Ancak Osmanlı "hilafet" unvanını ihtiyaç duymadığı için, sadece 1789'dan itibaren kullanmaya başlamıştır.³² Osmanlı Devleti'nden sonra da Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte artık halifelik makamına ihtiyaç duyulmamış ve bu makam 3 Mart 1924 tarihinde TBMM tarafından kaldırılmıştır.

İslam'da farklı mezheplerin ortaya çıkması, Orta Çağ'da, İslam'da ve Ortadoğu Coğrafyasında seçim ile ilgili farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşler Sünnilerde, Şiilerde ve Haricilerde Seçim başlıklarında anlatılmaya çalışılmıştır.

²⁹ Vehbe Zuhayli, "Yüksek Yürütme Organı: İmamet", *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev.: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Risale Yayınevi, İstanbul 1994, VIII, 427.

³⁰ İmam-ı Gazali, *Devlet Başkanlarına Nasihatler – Nasihat-ül Mülük*, (2. Baskı), (Çev.: Osman Şekerci), Sinan Yayınevi, İstanbul 1995, s. 157.

³¹ Nişancı, s. 61.

³² Mustafa İslamoğlu, *İslami Hareketler ve Kıyamlar Tarihi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 95.

1.1.2.2.1. Sünnilere Göre Seçim

Sünni ve Şii ayrımı Hz. Muhammed'in 632 tarihinde vefatıyla başlamıştır. Hem dini hem de siyasi önder olan kişinin ölümü, yeni bir önder seçme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Sünni ekole göre devlet başkanının veya yöneticinin seçiminde şura, icma ve biat en demokratik usullerdir. Yönetici de halkı adalet ile yönetmediği zaman halkın itaat yükümlülüğü düşer.³³ Bir grup Müslüman, Hz. Ebubekir' in halifeliğine biat etmiş olsa da başka bir grup bu makama Hz. Ali'nin gelmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Hz. Ali taraftarları İslam tarihinde Şii inancını oluşturmuşlardır. Yani Şiilere göre, Hz. Ebubekir, Kur'an ve Sünnet'e uygun olarak seçilmemiştir. İslam tarihindeki Şii-Sünni ayrımı bu şekilde başlamıştır.

Peygamber ve sonrasında gelen dört halife hem devlet başkanı, hem de imamdır. Daha sonraki halifeler ise saltanat gibi babadan oğula geçtiği için, halifeliğin standartlarına uymamaktadır. Ancak ulemanın fikir ve görüşü, görüş ayrılıkları ile bölünme olmaması için halifelik otoritesine itaat edilmesi yönündedir.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk halifelik seçimi Medineli Müslümanların ileri gelenleri tarafından yapılmış ve Hz. Ebubekir'in seçimiyle sonuçlandırılmıştır.³⁴ Bu seçimlerde halifenin Kureyş soyundan olup olmayacağı konusu gündeme gelmiştir. Bu durum o dönemde seçilme hakkının sınırlandırıldığını göstermektedir. Antik Çağ'da Antik Yunan site devletleri demokrasilerinde temsil hakkının sadece vatandaşlarda olması gibi, Orta Çağ'da, İslam coğrafyasında da, seçilme hakkı sadece Kureyş soyundan olanlara verilmiştir. İkinci halife Hz. Ömer için seçim ve istişare yapılmamış ve Hz. Ebubekir'in isteği üzerine, yani tayin usulü ile halife olmuştur. Üçüncü halifenin seçimi ise şura yoluyla yapılmıştır. Hz. Ömer ölmeden önce, halifenin bir şura tarafından seçilmesini vasiyet etmiş ve şurayı kendisi belirlemiştir. Bu şurayı, cennetle müjdelenen on sahabenin, hayatta kalan altısı oluşturmuştur.³⁵ Şura, halifenin, Hz. Osman olmasına karar vermiştir. Bu seçim işlemi İslam'da, bazı dönemlerde, ülke yöneticisinin seçimle veya önceden belirlenen şuraların tercihiyle işbaşına geldiğini göstermektedir.

³³ Nişancı, s. 68.

³⁴ Mustafa Öz, "Şia", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, XXXIX, 111-114.

³⁵ İbn-i Haldun, *Mukaddime I-II*, (Çev.: Halil Kendir), İmaj Yayınları, Ankara 2004, I/295.

Sünnilere göre siyasi iktidar, ümmetin fikir alışverişi ve kendi kararı ile belirlenmelidir. Bu seçim bir soy meselesi olmamalıdır. İslam filozofu Gazali (1058-1111) seçim ve devlet başkanlarıyla ilgili olarak birçok görüş belirtmiştir. Gazali'ye göre toplumun başında bir yönetici bulunmalıdır. Yani devletin organlarının emirlerini uygulaması için güçlü bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. İyi bir devlet başkanının otoritenin olmadığı yerde toplumun düzeni kesinlikle bozulur. Bu yöneticinin seçimle işbaşına gelmesi ve bazı özellikleri taşıması şarttır. Bir devletin başında ancak bir kişi olmalıdır. Birden çok başkan ayrılıklara sebep olacağı için uygun değildir. Devlet başkanı var olmalı ve tek olmalıdır.³⁶ Ayrıca Gazali, seçimle işbaşına getirilecek olan devlet başkanı veya yöneticilerin iyi bir dini ve ilmi eğitime sahip olması gerektiğini sık sık vurgular.

Gazali'ye göre de devlet başkanının tayininde iki usul vardır. Birincisi nassa dayanan tayin; diğeri ise seçim sonucu oluşan tayin. Nassa dayalı tayinde yöneticinin tayini Allah tarafından yapılır, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın soyundan gelenler arasından tayin edilir. Gazali bu görüşü çürütür ve reddeder. Devlet başkanı ya veliahtlık yoluyla ya da özel seçimle belirlenmelidir. Gazali'ye göre başkanın seçilmesi için Müslümanların ortak kararı ve devlet başkanının bir takım şartları taşıması yeterlidir. Bu özellikler şunlardır: Devlet başkanı reşit olmalıdır, akli başında olmalıdır, hürriyeti elinden alınmamış olmalıdır, erkek olmalıdır, görme ve işitme bozukluğu olmamalıdır ve Kureyş Soyundan olmalıdır. Bu altı özellikten beş tanesi akla ve mantığa dayanırken, Kureyş soyundan gelme düşüncesi hadise dayanmaktadır.³⁷ Ancak devlet başkanı bazı sıfatları sonradan da kazanabilir. Bu sıfatlar, yiğit ve kahraman olabilmek, zor ve çetin işlerde gerçek yararın ne ve nerede olduğunu bulabilmek, iyi düşünebilmek, dini iyi bilmek, eğer bilmiyorsa alimlerle istişarede bulunmak ve öğrenmeye gayret göstermektir.

Gazali yöneticinin seçimle işbaşına gelmesi ve bazı özellikleri taşıması gerektiğini savunurken; kendinden yaklaşık 100-150 yıl sonra yaşayan din adamı, Hristiyan filozof Thomas Aquinas'a göre ise demokrasi uygun değildir, akıllı insanlar idareyi ele almalıdır. Devleti, kiliseyi yönetenlerin, yani din adamlarının yönetmesi gerektiğini

³⁶ Korkmaz, s. 108.

³⁷ Korkmaz, s. 113.

savunur. Bu karşılaştırma, İslam filozofu Gazali'nin demokrasiye daha yakın olduğunu göstermektedir.

Sünni görüşe göre, devlet başkanı seçilirken yeryüzündeki tüm Müslümanların biat etmesi beklenemez. Bu nedenle seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun tercihi, bir devlet başkanının seçilmesi için yeterlidir. Devlet Başkanı gibi, seçmenlerin de belli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklerin başında ilim, olgunluk ve adalet gelmektedir. Seçmenler için belirli bir sayı yoktur. Eğer yukarıdaki özellikleri haiz olan kişi sayısı az dahi olsa devlet başkanlığı için seçim yapılabilir.³⁸

1.1.2.2.2. Şiilere Göre Seçim

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hz. Muhammed'in vefatı ile birlikte boş kalan din ve devlet başkanlığı makamına, bir grup Müslüman'ın Hz. Ebubekir'i seçmesi ve bazılarına göre bu makamın Hz. Ali'ye ait olması gerektiği düşüncesi “Şiilik” mezhebinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halifelik makamının Hz. Ali'ye ait olduğuna inanan ve bunu savunan kişiler Şiilik mezhebini oluşturmuşlardır. Yani Hz. Ali'ye taraftar olan kişilere “Şii” denir.³⁹ İslam Dini'nde ilk mezhep ayrımı bu şekilde başlamıştır.

Şiiler, Hz. Ebubekir ve ondan sonra gelen iki halifenin de meşruluğuna inanmamaktadırlar. Çünkü onlara göre Hz. Muhammed'den sonra halifelik makamı Hz. Ali'ye geçmeliydi.

Şiilere göre meşru siyasi lider, seçimle değil, veraset ile işbaşına gelmelidir⁴⁰ ve bu lider Hz. Ali'nin soyundan gelenlerden birisi olmalıdır. Yani Şiiler, sadece “nassa dayalı tayin” usulünü benimsemişlerdir. İslam Dini'ndeki devlet başkanı atama usullerinden sadece nassa dayalı tayin usulünü kabul eden tek İslam mezhebi Şiiliktir.⁴¹ Şiilerin nassa dayalı tayin usulünü benimsemesi, Şiilik inancının seçim kavramını içermediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

³⁸ Korkmaz, s. 119.

³⁹ Öz, s. 111-114.

⁴⁰ Nişancı, s. 74-75.

⁴¹ Korkmaz, s. 110.

1.1.2.2.3. Haricilere Göre Seçim

Haricilik, Hz. Ali ile İslam Devleti'nin Suriye Valisi Muaviye Bin Ebu Sufyan arasında yapılan ve hakem olayı ile sona eren Sıffin Savaşı sonucunda ortaya çıkan bir İslam Dini mezhebidir.⁴² 657 yılında gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda Muaviye birlikleri savaşı kazanamayacağını anlayınca, bazı hilelere başvurmuş ve sonucunda Hz. Ali Kur'an-ı Kerim hükümlerine göre karar verecek bir hakem heyetinin kurulmasına razı olmuştur. Hz. Ali'nin bu tutumu, bazı grupların Hz. Ali'den ayrılmasına neden olmuştur. İşte Hz. Ali'nin bu tutumu karşısında ondan ayrılan grubun adı haricilerdir. Haricilere göre Hz. Ali ve hakem olayını kabul eden herkes dinden çıkmıştır.⁴³ Hariciler ilk İslam anarşistleridir.⁴⁴ Bu savaş ve kargaşadan önce Şia-Harici ayrımı olmadığı için; bir başka deyişle bu kişilerin tümü aynı tarafta (Hz. Ali tarafında) yer aldığı için, haricilerin düşünsel temelini, Şia mezhebinden sonra oluştuğunu söylemek mümkündür.

Haricilere göre, imam halife hür seçimlerle iş başına gelmelidir. Seçme hakkı ise Müslümanlıkla sınırlandırılmıştır. Yani Müslüman olmayan bir kişinin oy hakkı yoktur.⁴⁵ Bu yönleriyle Haricilerin ve Sünnilerin seçme ve seçilme konusundaki görüşlerinin birbirine benzediğini söylemek mümkündür.

Haricilere göre, imam Kureyş soyundan gelmek zorunda değildir. Ehli sünnet ehline göre ise, imam Kureyş soyundan gelmelidir. Şia'da imam, nassa göre atanmaktayken; Haricilere göre imam hür seçimlerle seçilmelidir. Eğer seçilen imam haktan saparsa azledilir veya öldürülebilir, zalim imama karşı çıkmak da vaciptir. Onlara göre halife o günkü İslam ümmetinin tamamı tarafından seçim ile iş başına gelmeli ve halk isterse tekrar tahttan indirilmelidir. Tahta çıkmak isteyen kişi ister Kureyş Soyundan olsun, ister köle olsun, eğer yöneticilik anlamında yetenekli ise, devlet başkanı olarak seçilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Bazı haricilere göre ise halifelik makamı yoktur ve İslam toplumu, başında bir yönetici olmadan da varlığını

⁴² Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 3.

⁴³ Mustafa Yiğit, "Sıffin Savaşı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, XXXVII, 107-108; Ethem Ruhi Fırlı, "Hariciler", *İslam Ansiklopedisi*, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1997, XVI, 169-175.

⁴⁴ Mustafa İslamoğlu, *İmamlar ve Sultanlar*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 167.

⁴⁵ Korkmaz, s. 106.

sürdürebilir.⁴⁶ Ayrıca Onlara göre hüküm Allah'ındır ve bu nedenle hariciler kimsenin hakimiyetini kabul etmezler.

1.1.3. Modern Dönemde Seçim

1789 Fransız İhtilali'nden günümüze kadar uzanan dönemi siyaset bilimi açısından "Modern Dönem" olarak tanımlamak mümkündür. Modern Dönem demokrasilerini, Antik Dönem demokrasilerinden ayıran en önemli fark demokrasinin doğrudan değil, dolaylı olmasıdır. Doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanamamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında devletlerin büyümesi ve nüfuslarının artması gelir.

Fransız İhtilali'nin etkisiyle, egemenliğin artık halka ait olduğu görüşü hızla yayılmaya ve Yunan Site Devletleri'ndeki demokrasi anlayışının temsili modeli insanlar tarafından içselleştirilmeye başlamıştır. İhtilalin sonucunda oluşturulan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde özgürlük ve eşitlik kavramlarına önem verilmiş ve insanlar hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın kamu görevi, rütbe ve makamlara eşit olarak kabul edileceği anlatılmıştır. Bu nedenle Fransız İhtilali demokrasi açısından bir dönüm noktasıdır. Yani oy hakkının genelleşmesinde Fransız İhtilali'nin etkisini göz ardı etmek mümkün değildir.

17. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte Fransız İhtilali'nden sonra üç büyük demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 19. yüzyılın başlarından Amerika Birleşik Devletleri'nde erkek nüfusun büyük bir bölümüne oy hakkının tanınması ve bundan etkilenen 30'a yakın devletin demokratik rejimi benimsemesi; ikincisi: İkinci Dünya Savaşı'ndan demokrasi cephesinin üstün gelmesiyle demokratik rejime geçen devlet sayısının 36'ya yükselmesi ve üçüncüsü: sosyalist bloğun çözülmesiyle Doğu Avrupa'daki birçok ülkenin bağımsızlığını ilan ederek demokratik rejimi benimsemesidir.⁴⁷

Modern Dönem'deki temsil ile ilgili en büyük sorun kimin temsil edileceğinin belirlenmesiydi. Genel oy fikri 18. yüzyılın sonlarından itibaren ilk olarak Jeremy

⁴⁶ Fırlalı, s. 172.

⁴⁷ Uygun, s. 118.

Bentham (1748-1832) ve James Mill (1773-1836) tarafından geliştirilmiştir.⁴⁸ Bu nedenle Modern Dönem'den önceki hiçbir seçimin, demokratik seçim ilkelerine uygun olarak yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu dönemde seçme ve seçilme hakkının tüm vatandaşlara tanınması görüşü yaygın olarak kabul görmüştür. Ancak Modern Dönem'in ilk zamanlarında halkın tamamının yönetime katılmasını savunan görüşler varken, 19. yüzyılda zıt görüşler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Vilfredo Pareto (1848-1923), Gaetano Mosca (1858-1941) ve Robert Michels (1876-1936) gibi kişiler yönetimin sadece belirli kişiler elinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşün adı "elitizm" veya "seçkincilik"tir.⁴⁹

Günümüzdeki genel, eşit, gizli, serbest oy ve yargı denetimine tabi seçim ilkelerine gelinceye kadar oy hakkı ve seçim ilkeleri birçok evreden geçmiştir. Hatta kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması 20. yüzyıla kadar uzamıştır. Çoğul oy kullanma İngiltere'de 1949 yılında kaldırılırken, İsviçre'de kadınlara oy hakkı 1971 yılında verilmiştir. Güney Afrika'da ise oy verme hakkı için ırkçı ayrımlar 1994 yılında kaldırılmıştır.⁵⁰

Fransız Devrimi'nden sonra insanlar arasındaki ayrımcılığın en aza indirilmeye çalışıldığını ve bu ayrımcılığın birçok ulusal veya uluslararası mevzuatlarla güvence altına alındığını görmek mümkündür. Fransız Devrimi seçme ve seçilme hakkı ile demokratik seçim ilkelerinin gelişmesini sağlamıştır. Bunlardan bazıları da Evrensel Haklar Beyannamesi ve Paris Şartı'dır. 1948 yılında kabul edilen Evrensel Haklar Beyannamesi, herkesin doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla yönetime katılmasını, herkesin kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanmasını, genel ve eşit oy ilkelerini kanuni güvence altına almıştır.⁵¹ 1990 yılında imzalanan Paris Şartı'nda ise daha çok hukuk devleti ve demokrasi konuları üzerinde durulmuş ve demokratik bir yönetimin "*düzenli aralıklarla yapılan özgür ve adil seçimlerle ifadesini bulan halk*

⁴⁸ Heywood, s. 108.

⁴⁹ Heywood, s. 116.

⁵⁰ Heywood, s. 292.

⁵¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, T.C. Resmi Gazete, 7217, 27 Mayıs 1949, md. 21. Erişim Tarihi:19.02.2014, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>

idaresi" olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Paris Şartı'nda her vatandaşın hür ve adil seçimlere katılmaya hakkının olduğuna yer verilmiştir.⁵²

Sonuç olarak seçme ve seçilme hakkı Antik Çağ'da başlamış ve çeşitli aksamalar ve değişiklikler ile günümüze kadar ulaşmıştır. Antik ve Orta Çağ'da, bu hak bazı kişilere veya bazı özellikleri olan zümrelere tanınmışken; Modern Dönem'de evrensel bir hak haline gelmiştir. Günümüzde, evrensel seçim ilkelerine göre yapılmayan bir seçimin demokratik olduğunu söylemek mümkün değildir. Evrensel olarak da kabul edilen bu demokratik seçim ilkeleri ise şunlardır:

Serbest Oy: Seçmenler, oylarını hiçbir baskı altında kalmadan ve özgürce kullanabilmelidirler.

Genel Oy: Hiç bir vatandaş, başta servet olmak üzere, ırk, dil, din, cinsiyet gibi özelliklerinden dolayı seçme ve seçilme hakkından mahrum edilmemelidir.

Eşit Oy: Hiçbir seçmenin oyu, statü, servet, ırk, dil, din, cinsiyet gibi özelliklerinden dolayı diğer bir seçmenden fazla olamamalıdır. Eşit oy ilkesine "tek kişi tek oy" ilkesi de denilebilir. Bu ilkenin zıttı "katmerli oy" veya "çoğul oy"dur.⁵³

Gizli Oy: Seçmenler tercihlerini yaparlarken oylarını kime verdiklerini söylemek zorunda değildirler. Seçmenlerin, oylarını rahatlıkla kullanabilecekleri bir yerin olması şarttır.

Açık Sayım: Seçimler bittikten sonra, oyların sayım işlemi, izlemek isteyen vatandaşlardan gizlenmeden, açıkça yapılmalıdır.

Yargı Denetimine Tabi Seçimler: Yapılan seçimlerin herhangi bir şaibe içerip içermediğinin denetlenmesi için bağımsız bir yargı organı tarafından kontrol altına alınmalı ve şikayetler değerlendirilmelidir.

Tek Dereceli Seçimler: Seçmenler kendilerini temsil edecek olan kişileri, arada ikinci bir seçmen olmadan doğrudan seçmelidir.

⁵² Paris Şartı, 21 Kasım 1990, Erişim Tarihi: 19.04.2014, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm

⁵³ Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri* [Elektronik Sürüm], Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1970, s. 130.

1.2. DÜNYADA GENEL OLARAK UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE BU SEÇİM SİSTEMLERİNİN TEMSİLDE ADALET VE SİYASAL İSTİKRAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Demokrasinin temel amacı halkın yönetime katılmasıdır. Ancak günümüzde her vatandaşın doğrudan yönetime katılma imkanının bulunmaması "temsil" kavramının; bir başka deyişle temsili demokrasi kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyleyse seçimlerdeki amaç vatandaşları temsil edenlerin ve kamu yöneticilerinin tespit edilmesidir. Bu amaca ulaşmak için çeşitli seçim sistemleri kullanılmaktadır. Siyaset biliminin önde gelen teorisyenlerinden Robert Dahl'a göre bir ülkenin politik manzarasını, o ülkede uygulanan seçim sistemi ve o ülkedeki siyasi partiler kadar hiçbir şey etkileyemez.⁵⁴

Demokrasiden bahsedebilmenin temel şartı halkın katılımı yani seçimler olduğuna göre, bu seçimlerin kurallarının ne olacağı ve seçim sonucunda kimlerin veya hangi grupların temsil hakkına sahip olabileceğini tespit edebilmek için, seçim sistemini tanımlamak gerekmektedir. Andrew Heywood'a göre seçim sistemi, *"seçimlerin nasıl gerçekleştirileceğini belirleyen kurallar setidir"*.⁵⁵ Yine başka bir tanıma göre seçim sistemi siyasi parti veya adaylara verilen oyların milletvekilliğine dönüştürülmesindeki hukuksal kurallardır.⁵⁶ Öyleyse siyasi partilerin veya temsilcilerin seçimlerinde uygulanacak tüm kurallar, seçme ve seçilme yeterlilikleri ve nihayetinde oyların temsile dönüştürülmesi, seçim sistemlerinde yer almalıdır. Bu tanımlar, "siyasi parti"nin tanımını yapmayı gerekli kılmaktadır. Siyasi partiler belli bir program doğrultusunda toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacıyla kurulmuş, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır.⁵⁷

Genel olarak siyasi partiler aracılığı ile seçilen temsilciler, üç farklı seçim sistemi ile tespit edilmektedirler. Bunlardan birincisi, seçim bölgelerinde, sadece en çok oya sahip olan siyasi partilerin temsil hakkına sahip olduğu çoğunluk sistemi, ikincisi, her siyasi partinin aldığı oya oranla temsil hakkına sahip olduğu nispi temsil sistemi,

⁵⁴ Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine*, (Çev.: Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara 2010, s. 147.

⁵⁵ Heywood, s. 301.

⁵⁶ Alkan, s. 151.

⁵⁷ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, (14. Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002, s. 160.

üçüncüsü ise bu iki sistemin de kullanıldığı karma seçim sistemleridir.⁵⁸ Bu üç seçim sistemi, avantajları ve dezavantajları açısından aşağıdaki gibidir.

1.2.1. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemleri seçim sistemlerinin en eski olanıdır. Çoğunluk sistemleri basit çoğunluk (Nispi), mutlak çoğunluk (Salt) ve nitelikli çoğunluk olarak değerlendirilebilir. Basit çoğunluk sisteminde adaylar içerisinde en yüksek oyu almak; mutlak çoğunluk sisteminde geçerli oyların yarısından fazlasını almak; nitelikli çoğunluk sisteminde de belirli bir oranda oy almak gerekir.

Nispi Çoğunluk sistemlerinde, herhangi bir seçimde geçerli olan oyların en çoğunu almak yeterlidir. Bu nedenle, bu sistemde büyük partiler daima aldıkları oylardan daha fazla temsil gücünü elde edebilirler. Bu durum güçlü bir partinin tek başına iktidar şansını artırır.⁵⁹ Ancak; temsil açısından adaletsizdir. Çünkü çoğunluğu elde eden partiye oy vermeyenlerin temsil edilme oranı düşük olacaktır veya hiç olamayacaktır. Örneğin iki partinin katıldığı ve 5 milletvekilinin seçileceği bir seçimde, A Partisi % 50,1 ve B Partisi % 49,9 oy alırsa A Partisi o seçim bölgesindeki tüm milletvekilliklerini kazanacaktır. Yani, % 49,9 oyun temsil edilmesi söz konusu olamayacaktır. Bu sistem Türkiye’de de 1946-1960 yılları arasında uygulanmıştır. Nispi çoğunluk sisteminin uygulanmasında 2’den fazla partinin veya adayın seçime katıldığı durumda 1. parti veya aday oyların en çoğunu alsa da oyların çoğunluğunu yani % 50’sinden fazlasını almamış olabilir. Bu durum ise dezavantaj olarak görülebilir. Örneğin 4 partinin katıldığı ve 5 milletvekilinin seçileceği bir seçimde A Partisi % 29, B Partisi % 28, C Partisi % 24 ve D Partisi % 19 oy alırsa A Partisi seçmenlerin yarısından fazlasının desteğini almamasına rağmen, o seçim bölgesindeki tüm milletvekilliklerini kazanacaktır. Bu durum % 71 oranındaki oyun temsil bulamayacağı anlamına gelir.

“Çoğunluk sistemleri, milletvekillerinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre “tek adlı” veya “çok adlı seçim sistemleri” olmak üzere ikiye ayrılır. Bizde genellikle yaygın terimlerle bu sistemlere “dar bölgesi” ya da “geniş bölgesi seçim

⁵⁸ Dahl, s. 207.

⁵⁹ Heywood, s. 302.

sistemleri” de denilmektedir. Ayrıca geniş bölgesi seçim sisteminde seçmene bir liste sunulduğu için; bu sistem, “liste usulü çoğunluk sistemi” olarak da adlandırılabilir.”⁶⁰

Çoğunluk sistemi tek turlu uygulanabileceği gibi iki turlu da uygulanabilir. Tek turlu çoğunluk sistemlerinde sadece bir kez oylama yapılır ve oylama sonucu sadece en çok oyu alan parti veya kişi seçimi kazanmış olur. Bu nispi çoğunluk sistemidir. İki turlu çoğunluk sistemlerinde ise, eğer ilk turda salt çoğunluk sağlanamazsa, ikinci kez oylama yapılır. İkinci oylamaya da ilk oylamada en çok oyu alan iki parti veya kişi katılır ve salt çoğunluğu sağlayan parti veya kişi seçimi kazanmış olur. Bu da mutlak çoğunluk sistemidir. Tek turlu çoğunluk sistemi çoğunlukçu sistemlerin içerisindeki en pratik sistemdir. Ancak yukarıdaki örnekte olduğu gibi, ikiden fazla aday olması durumunda, bazen, oyların yarısından azını almış olan bir aday, en çok oyu aldığı için seçimi kazanabilir.

Ülkelerin nüfusları da, çoğunluk sisteminin tek (nispi çoğunluk) veya çok turlu (mutlak çoğunluk) yapılıp yapılamamasında etkilidir. Bugünkü teknolojiye dahi oyların sayılıp kesinleşme süreci bazen uzun zaman almaktadır. Bu nedenle çok yüksek nüfusa veya seçmene sahip ülkelerde iki veya daha çok turlu seçimlerin yapılması büyük zaman kayıplarına neden olabilir.

1.2.2. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemi çoğunlukçu sisteminin ortaya çıkardığı temsilde adaletsizlik dezavantajını yok etmek amacıyla geliştirilmiş bir seçim sistemidir. Nispi temsil sistemi, alınan oy ile meclislerdeki sandalye sayılarındaki oranların birbirlerine yakın olmasını amaçlayan bir sistemdir. Salt bir nispi temsilde alınan oy oranı ile mecliste sahip olunan sandalye oranı birbirlerine çok yakındır. Örneğin % 3 oy alan bir parti, söz konusu mecliste yaklaşık % 3 sandalye sahibi olabiliyorsa veya % 37 oy alan bir parti meclisteki sandalyelerin yaklaşık % 37'sine sahip olabiliyorsa, bu sistem salt bir nispi temsil sistemidir.

Nispi temsil sisteminin en büyük dezavantajı, bir ülkedeki parti sayısının artmasına neden olmasıdır. Çünkü salt bir nispi temsil sisteminde her çıkar grubu

⁶⁰ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi* [Elektronik Sürüm], TESAV Yayınları, Ankara 1995, s. 5.

rahatlıkla parti kurabilecek ve meclislerde yer alabilecektir.⁶¹ Bu durum ise karar alma mekanizmasını olumsuz etkileyecektir. Bir demokraside kararların geç alınması veya sistemin sürekli olarak tıkanması ise siyasal istikrarsızlıklara neden olabilir.

Bu dezavantajlarının yanı sıra, nispi temsil sisteminin en belirgin avantajı temsilde adaletin sağlanabilmesidir. Salt bir nispi temsil sisteminin uygulandığı bir seçimde aşırı veya eksik temsil oranı, yok denecek kadar azdır. Böyle bir seçim sistemine küçük partilerin itiraz etmesi söz konusu olamaz. Çünkü alınan oyların hemen hemen tamamı, temsile yansımaktadır. Ancak meclisteki sandalyelere, aldıkları oy oranından daha fazla sahip olmak isteyen büyük partiler için, salt bir nispi temsil sistemi pek de avantajlı görülemez. Bu nedenle büyük partiler nispi temsil sistemini uygularken, bu sistemde revizyonlar yaparak hem temsilde adaleti hem de yönetimde istikrarı sağlamaya çalışırlar. Bunun en belirgin örneği barajlı nispi temsil sistemleridir. Seçim barajlardaki amaç her partinin meclise rahatlıkla girebilmesini engellemek ve bu sayede karar mekanizmalarının daha hızlı işlemesini sağlayabilmektir.

Türkiye’de de 1961 seçimlerinden günümüze kadar yapılan tüm genel seçimlerde nispi temsil sisteminin farklı türleri uygulanmıştır. Bu nispi temsil türleri ikinci bölümde detaylıca anlatılacaktır.

1.2.3. Karma Sistemler

Nispi Temsil Sisteminin ve Çoğunluk Sisteminin bir arada uygulandığı seçim sistemi ise "karma sistem" olarak tanımlanabilir. Bu sistemde ise seçilecek adayların belli bir kısmı çoğunluk esasına; diğer kısmı ise nispi temsil esasına göre seçilir. Örneğin, 550 milletvekilinin seçileceği bir durumda, adayların 250’si çoğunluk esasına; geri kalan 300’ü ise nispi temsil esasına göre seçiliyorsa, bu sistem nispi temsil sistemini ve çoğunluk sistemini içeren “karma sistem”dir. Bu sistem nispi temsil sisteminin ve çoğunlukçu sistemin avantajlı yönlerini kullanıp, dezavantajlı yönlerini en aza indirmek amacıyla tercih edilebilir.

Türk siyasal hayatında karma sistem ile hiçbir genel seçim yapılmamıştır.

⁶¹ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Seçim, *Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s. 61.

1.3. BAZI ÜLKELERDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE BU SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL İSTİKRAR VE TEMSİLDE ADALET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Nispi sistem, çoğunluk sistemi ve karma sistem ile milletvekilleri veya temsilciler belirlenirken seçmenler, iki farklı yöntem ile seçim haklarını kullanmaktadırlar. Bunlardan birincisi, seçmenlerin ikinci seçmenleri belirlediği iki dereceli seçim sistemleri; ikincisi ise seçmenlerin doğrudan doğruya milletvekillerini veya temsilcileri belirledikleri tek dereceli seçim sistemleridir.

Nispi temsil sisteminin ve çoğunlukçu sistemin dünyada uygulanan birçok türü vardır ve her birinin amacı ya temsilde adaleti sağlamak ya da yönetimde istikrarı sağlamaktır. Herhangi bir baraja tabi tutulmayan bir nispi temsil sistemi, temsilde adaleti sağlamaya en yatkın seçim sistemidir. Ancak hem temsilde adaleti hem de yönetimde istikrarı aynı anda yakalayabilmek oldukça güçtür. Genellikle temsilde adalet ile yönetimde istikrar ters orantılıdır. Yani temsilde adaleti sağlamak için uygulanan salt bir nispi temsil sisteminde, temsil edilen grup sayısı artacağından, karar almak zor olacak ve bu durum da siyasal istikrarı olumsuz etkileyebilecektir. İstikrarsız hükümetler de, sosyo-ekonomik yapının olumsuz etkileneceği durumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Sonuç olarak, seçim sistemleri dünyada farklı biçimlerde görülmektedir. Ancak bütün seçim sistemlerinin amacı temsilde adaleti veya yönetimde istikrarı sağlamak amacıyla seçim kurallarını ve temsilcilerin seçim yöntemlerini belirlemektir.

1.3.1. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemi

Tek Üyeli Çoğunluk Sistemi'nde seçim bölgeleri hemen hemen eşit büyüklüklerde belirlenir. Her bir seçim bölgesinden sadece bir aday, seçimi yani temsil hakkını kazanabilir. Bunun tek yolu seçime giren adaylar arasından en çok oyu almaktır. Bir başka deyişle en çok oyu alan aday seçimi kazanır.

Duruma 550 milletvekilinin seçileceği bir ülke açısından bakılacak olursa; ülkeyi 550 seçim bölgesine ayırmak zor olabilir. Ancak seçim bölgeleri küçük olacağı için hem

seçmen, adayı kolayca tanıyacak; hem de adayların seçim bölgelerinin sorunlarına veya isteklerine cevap vermesi daha kolay olacaktır.

Bu seçim sisteminde genellikle, mecliste çoğunluğa tek parti sahip olur ve bu nedenle bu seçim sistemiyle kurulan hükümetler güçlü ve etkindir. Böylece tek partiden oluşan hükümetler nadiren dağıldığı için istikrarlı olur.⁶² Başka bir deyişle bu sistemde koalisyon hükümetlerine gerek kalmaksızın, tek bir partinin tek başına çoğunluğu sağlaması mümkündür. Bu durum tek üyeli çoğunluk sisteminin bir avantajı olarak düşünülebilir. Fakat hükümette meydana gelebilecek bir değişimin ülke politikalarını ve sistemini köklü bir değişime uğratacağı ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Bu durum ise küçük bir ihtimal dahi olsa siyasal istikrar açısından olumsuz bir durum olarak düşünülebilir.

Tek üyeli çoğunluk sistemine temsilde adalet açısından bakılacak olursa, bu sistem, çoğunlukçu bir sistem olduğundan ilgili seçim bölgesinde, diğer partilere veya adaylara oy veren seçmenlerin temsil edilme ihtimalini yok ettiği için temsilde adaletsiz bir sistem olarak düşünülebilir. Yani iki partinin katıldığı bir seçimde birinci partinin % 51, ikinci partinin ise %49 oy aldığı bir durumda ikinci partinin temsil edilmesi söz konusu değildir. Üç partinin katıldığı ve oyların % 25, % 40 ve % 35 olarak dağıldığı varsayımında da temsil hakkını sadece (oylarının yarısından çoğunu almasa dahi) % 40 oy alan aday kazanacağından; geriye kalan % 60 oyun temsil hakkı olamayacaktır. Bir başka deyişle oyların yarısından daha azını almış bir kişi seçilmiş olacaktır. Bu durum ise, temsilde adalet bağlamında, tek üyeli çoğunluk sisteminin bir dezavantajı olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak, tek üyeli çoğunluk sistemi tek parti hükümetlerinin kurulmasına kolaylık sağladığı ve kurulan hükümetlerin güçlü ve etkin olmasına zemin hazırladığı için siyasal istikrar açısından ideal bir seçim sistemidir. Ayrıca bu sistemde, seçimler tek turda tamamlanabilmektedir. Günümüzde bu sistemi uygulayan ülkelerin bazıları ise, Büyük Britanya (Avam Kamarası), Amerika, Kanada ve Hindistan'dır.

⁶² Heywood, s. 303.

1.3.2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi (İkinci Oylama Sistemi)

İkinci oylama sistemi olarak da adlandırılan iki turlu çoğunluk sisteminde de, tek üyeli çoğunluk sisteminde olduğu gibi seçim bölgeleri hemen hemen eşit büyüklüklerde belirlenir ve her bir seçim bölgesinden sadece bir aday, seçimi yani temsil hakkını kazanabilir. İlk oylamada oylarının yarısından fazlasını alan aday seçimi kazanmış olur. Ancak ilk oylamada hiçbir adayın çoğunluğu sağlayamaması durumunda ikinci bir oylamaya ihtiyaç duyulur. Bu nedenle ikinci oylama sistemine "iki turlu çoğunluk sistemi" de denilebilmektedir. İkinci seçim ise ilk oylamada en çok oyu alan iki aday arasında yapılır ve böylece iki aday arasından en çok oyu alan seçimi kazanmış olur. Örneğin 5 partinin veya adayın katıldığı bir seçimde oylar % 28, % 25, % 20, % 19 ve % 8 olarak dağılmışsa hiçbir aday çoğunluğu sağlayamadığı için % 28 ve % 25 oy alan adaylar arasında ikinci bir seçim yapılarak, bu iki aday arasından en çok oyu alan aday seçimi kazanmış olur.

İkinci oylama sisteminde de tek üyeli çoğunluk sisteminde olduğu gibi istikrarlı bir hükümetin kurulması mümkündür.⁶³ Temsilde adalet açısından bakıldığında ise, ikinci bir oylamaya imkan tanıdığı için, ikinci oylamada salt çoğunluğun kabul ettiği bir aday seçilebileceği için ve az sayıda oy boşa gideceği için tek üyeli çoğunluk sisteminden daha adaletli bir sistemdir. Ancak güçsüz partilerin temsil olanağını neredeyse imkansız kıldığı için, iki turlu çoğunluk sisteminin, temsilde adaletsiz bir yönünün de olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

1.3.3. Alternatif Oylama Sistemi

Alternatif oylama sistemi de, ikinci oylama sistemi ve tek üyeli çoğunluk sistemi gibi çoğunlukçu bir sistemdir. Bu seçim sisteminde de tek üyeli seçim bölgeleri vardır. Seçmenler seçimlerini yaparken iki aday belirleyerek birinci ve ikinci adaylarını sıralarlar.⁶⁴

Bu sistemde seçimi kazanabilmenin şartı, geçerli oyların % 50'sinden fazlasını alabilmektir. İlk olarak oylar, seçmenlerin ilk tercihlerine göre hesaplanır ve hiçbir aday oyların yarısından çoğunu alamamışsa en az oy alan aday elenmiş olur. Elenen adaya oy

⁶³ Heywood, s. 304.

⁶⁴ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 32.

veren seçmenlerin ikinci tercihleri dikkate alınarak oylar tekrar hesaplanır. Bu şekilde herhangi bir aday çoğunluğu sağlayana kadar veya son iki parti kalana kadar oy dağıtımı devam eder. Bu seçim sisteminin avantajı, boşa giden oyların asgari düzeye inmesidir. Ancak bu işlemler özellikle nüfusun yoğun olduğu yerlerde uzun sürebilir. Ayrıca bu sistem büyük partilere daha fazla avantaj sağlar.

Siyasal istikrar bağlamında bakılacak olursa alternatif oylama sistemi, ikinci oylama sistemi ve tek üyeli çoğunluk sistemi gibi istikrarlı hükümetlerin kurulmasında etkili bir seçim sistemidir. Bu sistem, az sayıda oy boşa gideceği için temsilde adalet açısından da avantajlıdır. Yani Alternatif Oylama Sistemi hem temsilde adaleti, hem de yönetimde istikrarı sağlayan bir seçim sistemidir.

Avusturya'da Temsilciler Meclisi ve İngiltere'de Londra Belediye Başkanı seçimlerinde alternatif oylama sistemi uygulanmaktadır.⁶⁵

1.3.4. Aktarılabilir Tekli Oy Sistemi

Nispi bir sistem olan aktarılabilir tekli oy sisteminde, çok üyeli seçim bölgeleri vardır. Partiler her seçim bölgesinden temsilci sayısı kadar aday gösterebilirler. Seçmenler tıpkı alternatif oylama sisteminde olduğu gibi tercihli oy kullanırlar. Seçimi kazanabilmek için bir baraj vardır. Bu baraj Droop Formülüne göre hesaplanır. Bu formüle göre; $(\text{kullanılan oy sayısı} / \text{mevcut sandalye sayısı} + 1) + 1$ kadar oy, barajı temsil eder.⁶⁶ Kullanılan oyların sonucunda, bu barajdaki kadar oy alan partilerin temsilci çıkarma hakkı olur. Eğer tüm sandalyeler dolmazsa en az oy alan parti veya aday elenerek bu parti veya adaya oy veren seçmenlerin ikinci tercihlerine göre oylar tekrar dağıtılır. Bu hesaplama tüm sandalyeler dağıtılana kadar devam eder.

Örneğin, 4 temsilci çıkaracak bir seçim bölgesinde toplam 150 000 adet oy kullanıldığı varsayımı altında; A Partisi 50 000, B Partisi 45 000, C Partisi 28 000 ve D Partisi 27 000 oy almış ise bu seçim bölgesi için baraj = $(150\ 000 / 4) + 1$ yani 30 001'dir. Bu durumda ilk oylara göre A ve B partileri birer temsilci çıkarabilmişlerdir. Geriye kalan iki boş sandalyenin dağılımı için en az oy almış olan parti (D Partisi) veya sonuncu aday elenerek, seçmenlerin ikinci tercihlerine göre oylar yeniden dağıtılır. Bu

⁶⁵ Heywood, s. 305.

⁶⁶ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 45.

dağılım sonucunda eğer 30 001 oya ulaşmış bir parti veya aday varsa temsil hakkını kazanmış olacaktır; eğer yok ise sondan bir önceki parti de elenir ve ikinci tercihlerine göre oylar yeniden dağıtılır. Bu şekilde tüm sandalyeler dolana kadar sistem devam eder. Bu sistemin dezavantajı alternatif oylama sisteminde olduğu gibi özellikle nüfusun yoğun olduğu yerlerde uzun sürebilir.

Bu seçim sisteminde her seçim bölgesinde birden fazla adayın seçilmesi söz konusu olduğu için, üçüncü partinin dahi temsilci çıkarabilme ihtimali vardır. Bu nedenle bu sistem temsilde adalet açısından diğer sistemlere göre daha uygundur. Ancak güçlü ve istikrarlı bir tek parti hükümetinin kurulabilme ihtimali düşüktür. Ayrıca adayların listelerdeki sıralamaları da seçilmelerinde etkili olduğundan, bu sistem parti içi rekabete ve bölünmelerine de yol açabilir. Aktarılabılır tekli oy sistemi İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda Meclisi'nin seçimlerinde kullanılmaktadır.⁶⁷

1.3.5. Parti Listesi Sistemi

Nispi bir seçim sistemi olan parti listesi sisteminde, ülke ya tek bir seçim bölgesi olarak belirlenir; ya da seçim bölgelerine ayrılır. Partiler seçimlerden belli bir süre önce adaylarını belirler. Belirlenen bu listelerin ön sıralarında yer almak seçilebilme ihtimali açısından önemlidir. Seçmenler, seçimlerde, partilere veya bağımsız adaylara oy verirler.

Sisteme, küçük partilerin parlamentoya girmesini engellemek amacıyla, baraj konulabilir. Bu baraj, sadece seçim çevresinde veya ülke genelinde uygulanabileceği gibi, barajın hem ülke genelinde hem de seçim çevresinde uygulanması da söz konusu olabilir. Bu durumda ancak barajı aşan partilerin temsil edilmesi söz konusu olur. Barajsız bir parti listesi sisteminde ise her parti ancak aldığı oy oranında temsil edilir.

Örneğin barajsız bir parti listesi sisteminin uygulandığı bir seçimde, 10 temsilci çıkaracak bir seçim bölgesinde, toplam 400 000 adet oy kullanıldığı varsayımı altında; A Partisi 200 000, B Partisi 120 000, C Partisi 40 000 ve D Partisi 40 000 oy almış ise A Partisi 5, B Partisi 3, C ve D partileri ise 1'er temsilci çıkarmaya hak kazanacaklardır. % 15 gibi bir seçim bölgesi barajı konulmuş olması durumunda ise C ve D partileri 60 000'er oy alamadıkları için temsilci çıkaramayacaktır.

⁶⁷ Heywood, s. 307.

Parti listesi sistemine (özellikle de barajsız parti listesi sistemine) temsilde adalet açısından bakıldığında, bu sistem yukarıda bahsedilen diğer dört sistemden de daha adildir. Ancak bu sistem sayesinde küçük partilerin meclislerde yer alabilmesi, temsilde adalet açısından olumlu olarak görülebilse de, karar alma mekanizmasında zorluklar yaşatabilme ihtimalinden dolayı, istikrar açısından olumsuz durumlara yol açabilir. Hem temsilde adaletli hem de yönetimde istikrarlı bir hükümetin kurulabilmesi için de ülke veya seçim bölgesi barajı getirilebilir.

Bu sistem Türkiye, İsrail, Belçika, Lüksemburg, İsviçre ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde kullanılmaktadır.⁶⁸

1.4. SİYASAL İSTİKRAR

Siyasal istikrar, demokrasinin problemsiz bir şekilde işlemesi, devlet organlarının düzenli ve uyumlu bir şekilde çalışarak, sık sık değişime uğramaması olarak tanımlanabilir. Buna göre; demokrasinin ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu bir şekilde çalışmasının sekteye uğramasını da siyasal istikrarsızlık olarak tanımlamak mümkündür. Öyleyse siyasal istikrarın veya istikrarsızlığın en önemli göstergesi hükümetlerin görev süreleri; başka bir deyişle hükümetlerin ömrüdür. Yani, demokrasinin ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu bir şekilde çalışma süresi ne kadar uzun ise; mevcut iktidar da o kadar istikrarlıdır denilebilir. Aksine bu sürenin kısa olmasının da, istikrarsızlık olarak düşünülebilmesi mümkündür.

Siyasal istikrarın veya istikrarsızlığın nedenlerini, başka bir deyişle hükümetlerin ömürlerini etkileyen nedenleri, politik, ekonomik ve sosyal nedenler olarak üç ana başlık altında incelemek mümkündür.⁶⁹ Politik nitelikte olanlar: askeri müdahaleler, güvensizlik oyu ve gensoru önergelerinin olumsuz sonuçlanması; ekonomik nitelikte olanlar: ekonomik krizler, işsizlik, enflasyon ve bütçenin reddi; sosyal nitelikte olanlar ise toplumsal ayaklanmalar, protestolar, etnik veya dini çatışmalar, terör olayları ve suikastlardır. Buna göre bu problemlere bağlı olarak hükümet ömürlerinin kısa olması veya yasama süresi tamamlanmadan yeni bir seçim yapılması da siyasal istikrarsızlık olarak düşünülebilir.

⁶⁸ Heywood, s. 309.

⁶⁹ Gülgün Erdoğan Tosun, Tanju Tosun, *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, (1.Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 16.

Politik, ekonomik ve sosyal nedenlerin yanı sıra, -seçim sistemlerinden kaynaklanmasa dahi- hükümet başkanının cumhurbaşkanı seçilmesi veya başbakanın ölümü de yeni bir hükümetin kurulmasını zorunlu hale getireceği için hükümetlerin ömrünü olumsuz etkileyecek ve siyasal istikrarsızlık için bir neden oluşturabilecektir. Bu nedenle politik, ekonomik ve sosyal nedenler dışında siyasal istikrarsızlığa neden olan diğer etkenler de söz konusu olabilir. Siyasal istikrarsızlığın nedenleri aşağıdaki gibidir.

1.4.1. Siyasal İstikrarsızlığın Politik Nedenleri

Siyasal istikrar, demokrasinin problemsiz bir şekilde işlemesi ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu bir şekilde çalışarak, sık sık değişime uğramaması olarak tanımlandığında; bu düzen ve uyumun sekteye uğramasına sebep olabilecek politik nedenlerin başlıcaları askeri müdahaleler, güvensizlik oyu ve gensoru olarak düşünülebilir.

1.4.1.1. Askeri Müdahaleler

Darbe, hükümetlerin demokrasi dışı müdahalelerle iktidardan uzaklaştırılmasıdır. Pratikte başlıca iki tür darbeden söz edebilmek mümkündür. Bunlar “hükümet darbesi” ve “askeri darbe”dir. Hükümet darbesi, yasadışı ve anayasal olamayan bir eylemle, yönetim yetkisinin ani ve cebri olarak sivil vatandaşlar tarafından ele geçirilmesidir. Askeri darbe ise, sivil liderleri değiştirmek veya bir takım sivil liderlerin yerine kendisinin daha kolay yönetebileceği başka sivil liderler getirmek suretiyle, yönetimin ordu tarafından ele geçirmesi olarak tanımlanabilir.⁷⁰

Türk siyasal hayatında, cumhuriyetin kurulmasından sonra, demokrasiyi ilk kez sekteye uğratan olay 27 Mayıs 1960 askeri darbesidir. 1950 Seçimleri ile iktidarın tek sahibi olan Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerinde de mutlak zafer elde etmeyi başarabilmiş; ancak 1960 yılındaki askeri darbe ile yönetimi Milli Birlik Komitesi'ne devretmek zorunda kalmıştır. Bu askeri darbe iki bakan ve bir parti başkanının idamı ile sonuçlanmıştır.

⁷⁰ Heywood, s. 489.

İlerleyen yıllarda bu duruma 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve post-modern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat 1997 müdahaleleri de örnek olmuş ve demokrasi üç kez daha kesintiye uğramıştır. 2007 yılında da e-muhtıra olarak hatırlanan ve T.S.K. tarafından yapılan internet bildirisi de -her ne kadar demokrasiyi doğrudan kesintiye uğratmamış olsa da- demokrasiye müdahale olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal veya siyasi kaoslar, askeri müdahalelerin en önemli nedenleri arasındır. Bu durumlar bir kısır döngü gibidir. Başarısız hükümetler toplumsal veya siyasi kaoslara neden olmakta, bu toplumsal veya siyasi kaosların varlığı da silahlı kuvvetlere müdahale zemini hazırlamaktadır. Bu müdahaleler ise tekrar yeni bir hükümetin kurulmasına ve kurulan hükümetlerin daima istikrarsız olmasına neden olmaktadır. Türk siyasal hayatında 1980 Askeri Darbesi haricindeki hiçbir askeri müdahale sonucunda istikrarlı bir hükümet kurulamamıştır. 1960 darbesi sonrasında yapılan 1961 Genel Seçimleri sonucu 1961-1965 yılları arasında 4 kez; 1971 Askeri Muhtırası sonrasında 1971-1973 yılları arasında 4 kez; 28 Şubat 1997 bildirisinden sonra ise 1997-1999 yılları arasında 2 kez hükümet kurulmuştur. Yani kurulan hükümetler daima kısa ömürlü olmuştur.

1980 darbesinden sonra yapılan 1983 seçimlerinde ise, tek partili ve istikrarlı bir hükümetin kurulmasının sebebi 1980 darbesinin bazı siyasilere getirdiği siyaset yapma yasağıdır.

12 Eylül 1980 askeri darbesinde de tıpkı 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde olduğu gibi, yönetim T. S. K.'nın eline geçmiştir. 1960-1961 ve 1980-1983 yılları arasında yönetimin askeri kanadın elinde olması, 12 Mart 1971 askeri muhtırası ile birlikte, 1971-1973 yılları arası 4 kez hükümet değişikliği ve 28 Şubat kararlarının etkisiyle birlikte 54. hükümetin son bulup yeni bir hükümetin kurulması, demokrasinin sekteye uğradığının kesin göstergesidir.

Sonuç olarak askeri müdahaleler, seçilmişlerin, temsil etme hakkını elinden aldığı ve her bir müdahalenin sonunda eski hükümetlerin yerine yeni bir hükümetin kurulmasını mecburi kıldığı için siyasal istikrarsızlığın bir nedeni olarak düşünülebilir.

1.4.1.2. Güvensizlik Oyu

Başbakanın güven istemi (görev sırasında güvenoyu-üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedilebilir), Bakanlar Kurulu'na veya herhangi bir bakana karşı gensoru isteminin sonucunda (üye tam sayısının salt çoğunluğu ile düşürülebilir) veya Bakanlar Kurulu'nun göreve başlama sırasında (adi çoğunluk), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güvenoyu alınması gerekmektedir.⁷¹

Güvenoyu alınamaması, başka bir deyişle güvensizlik oyu sebebiyle Türk siyasal hayatında 4 kez hükümet düşmüştür. 1974 yılında Sadi Irmak Hükümeti (38. Hükümet) kuruluşunda güvenoyu alamadığı için; 1977 yılında 2. Bülent Ecevit Hükümeti (40. Hükümet) kuruluşunda güvenoyu alamadığı için; 1995 yılında 2. Tansu Çiller Hükümeti (51. Hükümet) kuruluşunda güvenoyu alamadığı için; 1999 yılında 3. Mesut Yılmaz hükümeti olarak da bilinen 55. Hükümet ise verilen gensoru önergesi sonucu yapılan güven oylamasında güvenoyu alamadığı için düşmüştür.

1.4.1.3. Gensoru

Gensoru Bakanlar Kurulu veya bir bakanın izlediği politika veya yaptığı uygulamalar hakkında, TBMM tarafından yapılan etkili bir denetim yoludur. Gensoru önergesi en az 20 milletvekili veya bir siyasi parti grubu adına verilir.⁷²

*"Denetim araçları içerisinde sadece gensoru hükümetin veya bir bakanın siyasal sorumluluğuna yol açabilir."*⁷³ Bir başka deyişle meclisin denetim yolları içerisinde en etkili olanı gensorudur.⁷⁴ Gensoru sonunda TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğu (256 milletvekili) güvensizlik oyu verirse, hükümet düşmüş veya ilgili bakan istifa etmiş sayılır.

Hakkında gensoru önergesi verilen bakanın görevine son verilmesi siyasal istikrarsızlık olarak görülemez; ancak gensoru hükümetin düşmesi ile sonuçlanırsa, bu durum yeni bir hükümeti gerektirir. Bu duruma Türk siyasal hayatında 41. ve 55. Hükümetler örnek olmuştur.

⁷¹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukukun Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2011, s. 228.

⁷² Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, (1982), *T. C. Resmi Gazete*, 17863, 07 Aralık 1982, md. 99.

⁷³ Zehra Odyakmaz, Ümit Kaymak, İsmail Ercan, *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, İkinci Sayfa Yayınevi, İstanbul 2011, s. 119.

⁷⁴ Zafer Gören, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2011, s. 192; Gözler, s. 186.

Mesut YILMAZ'ın başbakanlığındaki 55. Hükümet hakkında yolsuzluk iddialarıyla Refah Partisi, Doğru Yol Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin desteklediği gensoru önergesi verilmiş ve önerge kabul edilerek 25 Kasım 1998 tarihinde hükümet düşürülmüştür. Bunun sonucunda ise seçimlere kadar yeni bir hükümet kurulması gerekmiş ve 11 Ocak 1999 tarihinde yeni bir hükümet kurulmuştur.

Sonuç olarak herhangi bir nedenle verilen gensoru önergesi hükümetin düşmesi ile sonuçlanırsa bu durum yeni bir hükümetin kurulmasını gerektireceği için, istikrarın bozulması söz konusu olacaktır. Bakanlar Kurulu'na veya herhangi bir bakana karşı gensoru isteminin olumsuz sonuçlanabilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu gerekmektedir. Yani tek başına hükümet olan bir siyasi partinin gensoru sonucunda düşürülmesi pratikte mümkün görülmemektedir. Bu nedenle koalisyon hükümetlerinin kurulmasını zorunlu kılan seçim sonuçları, hükümetlerin gensoru önerisiyle düşürülmesine, bir başka deyişle, ömürlerinin kısa olmasına neden olabilir. Bu tür durumları ise siyasal istikrarsızlık olarak yorumlamak mümkündür.

1.4.2. Siyasal İstikrarsızlığın Ekonomik Nedenleri

Ülkenin, mevcut hükümet veya geçmiş hükümetler zamanındaki ekonomik durumunun da siyasal istikrar veya istikrarsızlık üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Toplumun ekonomik durumu, enflasyonun doğal bir sonucu olan satın alma güçlerindeki düşüşler, işsizlik ve diğer ekonomik göstergeler, vatandaşların hoşnutsuzluğunu doğrudan etkileyebilir. Bu durumlara bağlı olarak seçmenler mevcut ekonomik istikrarı korumak veya mevcut ekonomik istikrarsızlığı yok etmek amacıyla oy tercihlerini belirleyebilirler. Aynı zamanda ekonomik problemlerden kaynaklanan sosyal tepkiler de yeni bir erken seçim yapılmasına zemin hazırlayabilir.

Siyasal istikrarsızlığın ekonomik nedenlerinden belki de en önemlisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla yaşanan ekonomik krizlerdir. Ekonomik krizlerin doğal sonucu olarak da işsizlik ve enflasyon oranlarındaki artış vatandaşların tepkilerini artıracak, ülkenin ekonomik bunalımdan kurtulması için erken seçimlerin yapılması da belki de bir umut olarak görülebilecektir. Bu durum ise hükümetlerin ömürlerini kısaltacak; yani siyasal istikrarsızlığa neden olacaktır.

Sonuç olarak bir ülkedeki ekonomik problemlerin siyasal istikrarı etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Bu problemlerin başlıcaları ise aşağıda anlatılmaya çalışılmıştır.

1.4.2.1. Ekonomik Krizler

Herhangi bir ülkeyi ekonomik açıdan geniş çapta etkileyen ve etkileri uzun bir zaman diliminde görülebilen finansal veya ekonomik problemleri, ekonomik kriz olarak tanımlamak mümkündür. Ekonomik krizlerin ortaya çıkışı ve sonuçları bir ülkede politik istikrarsızlıklara neden olabilir. Yani ekonomik krizler de politik istikrarı bozmaktadır.⁷⁵ Türkiye'de de gerek ülkesel ekonomik konjonktür, gerekse dünyanın ekonomik konjonktüründen dolayı, 1929-1931, 1947, 1958-1961, 1969, 1978-1981, 1982, 1988-1989, 1991, 1994, 1998-2002 ve 2008 yıllarında olmak üzere sıkça büyük-küçük ekonomik krizler yaşanmış ve bu ekonomik krizlerin sonunda çoğu zaman erken seçim yapılmıştır. Bu duruma tarihsel açıdan en yakın örnek 2001 yılında yaşanan ve 5. Bülent Ecevit Hükümeti'nin (57. Hükümetin) sona ermesinde etkili olan ekonomik krizdir. Seçim dönemi tamamlanmadan yeni bir seçim yapılması da siyasal istikrarın bozulduğunun açık bir göstergesidir.

Sadece ülke içinde yaşanan krizler değil; aynı zamanda dünyanın birçok ülkesini etkileyen bir ekonomik krizden en az zararla çıkabilmek de siyasal istikrar veya istikrarsızlık üzerinde etkili olabilir. Bu nedenle ekonomik kriz yaşamış bir hükümetin siyasal istikrar sağlayabilmesi güç olduğu gibi; ekonomik krizleri en az zararla veya zararsız bir şekilde atlatabilmek de hükümetlerin siyasal istikrarının güçlenmesinde etkili olabilir. Bu duruma 2008 Dünya Ekonomik Krizi'ni örnek olarak gösterebilmek mümkündür. Dünya'nın birçok ülkesinde büyük ekonomik problemlere neden olan krizlerin, Türkiye'yi diğer ülkeler kadar etkilememesinin veya daha az etkilemesinin, vatandaşların mevcut hükümetlere olan güvenlerinin artmasına ve siyasal istikrarın devam etmesine sebep olabileceği söylenebilir.

⁷⁵ Aykut Kibritçioğlu, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 1 (41), 2001, 174-182.

1.4.2.2. İşsizlik

İşsizlik, bir ekonomide faal nüfus içinde olduğu halde, geçerli ücret ve şartlarda çalışmak isteyip de iş bulamayanların olduğu durumdur.⁷⁶ Bir ekonomideki en büyük problemlerden birisi de işsizliktir. Bu nedenle işsizlik oranlarının yüksek olduğu bir ülkede işsizlerin ve ailelerinin tepkilerinin de yüksek olması muhtemeldir. Bunun doğal sonucu olarak halkın, hükümetlerden beklentileri ve hükümetlere olan tepkileri, ayaklanmalara veya protestolara kadar uzanabilir. Bu durum, mevcut hükümetlerin sona ermesini veya yeniden bir seçim yapılması mecburiyetini ortaya çıkarabilir.

Türk siyasal hayatında, tek nedeni işsizlik olan büyük bir protesto veya ayaklanma görülmemiş olmasına rağmen, işsizlik halkın refahını ve huzurunu doğrudan etkileyen bir faktör olduğundan bu durumun dolaylı olarak tepkilere neden olması mümkündür. Bir başka deyişle, nedeni tamamen farklı olan bir protesto veya ayaklanmada dahi, mevcut ekonomi politikalarından memnun olmayan kişiler veya işsizler de bu tür protesto veya ayaklanmalara destek verebilirler. Bu nedenle işsizliğin az olduğu durumlarda vatandaşların mevcut hükümetlere güvenleri artabilir; hatta seçimlerde tercihlerini güvendikleri siyasal partiler veya iktidarlar lehine kullanabilirler. Böyle bir durumda ise yönetimin sıkça el değiştirmesine ve erken seçimlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaz ve mevcut hükümetlerin ömrü uzamış olur. İktidarın sürekli el değişmemesi ve hükümetlerin ömürlerinin uzun olması da zaten siyasal istikrarın başlı başına bir göstergesidir.

Sonuç olarak işsizlik oranları ile siyasal istikrar arasında bir ilişki kurulacak olursa, bu ilişkinin çoğu zaman negatif yönlü olduğunu; yani işsizlik oranları arttıkça siyasal istikrarın azalabileceğini söylemek mümkündür.

⁷⁶ Paul Krugman, Robin Wells, *Makro İktisat*, (2. Baskıdan Çeviri), (Çev.: Fuat Oğuz, Murat Arslan, Ali Akkemik, Koray Göksal), Palme Yayıncılık, Ankara 2011, s. 166; Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, (11. Baskı), Ekin Yayınları, Bursa 2005, s. 449; Kenan Çelik, *Genel Ekonomi*, Murathan Yayınevi, Trabzon 2009, s. 188; Ersan Bocutoğlu, Metin Berber, Kenan Çelik, *Genel İktisada Giriş*, Derya Kitapevi, Trabzon 2007, s. 222.

1.4.2.3. Enflasyon

Enflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesidir.⁷⁷ Eğer enflasyondaki artış oranı kişilerin gelirlerindeki artış oranından yüksek ise, bireylerin satın alma güçleri azalacak demektir. Enflasyonun yüksek olduğu bir ekonomide, harcanabilir gelirin, en az enflasyon oranında yükselmemesi vatandaşların hoşnutsuzluk derecelerini gün geçtikçe arttıracak ve tıpkı işsizlik sorununda olduğu gibi, halkın, hükümetlerden beklentileri ve hükümetlere olan tepkileri, ayaklanmalara veya protestolara kadar uzanabilecektir.

Bu durum, dolaylı yollardan bile olsa, mevcut hükümetlerin sona ermesini veya yeniden bir seçim yapılması mecburiyetini; başka bir deyişle mevcut hükümetin ömrünün kısalması sonucunu ortaya çıkarabilir. Öyleyse, enflasyonun sürekli olarak yüksek olduğu bir ülkede, siyasal istikrarın güçlü olması beklenemez. Yani, tıpkı işsizlik oranları gibi, enflasyon oranları ile siyasal istikrar arasında bir ilişki kurulacak olursa, bu ilişkinin çoğu zaman negatif yönlü olduğunu; yani enflasyon oranları arttıkça istikrarın azalabileceğini söylemek mümkündür.

1.4.2.4. Bütçenin Reddi

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 87. maddesine göre⁷⁸, TBMM'nin görev ve yetkilerinden biri de bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmektir. Bütçeyi devletin gelir ve giderlerini gösteren belge; bütçe kanununu ise devletin ve kamu tüzel kişilerinin belli bir dönemde (bu dönem genellikle bir yıldır) gelirlerinin toplanmasına ve giderlerinin yapılmasına, yasama organı tarafından yürütme organına izin veren kanun⁷⁹ olarak tanımlamak mümkündür.

Bütçe görüşmelerinin sonunda bütçe ve kesin hesabın tümü oylamaya sunulur ve kabul oyları fazla ise bütçe ve kesin hesap kanun tasarıları kabul edilmiş sayılır. Bu durumda meclisteki bu çoğunluğun sağlanabilmesi için üç alternatif vardır. Birincisi, eğer tek başına iktidar söz konusu ise kendi bütçesini onaylayacak; ikincisi, eğer koalisyon hükümeti ise koalisyondaki diğer partilerin desteği tam olacak; üçüncüsü,

⁷⁷ William H. Branson, *Makro İktisat*, (1. Baskı), (Çev.: İbrahim Kanyılmaz), Alfa Yayınları, İstanbul 1995, s. 503; Krugman, Wells, s. 166; Dinler, s. 428; Bocutoğlu, s. 231.

⁷⁸ 1982 Anayasası, md. 87.

⁷⁹ Osman Pehlivan, *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon 2013, s. 202.

eğer azınlık hükümeti ise bütçenin onaylanması için muhalefet partilerinden veya yeterli olacaksa bağımsız milletvekillerinden destek alacaktır. Aksi taktirde bütçenin reddi hükümetin sona ermesine neden olabilecektir. Bunun doğal sonucu olarak ya erken seçimler yapılacaktır; ya da yeni bir hükümet kurulacaktır. Her iki durum da, yani ister erken seçim yapılsın, ister yeni bir hükümet kurulsun siyasal istikrarsızlığın bir göstergesidir. Bunun örneği 1965 ve 1970 yıllarında⁸⁰ 28 ve 31. hükümetlerde görülmüştür. 1965 yılında 1966 mali yılı bütçe tasarısını meclise sunan 10. İnönü Hükümeti ve 1971 mali yılı bütçe tasarısını meclise sunan 2. Demirel Hükümetlerinin hazırladığı bütçe tasarıları TBMM Genel Kurulu'nda onaylanmamış ve sonucunda ise istifalarını Cumhurbaşkanı'na sunan bu hükümetlerin yerine, yeni hükümetlerin kurulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bir hükümetin hazırladığı bütçenin TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmemesi o hükümetin istifa etmesini gerektirmez. Ancak bütçesi kabul edilmeyen bir hükümetin gensoru ile düşürülmesi söz konusu olabilir.⁸¹ Bu durumda bütçesi onaylanmayan bir hükümetin başbakanının istifa etmesi, güvenoyu ile düşürülmesinden daha cazip olduğundan, yukarıda belirtilen iki hükümetin başbakanı da istifalarını dönemlerinin cumhurbaşkanlarına sunmuşlardır.

Sonuç olarak koalisyon hükümetleri dönemlerinde bütçelerin reddedilme ihtimali varken; tek başına iktidarın veya mecliste güçlü bir desteği olan hükümetin bütçesinin reddedilmesi pratikte mümkün değildir.

1.4.3. Siyasal İstikrarsızlığın Sosyal Nedenleri

Siyasal istikrarsızlığın politik ve ekonomik nedenlerinin yanı sıra sosyal nedenlerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Bu sosyal nedenlerin hemen hemen hepsinin temelinde siyasal veya ideolojik nedenler yatmaktadır. Siyasal istikrarsızlığın sosyal nedenleri toplumsal ayaklanmalar ve protestolar, etnik ve dini çatışmalar, terör olayları ve suikastlar olarak incelenebilir.

⁸⁰ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, (8. Baskı), İmaj Kitapevi, Ankara 2003, s. 140.

⁸¹ Odyakmaz vd, s. 115.

1.4.3.1. Toplumsal Ayaklanmalar ve Protestolar

Bir ülkede toplumun belli bir kesiminin veya tamamının hoşnutsuzluğu tepkilere veya ayaklanmalara neden olabilir. Bu duruma, Türkiye'de 1971 Askeri Muhtırası'na ve 1980 Askeri Darbesi'ne neden olan öğrenci ve gençlik hareketlerini örnek olarak göstermek mümkündür.

Vatandaşların hoşnutsuzluğunun çok olması, protestolara veya ayaklanmalara çözüm bulunamaması veya engel olunamaması, olayların daha da büyümesine, boyut değiştirerek etnik veya dini çatışmalara kadar uzanmasına ve hatta askeri müdahaleler için uygun zeminin hazırlanmasına neden olabilir. 1968 yılında başlayan öğrenci ve gençlik hareketleri Türkiye'de çok sayıda gencin ölümü ile sonuçlanmış, mevcut hükümetin bu problemlere çözüm bulamaması ise askeri müdahaleye neden olmuş ve dönemin başbakanı Süleyman Demirel istifa etmiştir. 1968 yılında başlayan bu gençlik hareketlerine çözüm bulunamaması, 1983 yılına kadar istikrarsız hükümetlerin kurulmasına, başka bir deyişle, kurulan koalisyon hükümetlerinin ömürlerinin kısa olmasına neden olmuştur. Muhtıra ile sona eren Süleyman DEMİREL hükümetinden sonra 1973 seçimlerine kadar 4 kez hükümet kurulmuştur. Sadece 2 yılda 4 kez hükümet kurulması siyasal istikrarsızlığın kesin göstergesidir. 1973 ve 1977 seçimleri sonucunda da güçlü veya tek partili bir hükümetin kurulamamasının nedenleri arasında, sokaktaki kavga ve çatışmaların meclise yansması da vardır.⁸²

Sonuç olarak toplumlardaki hoşnutsuzluklardan kaynaklanan tepkilere, ayaklanmalara veya protestolara kesin çözüm bulunamadığı takdirde bu tepki, ayaklanma veya protestoların büyüyerek, askeri müdahalelere, terör olaylarına ve etnik veya dini çatışmalara neden olması mümkün olabilir. Tüm bu durumlar ise hükümetlerin ömürlerinin kısılmasının; yani siyasal istikrarsızlığın nedenlerindendir.

1.4.3.2. Etnik ve Dini Çatışmalar

Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı etnik ve dini grupları içinde bulunduran bir ülke olması dolayısıyla, ülke, cumhuriyet tarihi boyunca birçok etnik ve dini çatışmaya sahne

⁸² Yusuf Tekin, Çağatay Okutan, *Türk Siyasal Hayatı*, (2. Baskı), Orion Kitapevi, Ankara 2012, s. 187.

olmuştur. Bu duruma 1978 yılındaki Maraş ve Sivas Olayları ile 1980 yılındaki Çorum Olayları örnek olarak gösterilebilir.

1978 yılının Aralık ayında Kahramanmaraş'taki bir sinemada meydana gelen patlama ile başlayan, 103 kişinin yaşamını yitirmesi, yaklaşık 200 kişinin yaralanması ve Kahramanmaraş, Ankara, İstanbul, Erzurum, Sivas illerinin de içinde bulunduğu 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesine neden olan Alevi-Sünni çatışmaları ile; yine aynı yılın Eylül ayında Sivas'ta meydana gelen ve 9 kişinin ölümü ile 100'den fazla kişinin yaralanmasına neden olan Alevi-Sünni çatışmaları ülkede kargaşa ortamı yaratmış ve vatandaşları sosyal ve psikolojik açıdan tedirgin etmiş; 1980 yılında 48 kişinin ölümüne neden olan Çorum olayları ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Adalet Partili içişleri bakanı hakkında gensoru önergesi vermesine ortam hazırlayarak, Başbakan Süleyman Demirel'in isteği üzerine, dönemin içişleri bakanının istifa etmesine neden olmuştur.⁸³ Bu etnik, dini ve ideolojik çatışmalar vatandaşları kutuplaşmalara sürükleyerek 1971 Muhtırası ve 1980 Askeri Darbesi'ne zemin hazırlamış ve siyasal istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir.

1990'lı yıllarda da iktidarları yıpratın ve siyasal istikrarsızlığa zemin hazırlayan olayları görmek mümkündür. 2 Temmuz 1993 tarihinde Pir Sultan Abdal şenliklerine katılan kişilerin kaldığı otelde çıkan yangında 37 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 12 Mart 1995 tarihinde İstanbul'da yaşanan Gazi Olayları'nda 22 kişi hayatını kaybetmiş, birçok insan yaralanmıştır. Bu olaylarda Alevi-Sünni çatışması yaratılmak istenmiştir. Bu tür etnik, dini veya ideolojik çatışmalar daima vatandaşlarda hoşnutsuzluk oluşturmaktadır. Toplumun refah ve güven içinde yaşayamamasının da mevcut hükümetlere güvensizliğin artmasına neden olabileceğini söylemek mümkündür.

Tüm bu nedenlerle etnik, ideolojik veya dini çatışmaların yaşandığı siyasi ortamlarda, siyasal istikrarın dolaylı ve doğrudan olumsuz bir şekilde etkilenebileceğini söylemek mümkündür.

1.4.3.3. Terör Olayları ve Suikastlar

Uluslararası bir suç da olan terörizmi, belli bir amacı gerçekleştirebilmek veya bir siyasal ideolojiyi toplumun diğer fertlerine dayatmak için yapılan tüm gayri resmi ve

⁸³ Tekin, Okutan, s. 189.

özellikle de silahlı eylem olarak tanımlamak mümkündür. Eğer bir ülkede terör olaylarından veya suikastlardan sürekli olarak bahsediliyorsa bu durum, toplumda hoşnutsuzluğa ve tedirginliğe neden olabilir. Vatandaşların can ve mal güvenliğinin sürekli olarak azalması da terörizmin bir sonucu ve ülke yöneticilerine olan güvensizliğin nedenlerinden biridir. Bu nedenle, tedbir alınmadığı takdirde, mevcut siyasi sisteme veya devlete karşı yapılan terörizm faaliyetlerinin tümünün ve suikastların, toplumun tepkisine ve bunun sonucu olarak da hükümetlerin güç kaybetmesine neden olması muhtemeldir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan terör eylemleri, 1990'lı yıllarda iyice artmış ve ülkede siyasi ve ekonomik yönden büyük zararlara neden olmuştur. Bu terör eylemlerinde bazı sivil toplum kuruluşlarının önde gelen isimleri, gazeteciler, yazarlar, öğretim üyeleri, emekli ve muvazzaf generaller, siyasi parti yöneticileri, eski Milli İstihbarat Teşkilatı personelleri ve eski bakanlar farklı örgütler tarafından üstlenilen suikastlarda; çoğu Türk Silahlı Kuvvetler personeli olmak üzere birçok vatandaş da terör eylemleri sonucunda yaşamını yitirmiştir. Tüm bu terör olayları ve suikastlar özellikle 1990'lı yıllarda toplumda tedirginliğe ve huzursuzluğa neden olmuştur.

Sonuç olarak, terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı toplumsal kargaşanın yüksek olduğu ülkelerde ve dönemlerde güçlü bir siyasal istikrardan bahsetmek zor olacak, terör ile sıkı ve kesin mücadele edebilen hükümetlerin gücü ve siyasal istikrarının artması da kolaylaşabilecektir. Terörle mücadelenin ekonomik boyutu da dikkate alındığında, terör eylemlerinin artması, terörle mücadele için bütçelerden ayrılan payların artmasına neden olacak ve bu durum ekonomiyi olumsuz etkileyip halkın ekonomik hoşnutsuzluğunu da artıracaktır.

1.4.4. Siyasal İstikrarsızlığın Diğer Nedenleri

Politik, ekonomik veya sosyal nedenlerin dışında kalan ancak; siyasal istikrarı veya hükümet sürelerini etkileyen faktörlerin olduğunu söylemek mümkündür. Hükümet sürelerini etkileyen her durumun siyasal istikrarsızlık olarak düşünülmesi mümkündür. Bu duruma başbakanın cumhurbaşkanı seçilmesi veya ölümü örnek olarak gösterilebilir.

1.4.4.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Bir hükümet başkanının, Türkiye için düşünülecek olursa başbakanın, cumhurbaşkanı seçilmesi, mevcut hükümetin yerine yeni bir hükümetin kurulmasını mecburi kılacaktır. Türkiye'de dört kez cumhurbaşkanlığı seçimi dolayısıyla yeni bir hükümet kurulması zorunlu hale gelmiştir. Bu örneklerin 3 tanesi Çok Partili Dönem'dedir.

1938 yılında İsmet İnönü'nün, 1973 yılında Fahri Korutürk'ün, 1989 yılında Turgut Özal'ın ve 1993 yılında da Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı seçilmesiyle mevcut hükümetler yerlerini yeni hükümetlere bırakmışlardır. Bu durum başarısızlık olarak görülmesi de, hükümetin ömrünün kısılmasına veya yeni bir hükümet kurulmasına neden olacağından istikrarsızlık olarak değerlendirilebilir.

Sadece başbakanın cumhurbaşkanı seçilmesi değil, aynı zamanda cumhurbaşkanının bazı nedenlerle seçilememesi de siyasal krizlere neden olabilir. Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası'na göre ve 1982 Anayasası'nın 2007 değişikliklerinden önceki hükümlerine göre cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılacak ilk iki oylama da üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu; eğer bu çoğunluk sağlanamazsa üçüncü oylamada salt çoğunluk gerekmektedir.⁸⁴ Bu durum 1980 yılında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Fahri KORUTÜRK'ün yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilememesi ve 2007 yılında görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER'in yerine yeni bir cumhurbaşkanı seçilememesi sonucunda siyasal çıkmazlara neden olmuştur. 1980 yılında yeni bir cumhurbaşkanının seçilememesi ile ortaya çıkan siyasal tıkanıklık, 1980 Askeri Darbesi'nin nedenlerinden birisi olarak gösterilebilir. Ayrıca 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki, 367 krizi olarak da adlandırılan siyasal çıkmaz da erken seçim kararının alınmasına neden olmuştur. Her iki durumun da demokrasinin sekteye uğramasına yani siyasal istikrarsızlığa neden olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu siyasal tıkanıklıklara karşı çözüm önerisi olarak da cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi fikri ortaya çıkmış ve 1982 Anayasası'nda yapılan 2007 değişiklikleriyle cumhurbaşkanının artık halk tarafından seçilmesi karara bağlanmıştır.

⁸⁴ 1961 Anayasası, (1961), *T.C. Resmi Gazete*, 10859, 09 Temmuz 1961, md. 95; 1982 Anayasası, (1982), *T.C. Resmi Gazete*, 17844, 9 Kasım 1982, (2007 Değişiklikleri öncesi), md. 102.

Bu değişikliklere göre geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı olarak seçilecektir. Ancak ilk oylamada hiçbir aday salt çoğunluğu sağlayamazsa oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılacak ve bu oylamaya, ilk oylamada en çok oyu alan iki aday katılacaktır. Oyların salt çoğunluğunu alan aday cumhurbaşkanı seçilecektir.⁸⁵ Bu değişiklik sayesinde, artık cumhurbaşkanının seçilememesinden kaynaklanan bir siyasal istikrarsızlık durumunun ortaya çıkması mümkün değildir.

1.4.4.2. Başbakanın Ölümü

Bir ülkede politik, ekonomik, sosyal veya diğer ortamlar her ne kadar iyi olursa olsun, başbakanın ölümü yeni bir hükümet kurulmasını zorunlu hale getireceği için mevcut hükümetin ömrünü kısaltacaktır.

Başbakanın ölümü veya istifası Bakanlar Kurulu'nun görevinin sona ermesine neden olur.⁸⁶ Türk siyasal hayatında başbakanın ölmesinden dolayı hükümetin sona ermesi durumuyla sadece bir kez karşılaşılmıştır. 1942 yılında Başbakan Refik Saydam'ın ölümü 12. Hükümetin sona ermesine ve 13. Hükümetin kurulmasına neden olmuştur. Böyle bir durumdan dolayı ortaya çıkan siyasal istikrarsızlığı, siyasal istikrarsızlığın politik, ekonomik ve sosyal nedenlerinden; bir başka deyişle başarısızlıktan meydana gelen siyasal istikrarsızlıktan ayırmak yerinde olacaktır.

⁸⁵ 1982 Anayasası, md. 102.

⁸⁶ Gözler, s. 229.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL İSTİKRAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ETKİLER VE TEPKİLER

Türkiye’de uygulanan seçimler 1876’daki Kanun-u Esasi’den, 1923 Cumhuriyetin ilanına kadar geçen dönem ile; Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönem olmak üzere iki dönem halinde incelenecektir.

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM’DE SEÇİM SİSTEMLERİ

Osmanlı Devleti zamanında seçim olgusunun ilk olarak 1876 Kanun-u Esasi ile ortaya çıktığı, genel bir bilgi olsa da, 1840 yılında kurulan muhassıllık meclisleri için de seçimlerin yapıldığını gözden kaçırmamak gerekir. Bu nedenle, Cumhuriyet Öncesi Dönem’deki seçimler, Muhassıllık Meclisi Seçimleri ve Mebus Seçimleri olarak iki başlıkta incelenmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Muhassıllık Meclisi Seçimleri

Türk siyasi hayatına, genel seçimler açısından bakıldığında 1876 yılına kadar halkın siyasi hayata girmesi söz konusu değildi. Ancak konuya yerel seçimler açısından bakıldığında ise muhassıl meclisleri için yapılan üye seçimleri 1876 seçimlerinden daha eskidir.

1840 yılında kurulan muhassıllık⁸⁷ meclislerinin görevi sancaklardan toplanacak vergilerin miktarını belirlemek ve bu vergilerin düzenli bir şekilde toplanmasını sağlamaktı. Bu meclislerde hakim, müftü, asker zabiti, ruhani reisler ve memleketin ileri gelenlerinden altı kişi bulunmaktaydı ve bu meclisler seçimle iş başına gelmekteydi. Ancak yörede yaşayan her vatandaş seçmen değildi. Seçmenler kazaya bağlı köylerden kura ile saptanan beşer kişi ve kaza merkezlerinde de yerleşme yerinin büyüklüğüne göre akıllı, söz anlar, emlak sahiplerinden 20-50 kişiden oluşmaktaydı. Bu nedenle Türkiye’de ilk seçim uygulaması, seçme hakkına sahip olan kişilerin muhassıl meclislerine üye seçmeleri ile başlamıştır ve bu seçimler bir yanıyla doğrudan demokrasiye benzemektedir. Bu meclislere seçilmek isteyen adaylar il merkezlerindeki

⁸⁷ Muhassıl: Vergi toplamakla görevli, yüksek rütbeli maliye memurları.

salonlarda toplanır ve seçmenler de direkt olarak adayı isteyip istemediklerini belirtirlerdi. Böylece yerel mali meclisler olan muhassıllık meclislerinin adayları seçilmiş olurdu.⁸⁸

Muhassıllık meclislerinin kuruluşundaki amaç Batı'yı taklit etmek değil; devletin vergi toplama konusundaki problemlerini azaltmak veya bu problemleri tamamen ortadan kaldırmaktır.⁸⁹

Osmanlı Devleti'nde mali işlerin mahalli meclislere verilmesi, 1840 muhassıllık meclisleri ile ilgili nizamnameler ile başlayıp, 1864 Vilayet Nizamnameleri ve 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet nizamnameleri ile düzenlenerek devam etmiştir. Bu üç düzenleme ve gelişme her ne kadar mahalli olsa da Osmanlı'nın parlamenter hayata geçişine katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.⁹⁰

2.1.2. Mebus Seçimleri

Genel seçim anlamında "seçim" kavramı ilk olarak 1876 Anayasası ile Türk siyasal hayatına girmiştir. 1876 yılında ilan edilen Kanun-u Esasi'ye göre "Meclis-i Umumi"nin toplanması gerekiyordu. Meclis-i Umumi, "Meclis-i Ayan" ve "Meclis-i Mebusan"dan oluşmaktaydı. Yani iki meclisli bir yapı söz konusuydu. Meclis-i Ayan üyelerini padişah kendi atamaktaydı. Ancak Meclis-i Mebusan üyelerinin seçimi için herhangi bir seçim kanununun düzenlenmemiş olmasından dolayı meclis üyelerinin seçilme ve atanmalarına ilişkin geçici bir talimat (Talimat-ı Muvakkate) hazırlanmıştı.⁹¹

Hazırlanan bu talimat gücünü Kanun-u Esasi'den almaktadır. Kanun-u Esasi'nin 119.maddesi şöyledir: "*Meclis-i Umûmî'ye dair olan fî 10 Şevval sene 93 tarihli Talimat-ı Muvakkate'nin cereyan-ı ahkâmı yalnız birinci defa içtima edecek Meclis-i Umûmî'nin müddet-i in'ikadiyesi hitâmına kadar olup ondan sonra hükmü câri değildir*".⁹² Kanun-u Esasi'nin bu maddesine göre Talimat-ı Muvakkate yalnızca birinci

⁸⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006, s. 159.

⁸⁹ Alkan, s. 133.

⁹⁰ Ortaylı, s. 161.

⁹¹ Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, (2. Baskı), TESAV Yayınları, Ankara 2003, s. 25.

⁹² Kanun-u Esasi (1876), 23 Aralık 1876, md. 119, Erişim Tarihi: 01.05.2014, <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>

parlamentonun görev süresinin sonuna kadar devam edecek ve daha sonra yürürlükten kalkacaktır.

Aynı zamanda Kanun-u Esasi'nin Heyet-i Mebusan başlığı altında da (65-80. maddeler) mebus sayısı, seçilme yaşı, meclisin süresi, seçme yeterliliği ve seçim yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir⁹³; ancak Meclis-i Mebusan seçimleri Talimat-ı Muvakkate hükümlerine göre yapılmıştır. Kanun-u Esasi'ye göre her elli bin erkeğe bir temsilcilik düşmektedir. Yani nüfusa dayalı bir aday sayısı öngörüldüğünden Meclis-i Mebusan'daki aday sayısı sabit değildir. Bu hükümlerden çıkarılacak diğer bir sonuç ise sadece erkeklerin seçme ve seçilme hakkı olduğudur.

1877 yılındaki ilk seçimler Kanun-u Esasi'ye göre değil; tam adı "Meclisi Mebusan Azasının Sureti İntihap ve Tayinine Dair Talimatı Muvakkate" olan bu geçici talimata göre yapılmış ve ilk Meclis-i Mebusan seçilmiştir. Talimatı Muvakkate' ye göre 130 bin erkek için bir aday seçilecektir ve bu talimat 7 maddeden oluşmasına rağmen uzun süre kullanılmıştır.⁹⁴ Bunun sebebi ise, Meclis-i Mebusan'ın, seçimin hemen ardından Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar yapmasına rağmen başarılı bir sonuca ulaşamamasıdır.⁹⁵

Birçok yönüyle 1876 Kanun-u Esasi ile Talimatı Muvakkate (Geçici Talimat) birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıklardan bazıları seçme seçilme yeterlilikleriyle alakalıdır. Kanun-u Esasi'ye göre seçme ve seçilme yaşı 30 iken Talimatı Muvakkate' ye göre ise bu yaş 25 olarak belirlenmiştir. Ayrıca Talimatı Muvakkate seçilme yeterliliği olarak emlak sahibi olmayı önkoşul olarak görürken, Kanun-u Esasi böyle bir ayırım yapmamıştır. Ancak sadece erkeklere seçme seçilme hakkı vermesi yönüyle hem Talimatı Muvakkate hem de Kanun-u Esasi'de sınırlı oy ilkesinin kabul edildiği görülebilir.

Talimatı Muvakkate' ye göre seçimler iki dereceli ve tek turlu bir seçim sistemi ile yapılmıştır. Bu sisteme göre seçme yeterliliğine sahip olan vatandaşlar önce milletvekillerini belirleyecek kişileri seçmekte, seçilen bu kişiler ise milletvekillerini seçmektedir. 1877 seçimlerine siyasi partiler katılmamıştır. Meclisi Mebusan'a seçilmek

⁹³ Kanun-u Esasi, md. 65-80.

⁹⁴ Seda Kılıç, "1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları" [Elektronik Sürüm], *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 30, 2011, 27-40.

⁹⁵ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*(1877-2002), s. 25.

isteyen şahıslar bireysel olarak adaylıklarını açıklamışlardır. Kanun-u Esasi'ni kurduğu meclis içerisinde on farklı milletten gelen, 115 mebus vardı. Bu mebusların 69'u Müslüman, 46'sı ise Hıristiyan ve Yahudi'ydi.⁹⁶ Bu seçim sonucunda oluşturulan Meclisi Mebusan, İntihabı Mebusan Kanunu'nu çıkaramadığı gerekçesiyle, Talimatı Muvakkate hükümleri gereğince Abdülhamit tarafından feshedilmiş ve dağıtılmış; bunun sonucunda ise aynı yıl tekrar seçimler yapılmıştır. 1877 yılında yapılan iki seçim de gerek uygulamalar gerekse dayandığı belgeler açısından farklılık göstermemektedir. Ayrıca iki seçimin sonucunda da kurulan meclisi padişah meclisi feshetmiştir.⁹⁷

Padişahın meclisi feshetme yetkisinin olması, Osmanlı'da hala tam anlamıyla bir parlamenter düzenin kurulamadığının göstergesi olarak düşünülebilir.⁹⁸

Yaklaşık 30 yıllık bir aradan sonra 1908 yılına gelindiğinde, padişah meclisin toplanmasına karar vermiştir ve mevcut bir seçim kanununun olmamasından dolayı, ilk Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanıp; ancak yürürlüğe konulamayan “İntihab-ı Mebusan Kanunu” padişah onayı ile yürürlüğe girmiş ve 1942 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Yani seçim sistemleri açısından, Türk siyasal hayatı, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemler olmak üzere ikiye ayrılacak olursa, Cumhuriyet Öncesi Dönem'deki tüm seçimler (1908, 1912, 1914, 1919 ve 1920 seçimleri) İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine göre ve iki dereceli olarak yapılmıştır. “İki dereceli seçim sisteminde seçimler iki aşamalı olarak yapılmakta, her iki aşamada da çoğunluk sistemi uygulanmaktadır”.⁹⁹ İki dereceli seçimlerde seçmenler, milletvekillerini seçecek kişileri seçmektedirler.

1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan seçimlerde iki dereceli basit çoğunluk sistemi, 1920 seçimlerinde ise iki dereceli mutlak çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine göre yapılan ilk seçimler 1908 seçimleridir. 1908 seçimlerini 1877 seçimlerinden ayıran en önemli fark ise bu seçimlere siyasi partilerin katılmasıdır. Bir başka deyişle, Türk siyasal hayatı'nda, siyasi

⁹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (12. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 336.

⁹⁷ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 75.

⁹⁸ Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 41.

⁹⁹ Erol Tuncer, Necati Danacı, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2003, s. 4.

partiler ilk kez 1908 yılında seçimlere katılmıştır. Seçimlere katılan partiler ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası'dır. 1908 seçimlerini İttihat ve Terakki Cemiyeti kazanmıştır.

1920 seçimlerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi döneminde yapılan 1923 seçimlerinde de İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri uygulanmış ve seçimler iki dereceli yapılmıştır.

Bu kanun 1942 yılındaki 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu'nun onaylanmasına kadar birçok değişikliğe uğrayarak yürürlükte kalmıştır. Bu değişiklikler 1923 yılında 385 Sayılı Kanun, 1927 yılında 1079 Sayılı Kanun ve yine 1927 yılındaki 1112 Sayılı Kanun ile yapılmıştır.

Avrupa 14-15. yüzyıllarda seçim ve temsil kavramları ile tanışmış olmasına rağmen; Türkiye'nin bu kavramlarla 19. yüzyılın ikinci yarısında tanışmasının, bir başka deyişle seçim ve temsil konularında çağın çok gerisinde kalmasının temel nedenleri Osmanlı'nın toplum düzeninde yatmaktadır.¹⁰⁰

2.2. CUMHURİYET SONRASI DÖNEM'DE SEÇİM SİSTEMLERİ

Cumhuriyetin ilanından Çok Partili Dönem'e kadar, seçim kanunlarında birçok düzenleme yapılmasına karşın; seçim sistemindeki ilk değişiklik 1946 tarihinde yapılmış ve tek dereceli seçimler uygulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan süreç; 1923-1946 yılları arası uygulanan "iki dereceli seçimler" ve 1946'dan günümüze kadar uygulanan "tek dereceli seçimler" olmak üzere iki başlık halinde incelenmiştir.

2.2.1. 1923-1946 Yılları Arasında Yapılan İki Dereceli Seçimler

Cumhuriyetin ilanından sonraki 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 milletvekili seçimleri de iki dereceli olarak yapılmıştır ve 1943'den önceki seçimlerde İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmış; 1943 seçimleri ise 1942 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Mebus Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun seçim sistemini değiştirmemiş

¹⁰⁰ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 67.

ancak yeni düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca 1942 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Mebus Kanunu Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ilk seçim kanunudur.

İki dereceli ve mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılan 1923 seçimlerini Halk Fırkası kazanmıştır.¹⁰¹ Bu dönemde Kazım Karabekir tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmasına rağmen Takrir-i Sükun Kanunu gereğince kapatılmış, yani ilk kez çok partili yaşama geçiş teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu nedenle, Adalet Partisinin seçimlere katıldığı 1946 yılına kadar tek parti dönemi devam etmiştir ve tüm seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası tüm milletvekilliklerini kazanmıştır.

Bu dönemde tek parti söz konusu olduğu için erken seçime ihtiyaç duyulmamış, seçimler dört yılda bir yapılabilmıştır; yani sadece hükümet süreleri açısından bakıldığında, herhangi bir siyasal istikrarsızlık durumundan bahsedebilmek söz konusu değildir.

Bu dönem içerisinde 1935 seçimleri öncesi 2598 Sayılı Kanun ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklikler yapılarak seçilme yaşı 18'den 22'ye yükseltilmiş ve kadınlara da milletvekili seçme-seçilme hakkı tanınmıştır. Yani 1935 seçimlerinin 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinden tek farkı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve seçmen yaşının 22'ye yükseltilmesidir.

Sonuç olarak, 1877 yılından 1946 yılına kadar, seçim kanunlarında değişiklik yapılmasına; hatta 1942 yılında yeni bir seçim kanunu hazırlanmasına rağmen, seçimlerde iki dereceli (seçmenlerin ikinci seçmenleri belirlediği) seçim sistemi uygulanmıştır. 1946 yılında çıkarılan 4918 Sayılı yasa ile Türkiye Cumhuriyeti tek dereceli seçimler ile tanışmış ve 1946 yılından bugüne kadar yapılan tüm genel seçimler tek dereceli olarak yapılmıştır.

2.2.2. 1946'dan Günümüze Kadar Yapılan Tek Dereceli Seçimler

İlk kez birden çok partinin seçime katıldığı 1946 seçimleri ve sonrasında yapılan bütün seçimler tek derecelidir. Yani tek dereceli seçimlerin uygulandığı ilk seçimler 1946 seçimleridir ve bu seçim sistemine göre artık seçmenler doğrudan milletvekillerini

¹⁰¹ Servet Armağan, *Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975, s. 164.

seçmektedir. Ancak seçim sistemlerinde farklı zamanlarda birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler bazen temsilde adaleti sağlama; bazen de siyasal istikrarı sağlama amacı taşımaktadır.

1946-1960 yılları arasında liste usulü çoğunluk sistemi; 1960'dan günümüze ise nispi temsilin altı farklı türü uygulanmıştır. Liste usulü çoğunluk sistemi ve nispi temsilin Türkiye'deki uygulamaları aşağıdaki gibidir.

2.2.2.1. 1946-1960 Yılları Arasında Uygulanan Liste Usulü Çoğunluk Sistemi

Liste usulü çoğunluk sistemi ile yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, bir seçim bölgesinde en çok oyu alan parti o seçim bölgesindeki bütün milletvekilliklerini kazanmıştır. Böyle bir seçim sisteminde iki partinin seçimlere katıldığı varsayımı altında bir seçim bölgesinde 1. parti geçerli oyların % 49, 9'unu diğer parti ise oyların % 50,1'ini alsa dahi 1. partinin o seçim bölgesinde milletvekili çıkarması mümkün değildir. Bu nedenle 1950 seçimleri temsilde adaletsiz bir seçim olmuştur.

1946 seçimleri, 1946 tarihli ve 4918 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na göre ve normal süresinden 1 yıl önce yapılmıştır. 1947 yılında yapılması gereken seçimin erken yapılmasının; bir başka deyişle siyasal istikrarsızlığın nedeni, yeni kurulan ve muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin illerde örgütlenmesini tamamlamadan seçim yapılmasının sağlanmasıdır. Çünkü bu durumun Cumhuriyet Halk Partisi'ne yarayacağı düşünülmüştür.

Bu kanuna göre oylar açık olarak verilmiş; ancak sayım kapalı olarak yapılmıştır. 1946 Seçimlerinin sonucunda da Cumhuriyet Halk Partisi seçimi Tablo 2.1.'de de görülebileceği gibi ezici üstünlükle kazanmıştır. 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma partisi ise 1946 genel seçimlerine katılamamıştır.

Tablo 2.1. 1946 Genel Seçim Sonuçları

	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI
CHP	397
DP (1)	61
BAĞIMSIZLAR	7

Kaynak: TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, s. 92.

Sonuç olarak birden fazla partinin seçime katılmasına rağmen yasama gücü yine Cumhuriyet Halk Partisi'nde kalmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ezici bir üstünlükle seçimleri kazanması ve açık oy gizli sayım usulü, muhalefetin seçim sistemi ile ilgili şiddetli eleştirilerine neden olmuş ve bu eleştiriler 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir.

1950 seçimlerinden önce 5545 sayılı kanun kabul edilmiş ve kanunun getirdiği yenilikle bu seçim, gizli oy açık sayım ilkesine göre yapılmıştır.

Tablo 2.2. 1950 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
DP (1)	55,2	416	85,4	+ 30,2
CHP	39,6	69	14,2	- 25,4
MP	4,6	1	0,2	- 4,4
BAĞIMSIZLAR	0,6	1	0,2	- 0,4

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

487 milletvekilinin seçildiği 1950 seçimlerinde, % 55,2 oy alan Demokrat Parti 416 milletvekili ile, % 39,6 oy alan Cumhuriyet Halk Partisi 69 milletvekili ile, 4,6 oy alan Millet Partisi 1 milletvekili ile meclise girmeye hak kazanmıştır. Ayrıca ülke genelinde 1 milletvekili bağımsız olarak meclise girebilmiştir.

Bu sonuçlar, özellikle de aşırı ve eksik temsil oranları, bu kez de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim sistemini eleştirmesine neden olmuş ve mevcut seçim sistemine karşı tepkiler başlamıştır. Çok Partili Dönem'de Türk siyasi hayatındaki en yüksek 2.

temsil oranı 1950 seçimlerinde kazanılmıştır. Bu oran % 85,4'tür. Cumhuriyet Halk Partisi'ne göre bu sistem tek parti diktatörlüğüne neden olmaktadır.¹⁰²

1950-1954 yılları arasında tek parti iktidarı söz konusu olduğu için erken seçim yapılmamış ve dört yıllık yasama dönemi tamamlanabilmiştir.

Liste usulü çoğunluk sistemi ile yapılan bir diğer seçim ise 1954 Genel Seçimleri'dir. 1954 seçimlerinde yine 5545 Sayılı Kanun uygulanmıştır. Başka bir deyişle Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim sistemi konusundaki tepki ve eleştirileri etkili olmamış, Demokrat Parti bu eleştiri ve tepkilere kayıtsız kalmıştır.

4 partinin katıldığı 1954 seçimleri, çok partili yaşamdaki temsilde adaletin en düşük olduğu seçimler olmuştur. Tablo 2.3'te görüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Partisi % 29,2 eksik; Demokrat Parti ise % 35 aşırı temsil edilmiştir.

Tablo 2.3. 1954 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
DP (1)	58,4	503	93	+ 34,6
CHP	35,1	31	5,7	- 29,4
CMP	5,3	5	0,9	- 4,4
TKP (1)	0,6	0	0	- 0,6
BAĞIMSIZLAR	0,6	2	0,4	- 0,2

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

1954 Genel Seçimleri cumhuriyet tarihinde, temsilde aşırılığın ve temsil oranının en fazla olduğu seçimlerdir. Demokrat Parti'nin % 58,4 oy almasına karşın meclisteki sandalyelerin % 93'üne sahip olması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin % 35,1 oy almasına rağmen meclisteki sandalyelerin sadece % 5,7'sine sahip olabilmesi muhalefet partilerinin tepkilerine sebep olmuş ve nispi temsil sisteminin uygulanması konusunda talepler artmıştır.¹⁰³ 1954 Genel Seçimleri, Türk siyasal hayatındaki tüm genel seçimler

¹⁰² Ufuk M. Yücelen, *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVIII-Seçim Sistemi*, Simge Ofis Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 22.

¹⁰³ Yücelen, s. 22.

dikkate alındığında, 1. partinin en çok oy aldığı seçimlerdir. Bu yüksek oy oranı, günümüze kadar yapılan hiçbir genel seçimde de geçilememiştir.

Demokrat Parti'nin 490 milletvekiline sahip olmasına rağmen, 4 yıllık yasama dönemi dolmadan 1957 yılında erken seçim yapılmıştır. Demokrat Parti'nin erken seçim kararının sebebi ise muhtemel oy kaybını en az seviyeye indirmektir.¹⁰⁴ Demokrat Parti'nin oy kaybı endişesinden dolayı erken seçim kararı alması, hükümetin ömrünü kısaltmıştır. Aynı sebeple erken yapılan bir başka seçim ise 1946 genel seçimleriydi. 1946 seçimlerinden önce CHP'nin uyguladığı strateji bu kez 1957 seçimlerinden önce DP tarafından uygulanmıştır. Öyleyse siyasi partilerin veya hükümetlerin, geçerli ve makul bir neden olmaksızın erken seçim kararı alması hükümetlerin ömürlerini kısaltmakta, yeni bir seçimin yapılmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz duruma ve hükümetlerin keyfi davranışlarına engel olabilmek için, erken seçim kararlarının şartları ilgili kanunlarda belirlenmelidir. Bu sayede hükümetlerin ortalama ömürleri, bir başka deyişle siyasal istikrar artabilecektir.

Tablo 2.3 ve 2.4'ten görülebileceği gibi Demokrat Parti gerçekten de tahmin ettiği gibi 1957 seçimlerinde, 1954 seçimlerine göre oy kaybı yaşamıştır.

Tablo 2.4. 1957 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
DP (1)	48,6	424	69,5	+ 20,9
CHP	41,4	178	29,1	- 12,3
CMP	6,5	4	0,7	- 5,8
HP (1)	3,5	4	0,7	- 2,8
VP	0	0	0	0
BAĞIMSIZLAR	0	0	0	0

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

Liste usulü çoğunluk sistemi ile yapılan son seçimler 1957 seçimleri olmuştur. 1957 seçimlerinde, hala nispi temsil sistemine geçilmemesi muhalefet partilerinin

¹⁰⁴ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 97.

seçime ortak katılmaları konusunda bir etki meydana getirmiştir. Ancak tek başına iktidarın sahibi olan Demokrat Parti bunu engellemiştir.¹⁰⁵ Ancak bu seçimlerde Demokrat Parti'nin oy oranı ve kazandığı milletvekili sayıları düşmüş olmasına rağmen; tek başına iktidar kurulabilmiştir.

1957 seçimleri de 1950 ve 1954 seçimleri gibi temsilde adaletsiz bir seçim olmuştur. Bu seçimlerin sonucunda 4 parti meclise girmeyi başarabilmiştir.

1954 seçimlerinde meclise girmeyi başaran Türkiye Köylü Partisi, 1957 seçimlerinde yerini Hürriyet Partisine bırakmıştır.

Demokrat Parti'nin 1950 seçimleri ile başlayan ve 1960 yılına kadar devam eden tek başına iktidarı 1960 askeri darbesiyle son bulmuştur. Bir başka deyişle 1954-1957 yılları arasındaki öğrenci ve gençlik hareketlerinin etkisiyle ortaya çıkan toplumsal gerilim, 1957-1960 yılları arasında da devam etmiştir. Demokrat Parti'nin seçim sistemi ile ilgili tepkilere kayıtsız kalmaması ve seçim sisteminin 1957 seçimlerinden önce değiştirilmiş olması belki de 1960 askeri darbesini engelleyebilir ve siyasal istikrarı devam ettirebilirdi.

T.S.K. 1960 müdahalesinin temel amacının iç uzlaşmazlıkları engellemek açıklamış ve en kısa zamanda yeni bir seçim yapılacağını da sözünü vermiştir.¹⁰⁶ 1957 yılında kurulan hükümetin istikrarsızlığının nedeninin 1960 askeri müdahalesi olduğunu söylemek doğru ancak yetersizdir. Çünkü bu darbenin nedeni sadece toplumdaki uyuşmazlık ve kaos ortamı değil; aynı zamanda iktidar ve ana muhalefet partisi arasındaki özellikle de seçim sistemi temelli çatışmalardır.

Sonuç olarak 1946-1960 yılları arasında uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi siyasal istikrarsızlık ile sonuçlanmış ve seçim sisteminin nispi temsil sistemine dönüşmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde yapılan 1946 ve 1950 seçimlerinde seçim süresi dolduktan sonra yeni seçimler yapılmış; ancak 1954 ve 1957 seçimleri sonucunda erken seçim ve askeri darbe, 1954-1960 yılları arasındaki hükümetlerin ortalama ömrünü kısaltmıştır. Başka bir deyişle 1954 seçimleri ile kurulan hükümetin ömrü 3 yıl 6 ay 8 gün sürmüştür; 1957 seçimleri ile kurulan hükümetin ömrü ise 2 yıl 6 ay 2 gün sürmüştür.

¹⁰⁵ Yücelen, s. 23.

¹⁰⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, (3.Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 191.

Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan seçimlerdeki en yüksek aşırı temsil oranı bu sistemle yapılan 1954 seçimlerinde görülmüştür. Bu durum, sistemin temsilde adaletsiz bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu sistem ile kurulan hükümetler, uygulanan seçim sistemi yüzünden daima eleştirilere maruz kaldığı için politik problemlere neden olmuştur. Ancak, sistemin siyasal istikrar açısından avantajlı olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.2.2. 1961'den Günümüze Uygulanan Nispi Temsil Sistemleri

6 Ocak 1961 tarihinde yeni anayasayı hazırlamak üzere bir Kurucu Meclis'in toplanmasıyla sivil düzene tekrar dönüş başlamıştır. Ancak 292 üyesi olan bu Kurucu Meclis'in üyeleri halk tarafından değil bazı siyasi partiler, barolar, üniversiteler ve sendikalar tarafından seçilmiştir.¹⁰⁷

1950, 1954 ve 1957 seçimlerindeki temsilde aşırı adaletsizliğin ve seçim sistemine tepkilerin de etkili olduğu 1960 askeri darbesi sonucunda, 25 Mayıs 1961 tarihinde 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu kabul edilerek nispi temsil sistemine geçilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi nispi temsil sistemi, alınan oy ile meclislerdeki sandalye sayılarındaki oranların birbirlerine yakın olmasını amaçlayan bir sistemdir. Salt bir nispi temsilde alınan oy oranı ile mecliste sahip olunan sandalye oranı birbirlerine hemen hemen eşittir.

Bu kanuna göre milletvekilleri seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemine göre seçilebileceklerdir. Ancak bu sistem de iki büyük partiye avantaj sağladığı gerekçesiyle tepkilere sebep olmuş ve bu tepkiler 1965 seçimlerinde milli bakiye sisteminin uygulanmasında etkili olmuştur.

1961 Genel Seçimleri'nden itibaren yapılan tüm seçimlerde milletvekili sayısı sabitlenmiştir. Buna göre 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 yıllarında yapılan genel seçimlerde 450; 1983 Genel Seçimi'nde 400; 1987 ve 1991 Genel Seçimleri'nde 450 ve daha sonrasında yapılan tüm seçimlerde 550 milletvekili seçilmiştir.¹⁰⁸

25 Mayıs 1961 tarih ve 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'ndan sonra Türkiye'de nispi temsil uygulamasına geçilmiş ve 1961 yılından sonra 6 farklı nispi

¹⁰⁷ Karpat, s. 196.

¹⁰⁸ Hüseyin Fidan, *1920 - 2010 Türk Siyasi Tarihi*, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 202.

temsil sistemi uygulanmıştır. 1961 genel seçimlerinde "seçim çevresi barajlı d'Hondt", 1965 genel seçimlerinde "milli bakiye (ulusal artık)", 1969, 1973 ve 1977 genel seçimlerinde "barajsız d'Hondt", 1983 genel seçimlerinde "çifte barajlı d'Hondt", 1987 ve 1991 genel seçimlerinde "çifte barajlı d'Hondt + kontenjan", 1995 genel seçimlerinden günümüze kadar yapılan tüm genel seçimlerde ise "ülke barajlı d'Hondt" sistemi uygulanmıştır.

Bu sistemler barajsız nispi temsil sistemleri ve barajlı nispi temsil sistemleri olarak Tablo 2.5'te gösterilmiştir.

Tablo 2.5. 1961 Yılından Günümüze Kadar Olan Süreçte Uygulanan Seçim Sistemleri

NİSPİ TEMSİL TÜRLERİ	UYGULANMA BİÇİMİ	UYGULANDIĞI SEÇİM YILLARI
BARAJSIZ	MİLLİ BAKİYE (ULUSAL ARTIK)	1965
	BARAJSIZ D'HONDT	1969, 1973, 1977
BARAJLI	SEÇİM ÇEVRESİ BARAJLI D'HONDT	1961
	ÇİFTE BARAJLI D'HONDT	1983
	ÇİFTE BARAJLI D'HONDT + KONTENJAN	1987, 1991
	ÜLKE BARAJLI D'HONDT	1995, 1999, 2002, 2007 ve 2011

Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri ve bu sistemlerin uygulandığı seçimler, siyasal istikrar ve temsilde adalet bağlamında aşağıda anlatılmıştır. Bu anlatım yapılırken kronolojik sıralama yerine, sisteme göre sıralama esas alınmıştır. Bu nedenle ilk olarak barajsız nispi temsil sistemleri, daha sonra da barajlı nispi temsil sistemleri anlatılmaya çalışılmıştır.

2.2.2.2.1. Barajsız Nispi Temsil Sistemleri

Barajsız nispi temsil sisteminde ülke veya seçim çevresi barajı olmaksızın seçimler yapılmakta ve her siyasi parti aldığı oy oranında temsil hakkına sahip olmaktadır. Bu seçim sistemlerinde meclislerdeki parti sayısının çok olması da kaçınılmazdır. Bu durum ise hükümetlerin tek başına kurulmasını zorlaştıracaktır.

Türkiye’de 1965 seçimlerinde Mili Bakiye (ulusal artık) sistemi; 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde ise Barajsız d’Hondt sistemi uygulanmıştır.

2.2.2.2.1.1. Milli Bakiye (Ulusal Artık) Sistemi

Partilerin seçim çevrelerinde hesaba katılmayan oylarının ulusal ölçekte değerlendirmesini esas alan bir sistemdir. Milli Bakiye sisteminde temsilde adalet ilkesi ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁹ Bu sistemde Tablo 2.6 'da görülebileceği gibi, partilerin aldıkları oy oranları ile temsil oranları birbirlerine çok yakındır.

1965 seçimlerinden önce 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 32. maddesinde değişiklik yapılarak seçim çevresi barajı kaldırılmış ve 1965 seçimleri milli bakiye sistemi ile yapılmıştır.

Her seçim çevresindeki artık oyların ülke düzeyinde değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş millî bakiye sistemi şu şekildedir: Her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “seçim sayısı” bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında “seçim sayısı” ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Örneğin geçerli oy 500 000 ve o seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı 10 ise seçim sayısı 50 000’dir. Her 50 000 oy için 1 milletvekili seçilmiş olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan “millî seçim çevresi” içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamına bölünerek “millî seçim sayısı” bulunur. Yani, artık oylar boşta kalan sandalye sayısına bölünür. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı millî seçim sayısına bölünür ve bu sayıya göre milletvekillikleri bölüştürülür. Bu işlem

¹⁰⁹ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, s. 117.

sonucunda yine doldurulamamış milletvekillikleri kalırsa; bunlar, partiler arasında boş kalan geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür.¹¹⁰

Milli Bakiye sistemi, seçmenlerin verdikleri oylar seçim çevrelerinde etkili olmasa dahi ülke genelinde etkili olacağı için, küçük partilerin de temsil oranını artıran bir sistemdir. Cumhuriyet tarihinde milli bakiye sistemi ile yapılan tek seçim 1965 seçimleridir.

Tablo 2.6. 1965 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
AP	52,9	240	53,3	+ 0,4
CHP	28,7	134	29,8	+ 1,1
MP	6,3	31	6,9	+ 0,6
YTP	3,7	19	4,2	+ 0,5
TİP	3	14	3,1	+ 0,1
CKMP	2,2	11	2,4	+ 0,2
BAĞIMSIZLAR	3,2	1	0,2	- 3

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

1965 seçimleri milli bakiye sistemi ile yapılmış ve o güne kadar meclisteki en fazla partinin yer almasını sağlayan sistem olmuştur. Bu seçimlerin sonucunda Türkiye İşçi Partisi ve Millet Partisi de mecliste temsil hakkı bulmuş ve 6 parti ve 1 bağımsız milletvekili mecliste temsil hakkı kazanabilmiştir. Türkiye’de ilk kez sosyalist bir parti (TİP) meclise girmeyi başarabilmiştir.¹¹¹ Bu seçimler Tablo 2.6’da görülebileceği gibi hem tek parti iktidarını sağlamış hem de temsilde adalet açısından adil bir seçim olmuştur. Seçime katılan 6 partinin de meclise girmesi siyasal istikrarsızlığa neden olmamıştır. Adalet Partisi oylarının çoğunu köylerden, işçilerden ve kentli alt sınıflardan alırken; Cumhuriyet Halk Partisi, kentli üst sınıflar, aydınlar, bürokrasi,

¹¹⁰ Hikmet Sami Türk, "Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" [Elektronik Sürüm], *Anayasa Yargısı*, 23, 2006, 75-113; Tuncer, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, s. 118.

¹¹¹ Şevket Koçsoy, "Türk Tarihi Kronolojisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, I, 211.

Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu bölgelerinde yer alan bazı dağınık illerden almıştır.¹¹²

Bu kadar fazla partinin mecliste yer alması 1965 seçimlerinde en çok oyu alan ve tek başına iktidar olan Adalet Partisi'nin tepkilerine neden olmuş ve seçim sistemi değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu tepkinin sonucu olarak Adalet Partisi seçim sistemini barajlı d'Hondt sistemine dönüştürmek istemiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi ilgili değişikliğin baraj ile ilgili olan hükmünü reddetmiş ve 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

Milli bakiye sistemi, Cumhuriyet tarihi boyunca sadece 1965 seçimlerinde uygulanmış ve bu seçim sonucu kurulan hükümetin ömrü 4 yıl 6 gün olmuştur. Sonuç olarak milli bakiye sistemi siyasal istikrar açısından değerlendirildiğinde, bu sistemin herhangi bir siyasal istikrara zemin hazırlayabileceği söylenemez; ancak bu sistemin fazla sayıda partinin meclise girmesine neden olması mecliste karar alma mekanizmasının işleyişini olumsuz etkileyebileceğini düşündürebilir. 1965-1969 yılları arası Türkiye ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan parlak günler geçirmiş, yüksek kalkınma hızı yakalanabilmiştir. Bu dönemde ayrıca özgürlükler açısından da önemli gelişmeler yaşanmış; düşünce özgürlüğünü kısıtlayan yasa maddeleri azaltılmıştır. Dönem içerisinde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi mutlulukların da dönemin istikrarlı geçmesinde önemi olduğunu söylemek mümkündür.¹¹³

2.2.2.2.1.2. Barajsız d'Hondt Sistemi

Barajsız d'Hondt sistemi ülke genelinde veya seçim çevrelerinde herhangi bir baraj olmaksızın seçimlerin yapılmasını sağlayan ve seçim sonucunda geçerli oyların o seçim çevresindeki milletvekili sayısına gelene kadar sırasıyla 1, 2, 3 ...'e bölünerek milletvekili sayısını belirleyen sistemdir.

Örneğin; 10 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde, geçerli oyların toplamının 300 000 olduğu varsayımı altında 5 parti seçime girmiş ise; bu partilerin aldıkları oylar sırasıyla 1, 2, 3 ... ve 10'a kadar bölünür. Bu bölme işleminde 10. milletvekiline düşen oy sayısı bağımsız milletvekilinin veya milletvekillerinin herhangi

¹¹² Karpaz, s. 205.

¹¹³ Koçsoy, s. 212.

birisinden az ise bağımsız milletvekili veya milletvekilleri seçimi kazanmış olur. Bu sistemin avantajı herhangi bir siyasi partinin ülke genelinde çok güçlü olmamasına rağmen sadece güçlü olduğu belirli seçim bölgelerinden milletvekili çıkarma şansı olmasıdır.

1965 seçimlerini kazanan Adalet Partisi'nin tepkileri sonucunda d'Hondt sistemine geçilmiş ve Türkiye’de 1969, 1973 ve 1977 seçimleri barajsız d’Hondt sistemi ile yapılmıştır. D'Hondt sisteminin barajsız olarak uygulanması seçimlerde partilerin mecliste sandalye sahibi olmalarını kolaylaştırmıştır. Tablo 2.7.’de görülebileceği gibi, 1969 Genel Seçimi’ne katılan bütün partiler mecliste temsil hakkı kazanabilmiştir.

Tablo 2.7. 1969 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
AP	46,6	256	56,9	+ 10,3
CHP	27,4	143	31,8	+ 4,4
GP (1)	6,6	15	3,3	- 3,3
MP	3,2	6	1,3	- 1,9
MHP	3	1	0,2	- 2,8
BP (1)	2,8	8	1,8	- 1
TİP	2,7	2	0,4	- 2,3
YTP	2,2	6	1,3	- 0,9
BAĞIMSIZLAR	5,6	13	2,9	- 2,7

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

1969 seçimlerinin en dikkat çeken sonucu tüm partilerin oy oranlarının, 1965 seçimlerine göre azalmış olmasına rağmen; Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinin meclisteki sandalye sayılarının artmasıdır. Oy oranlarının azalmasına rağmen meclisteki temsil güçlerinin artması, barajsız d'Hondt sisteminin en büyük iki partiye avantaj sağladığının kesin göstergesidir.

1969 yılından 1973 yılına kadar, bütçenin reddi, askeri müdahale, cumhurbaşkanı seçimi, dönemin gençlik hareketleri ve bu dönemde dünya ülkelerinin yaşadığı ve

Türkiye'nin de etkilendiği ekonomik kriz nedeniyle toplam 6 kez, 4 farklı başbakan tarafından hükümet kurulmuş ve bu dönemde kurulan en uzun hükümet 1 yıl 6 gün sürmüştür. Yani 1969 genel seçimlerinin sonucunda istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Bu olumsuz duruma 1970 yılında Adalet Partisi içindeki bölünmeler de etkili olmuştur.¹¹⁴

Dönemim problemlerine çözüm bulunamaması 12 Mart 1971 tarihindeki muhtıraya zemin hazırlamıştır. 1971 muhtırası ile 1971-1973 yılları arasında "ara dönem" yaşanmıştır. Bu askeri müdahaleyi 1960 ve 1980 askeri darbelerinden ayıran en önemli özellik, parlamentonun feshedilmemiş olmasıdır. Ancak bu dönem sıkıyönetim ve yarı askeri bir idare ile Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından desteklenen Erim, Melen, Talu hükümetleri tarafından yönetilmiştir.

Tablo 2.8. 1973 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
CHP	33,3	185	41,1	+ 7,8
AP	29,8	149	33,1	+ 3,3
DP (2)	11,9	45	10	- 1,9
MSP	11,8	48	10,7	- 1,1
CGP	5,3	13	2,9	- 2,4
MHP	3,4	3	0,7	- 2,7
TBP	1,1	1	0,2	- 0,9
MP	0,6	0	0	- 0,6
BAĞIMSIZLAR	2,8	6	1,3	- 1,5

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

Barajsız d'Hondt sistemi ile yapılan ikinci seçim 1973 Genel Seçimleri'dir. 1973 seçimlerinde hiçbir partinin tek başına iktidarı kuracak kadar sandalyeye sahip olamaması koalisyon hükümetlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bir önceki dönemde

¹¹⁴ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 109.

yaşanan istikrarsızlıklar 1973 seçimlerinde Adalet Partisi'ne büyük bir oranda oy kaybettirmiştir.

1973 seçimleri sonucunda 3 kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bunlardan ilki CHP ve MSP ortaklığı ile kurulan 37. Hükümettir. Ancak bu hükümetin ömrü 9 ay 21 gün sürmüştür. Daha sonra CGP tarafından kurulan azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması sonucu bu hükümetin de ömrü 4 ay 14 gün sürmüş ve son olarak 1973-1977 yılları arasında görev yapan AP, MSP, CGP, MHP hükümeti kurulmuş ve bu hükümetin ömrü ise 2 yıl 2 ay 20 gün sürmüştür. Yani 1973 seçimleri sonrasında yasama süresi tamamlanmadan 1977 Genel Seçimi yapılmıştır. 1977 Genel Seçim sonuçları Tablo 2.9.'daki gibidir.

Tablo 2.9. 1977 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
CHP	41,4	213	47,3	+ 5,9
AP	36,9	189	42	+ 5,1
CGP	1,9	3	0,7	- 1,2
MSP	8,6	24	5,3	- 3,3
MHP	6,4	16	3,6	- 2,8
DP (2)	1,8	1	0,2	- 1,6
TBP	0,4	0	0	- 0,4
TİP	0,1	0	0	- 0,1
BAĞIMSIZLAR	2,5	4	0,9	- 1,6

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

Barajsız d'Hondt seçim sistemi ile yapılan son seçimler 1977 Genel Seçimleri'dir. 1977 seçimleri sonucunda, 1973 seçimlerindeki gibi, yine hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak güce sahip olamamıştır ve 1977-1980 yılları arasında toplam 4 kez hükümet kurulmuştur.

İlk olarak CHP azınlık hükümeti kurmuş ancak güvenoyu alamamıştır. Yani bu hükümetin ömrü sadece 1 ay sürmüştür. Daha sonra AP, MSP ve MHP tarafından

kurulan hükümet ise gensoru karşısında güvenoyu alamaması sonucu sona ermiş ve ömrü 5 ay 14 gün sürmüştür. 1977 seçimleri sonucu kurulan üçüncü hükümet CHP, CGP, DP ve bağımsızlar tarafından kurulan ve 1 yıl 10 ay 7 gün süren koalisyon hükümetidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 47. Hükümeti olan bu hükümet dönemin başbakanı Bülent ECEVİT'in istifasıyla sona ermiştir. Bu istifada dönemin toplumsal ve ekonomik problemleri etkili olmuştur. 1977-1980 yılları arasında kurulan son hükümet ise AP tarafından kurulan azınlık hükümetidir. Bu hükümet de 1980 Askeri Darbesi'ne kadar görevde kalmış ve hükümetin ömrü 10 ay olmuştur.

Sonuç olarak nispi temsilin bir uygulama biçimi olan barajsız d'Hondt sistemi ile yapılan 1969, 1973 ve 1977 seçimleri sonucu kurulan hükümetlerin ülkeyi başarısız bir şekilde yönetmesi, Türkiye'de siyasal istikrarsızlık yaşanmasına neden olmuş, 1980 askeri darbesi ile siyasal istikrar bir kez daha sekteye uğramış ve 1983 yılına kadar genel seçim yapılmamıştır. Bunun nedeni çok fazla sayıda partinin meclise girmeye hak kazanması ve bu nedenle, kurulan hükümetlerin ömürlerinin çok kısa olmasıdır.

2.2.2.2.2. Barajlı Nispi Temsil Sistemleri

Barajlı nispi temsil sistemleri, ülke veya seçim çevresinde, bir baraj konularak seçimlerin yapılmasını sağlayan sistemlerdir. Bu sistemlerde, belirlenen barajı aşamayan adaylar, temsil hakkı kazanamaz. Türkiye'de, 1961 seçimleri ile 1983 seçimlerinden bugüne kadar yapılan tüm genel seçimler, barajlı nispi temsil sisteminin farklı türleri ile yapılmıştır.

Bu sistemin tek dezavantajı barajı aşamayan partilerin meclislerde temsil edilememesidir. Bu durum temsilde adaleti olumsuz, siyasal istikrarı ise olumlu etkiler. Barajı aşamayan partilerin hiçbir durumda mecliste yer alamaması, meclisteki parti sayısını azaltacak ve meclislerde karar almayı daha da hızlandırabilecektir.

Türkiye'de 1961 seçimlerinden bugüne kadar, "seçim çevresi barajlı d'Hondt", "çifte barajlı d'Hondt", "çifte barajlı d'Hondt + Kontenjan" ve "ülke barajlı d'Hondt" sistemleri olmak üzere, dört farklı barajlı seçim sistemi uygulanmıştır. Bu sistemler aşağıdaki gibidir.

2.2.2.2.1. Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt Sistemi

Bu seçim sisteminde sadece seçim çevrelerindeki oylar bir baraja tabi tutulmaktadır. Yani milletvekilleri, ülkedeki toplam oylar, herhangi bir baraja tabi tutulmaksızın belirlenmektedir. Bu seçim sistemi iki şekilde uygulanabilir. Birincisi seçim çevrelerinde dikkate alınacak bir baraj yüzdesi; ikincisi ise seçim çevresindeki toplam geçerli oyların çıkarılacak milletvekili sayısına bölünüp; milletvekilliği için gerekli olan en az oy sayısı ile bir baraj (sınır-kota) belirlenmesidir.

Türkiye’de, uygulanan nispi temsil sistemlerinin ilki 1961 seçimlerindeki "seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi"dir. 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’na göre seçim çevresi barajını aşamayan partiler, o seçim çevresinden milletvekilliği kazanamamaktaydılar.¹¹⁵

Seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi sadece 1961 seçimlerinde uygulanmış ve temsilde en adil 2. seçimler olmuştur. Yani bu seçimdeki temsilde aşırılık ve temsilde eksiklik, yok denecek kadar azdır. Seçime katılan tüm siyasi partiler meclise girmeyi başaramışlardır. Seçimlerin sonucunda hiçbir partinin tek başına hükümeti kuramaması koalisyon hükümetlerinin kurulmasına neden olmuştur. 1961 Genel Seçim sonuçları Tablo 2.10.’da gösterilmiştir.

Tablo 2.10. 1961 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
CHP	36,7	173	38,4	+ 1,6
AP	34,8	158	35,2	+ 0,4
CKMP	14	54	12,0	- 2,0
YTP	13,7	65	14,4	- 0,7
BAĞIMSIZLAR	0,8	0	0	- 0,8

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1950-1977).

¹¹⁵ Milletvekili Seçim Kanunu, (1961), *T. C. Resmi Gazete*, 306, 25 Mayıs 1961, md. 32; Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, s. 117.

Sonuç olarak 1961-1965 yılları arasında 4 kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1961-1963 yılları arası kurulan ilk iki koalisyon hükümeti, koalisyon ortaklarının anlaşamaması nedeniyle, 1963 yılında kurulup ömrü 1 yıl 1 ay 25 gün süren ilk azınlık hükümeti ise bütçenin reddi nedeniyle sona ermiştir. Bu dönemde kurulan 4. Hükümet de genel seçime kadar 8 ay süre görev yapmıştır. Yani sadece 1961 yılında uygulanan seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi de siyasal istikrarı sağlama açısından verimli olmamış ve Türkiye ilk kez 1961 seçimleriyle birlikte koalisyon hükümetleriyle tanışmıştır. Ayrıca, bu sistem, iki büyük partiye avantaj sağladığı gerekçesiyle eleştirilmiş ve 1965 seçimlerinde milli bakiye sistemi kabul edilmiştir.

2.2.2.2.2. Çifte Barajlı d'Hondt Sistemi

Çifte barajlı d'Hondt sistemi, partilerin milletvekili çıkarabilmeleri için hem ülke genelinde, hem de seçim çevresinde seçim barajını aşımış olması gerektiğini öngören bir seçim sistemidir.

1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılan seçimlerde bir türlü siyasal istikrarın sağlanamaması ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması sonucu 2839 sayılı kanun hazırlanmıştır. 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na göre ülke geneline ve seçim çevresine %10'luk bir baraj getirilmiştir.¹¹⁶ Yani herhangi siyasi partinin, bir seçim çevresinde aldığı oy oranı ne olursa olsun, ülke genelinde söz konusu barajı aşamamış ise, o seçim çevresinde de ülke genelinde de milletvekili çıkarması mümkün değildir. Bu yenilik partilerin meclise girmesini zorlaştırmakta yani meclise giren parti sayısını azaltmaktadır.

Çifte barajlı d' Hondt sistemi, nispi temsili korumakla birlikte yönetimde istikrar ilkesini güçlendirmektedir.¹¹⁷ Bu sistem sadece 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimlerde uygulanmış ve daha sonraki seçimlerde, yerini, ifte barajlı d'Hondt + kontenjan sistemi ile ülke barajlı d'Hondt sistemine bırakmıştır. 1983 Genel Seçim sonuçları Tablo 2.11.'de gösterilmiştir.

¹¹⁶ Milletvekili Seçim Kanunu, (1983), T. C. Resmi Gazete, 18076, 10 Haziran 1983, md. 33.

¹¹⁷ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, s. 122.

Tablo 2.11. 1983 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
ANAP	45,1	211	52,8	+ 7,7
HP (2)	30,5	117	29,3	- 1,2
MDP	23,3	71	17,7	- 5,6
BAĞIMSIZLAR	1,1	0	0	- 1,1

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

Çifte barajlı d'Hondt sistemi ile yapılan 1983 Genel Seçimleri'ne 3 siyasi parti katılmış ve seçim sonucunda, seçime katılan tüm partiler mecliste temsil hakkı kazanabilmişlerdir. Ancak Anavatan Partisi tek başına iktidar olmayı başarmış ve kurulan hükümetin ömrü yaklaşık 4 yıl sürmüştür. Az sayıda partinin seçime katılma nedeni 1980 askeri darbesi sonucundaki siyasi yasaklardır. Seçime katılan parti sayısının az olmasının, aşırı ve eksik temsilin az olmasında etkili olduğu söylenebilir. Hem aşırı ve eksik temsil oranının az olması hem de seçime katılan tüm partilerin mecliste temsil hakkı kazanması 1983 seçimlerinde temsilde adaletin olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak sadece 1983 seçimlerinde uygulanan çifte barajlı d'Hondt sistemi, siyasal istikrarı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde herhangi bir erken seçime ihtiyaç duyulmamış ve demokrasiye sekteye uğratabilecek olumsuz durumlarla karşılaşılmamıştır. Bu iki olumsuz durumla da karşılaşılmasa, bu sistemin siyasal istikrara pozitif etkisi olduğunun göstergesidir.

2.2.2.2.3. Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi

Çifte barajlı d'Hondt + kontenjan sistemi, belirli sayıda milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde en çok oyu almış olan partinin kontenjan adayının, milletvekilliğini kazanmasını öngören bir seçim sistemidir. Çifte barajlı sisteme göre, herhangi bir siyasi partinin mecliste temsil hakkı kazanabilmesi için, seçime katılan partilerin hem seçim çevresinde; hem de ülke genelinde belirli bir oranda oy alması gerekir. Bu sistem 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmıştır.

Tablo 2.12. 1987 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
ANAP	36,3	292	64,9	+ 28,6
SHP (1)	24,8	99	22	- 2,8
DYP	19,1	59	13,1	- 6
DSP	8,5	0	0	- 8,5
RP	7,2	0	0	- 7,2
MÇP	2,9	0	0	- 2,9
IDP	0,8	0	0	- 0,8
BAĞIMSIZLAR	0,4	0	0	- 0,4

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

1987 yılında yapılan referandum ile birlikte eski siyasetçilerin siyaset yasağı kalkmış ve 1987 seçimlerine katılan parti sayısı 7'ye yükselmiştir. Buna rağmen, meclise girmeyi sadece 3 siyasi parti başarabilmiştir.

1987 seçimleri ile Anavatan Partisi 292 milletvekili ile yine tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Bu seçimlerde oyların % 19,8'i temsil edilememiştir. Bu seçim, büyük partileri değil, sadece en büyük partiyi avantajlı kıldığı için temsilde adalete ulaşamamıştır. 1987-1991 yılları arasında 3 kez hükümet kurulmuştur. 1989 yılında Başbakan Turgut ÖZAL'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile Yıldırım AKBULUT ve Mesut YILMAZ tarafından ömürleri sırasıyla 1 yıl 7 ay 14 gün ve 4 ay 27 gün olan 2 hükümet daha kurulmuş ve 1991 yılında genel seçimler yapılmıştır. Kurulan bu 3 hükümet de ANAP'ın tek başına kurduğu hükümetlerdir. Parti genel başkanlığının Yıldırım AKBULUT'tan Mesut YILMAZ'a geçmesi yeni bir hükümeti zorunlu kılmış ve 48. Hükümet kurulmuştur.

1987-1991 yılları arasında toplamda 3 hükümetin kurulması, siyasal istikrarsızlık olarak görülse de bu istikrarsızlığın nedeninin uygulanan seçim sistemi ile ilgili olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu siyasal istikrarsızlığın tek nedeni Başbakan

Turgut ÖZAL'ın cumhurbaşkanı seçilmesidir. Bu sonuç, siyasal istikrarsızlığın, seçim sistemi dışında başka nedenlere bağlı olarak bozulabileceğini göstermektedir.

1991 yılına gelindiğinde, muhalefetin de tepkilerinin etkisiyle, yasama süresi dolmadan yeni bir genel seçim yapılmıştır. Çifte barajlı d'Hondt + kontenjan sistemi son olarak 1991 Genel Seçimleri'nde uygulanmıştır. Ayrıca bu seçimlerde tercihli oy uygulanmıştır. Seçmenler tercihlerini yaparlarken, hem siyasi partilere, hem de milletvekillerine oy vermişlerdir.¹¹⁸ Bu genel seçimin sonuçları Tablo 2.13.'te gösterilmiştir.

Tablo 2.13. 1991 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
DYP	27	178	39,5	+ 12,5
ANAP	24	115	26,5	+ 1,5
SHP (1)	20,8	88	19,6	- 1,2
RP	16,9	62	13,8	- 3,1
DSP	10,8	7	1,6	- 9,2
SP (1)	0,4	0	0	- 0,4
BAĞIMSIZLAR	0,1	0	0	- 0,1

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

1991 genel seçimleri öncesinde 3757 Sayılı Kanun ile baraj oranları değişmiş ve seçim çevresi barajı, ülke genelinde % 20 ve seçim çevresinde % 25 olmuştur. Bu değişikliğe bir tepki olarak 1987 seçimlerinde % 10 seçim barajına takılanlar 1991 seçimleri için birleşmiş ve SP (1) hariç tüm partiler barajı aşmıştır.

1991 seçimlerinde, 5 partinin meclise girebilmesi sonucunda hiç bir parti tek başına iktidarı kuramamış ve 4 kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1983 seçimleri ile başlayan ve 8 yıl devam eden ANAP iktidarı, yerini 1991 seçimleri ile birlikte koalisyon hükümetleri dönemine bırakmış ve koalisyon dönemi 2002 seçimlerine kadar devam etmiştir. 1991-1995 yılları arasında 4 kez hükümet kurulmuştur. Bu koalisyon

¹¹⁸ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s. 130.

hükümetlerinin ömürleri sırasıyla, yaklaşık, 1 yıl 6 ay, 2 yıl 3 ay , 25 gün ve 4 ay sürmüştür. 1991 seçimleri sonucunda kurulan ilk hükümet DYP ve SHP (1) koalisyonuyla kurulan 49. Hükümet'tir. Bu hükümet 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL'ın ölümü ile birlikte, Başbakan Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sona ermiştir. Yeni kurulan hükümette başbakanlık görevini Tansu ÇİLLER devam ettirmiştir.

1991 yılından sonra artan terör olayları, gayri safi milli hasıladaki büyük düşüşler başta olmak üzere ekonomik sorunlar ve bu dönemde yaşanan 1994 ekonomik krizi gibi diğer durumlar başbakan Tansu ÇİLLER'in istifasına neden olmuştur. İstifanın sonucunda kurulan 51. Hükümet ise güvenoyu alamadığı için sona ermiş ve dönemin son hükümeti olan 52. Hükümet ise genel seçimlere kadar görevde kalmıştır.

Sonuç olarak çifte barajlı d'Hondt + kontenjan sistemi 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmış ve iki seçimin sonucunda da istikrarlı hükümetler kurulamamıştır. 1987 yılında yapılan seçimlerin sonucunda bir parti tek başına hükümet kurabilecek kadar sandalyeye sahip olmuş; fakat 1991 genel seçimleri sonucunda hiçbir siyasi parti tek başına iktidarı kuramamış ve 4 kez koalisyon hükümeti kurulmuştur. Yani, Türkiye açısından, çifte barajlı d'Hondt + kontenjan sistemi de siyasal istikrarı yakalayabilme açısından avantajlı bir sistem olamamıştır.

1991 seçimleri 1987 seçimlerine göre temsilde daha adil bir seçimdir. 1987 seçimlerine göre oyların temsil edilmeme oranı düşmüştür. Bir başka deyişle 1987 seçimlerinde temsil edilmeyen %19,8'lik oy oranı 1991 seçimlerinde 0,5'e düşmüştür. Ancak, sadece % 0,5 oranındaki oyun temsil edilememesi temsilde adaletli bir seçim olduğunu düşündürse bile, 1. partinin, aldığı oydan % 12,5 oranında daha fazla temsil edilmesi, 1991 Genel Seçimleri'nin de temsilde adaletsiz bir seçim olduğunun göstergesidir. Yani 1991 seçimleri hem temsilde adaletsiz; hem de sonucunda siyasal istikrarsızlık yaşanan bir seçimdir.

2.2.2.2.2.4. Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi

Ülke genelinde geçerli olan bir barajın olduğu ve bu barajı aşamayan partilerin hiçbir şekilde milletvekili çıkaramadığı bir seçim sistemidir. Bir parti herhangi bir

seçim çevresinde çoğunluğu sağlayacak kadar oy alsa dahi ülke genelinde, söz konusu barajı aşamamışsa milletvekili çıkarma şansı yoktur.

Türkiye’de 1995 seçimleri ve sonrasında yapılan tüm seçimler ülke barajlı d’Hondt sistemiyle yapılmıştır.

1991 yılından sonra yaşanan olumsuzluklar, siyasi istikrarı da olumsuz yönde etkilemiş, bu olumsuzluklar, 1995 seçimlerinde, en fazla Refah Partisi ve Demokratik Sol Parti’ye yaramıştır.

Tablo 2.14. 1995 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AşIRI-EKSİK TEMSİL %
RP	21,4	158	28,7	+ 7,3
ANAP	19,6	132	24	+ 4,4
DYP	19,2	135	24,5	+ 5,3
DSP	14,6	76	13,9	- 0,7
CHP	10,7	49	8,9	- 1,8
MHP	8,2	0	0	- 8,2
HADEP	4,2	0	0	- 4,2
MP	0,5	0	0	- 0,5
YDH	0,5	0	0	- 0,5
YDP	0,3	0	0	- 0,3
İP	0,2	0	0	- 0,2
YP (1)	0,1	0	0	- 0,1
BAĞIMSIZLAR	0,5	0	0	- 0,5

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde, 12 parti genel seçimlere katılmış ve 5 parti barajı aşmıştır. Türk siyasi hayatındaki tüm seçimler dikkate alındığında 1. partinin aldığı en düşük oy, bu seçimlerde görülmüştür. Refah Partisi, % 21,4 oy oranı ile 1995 genel seçimlerinin en çok oy alan partisi olmuştur. Çok sayıda partinin barajı aşması

yine 1991 genel seçimlerinde olduğu gibi koalisyon hükümetlerinin kurulmasına neden olmuştur.

1995 seçimleri sonucunda ilk koalisyon hükümeti ancak 6 Mart 1996 tarihinde kurulabilmiş, kurulan koalisyon hükümetleri de 1991 seçimleri sonucu kurulan koalisyon hükümetleri gibi siyasal istikrarı yakalayamamıştır.

Cumhurbaşkanı Süleyman DEMİREL hükümeti kurma görevini ilk olarak, seçimlerde birinci olan Refah Partisi genel başkanı Necmettin ERBAKAN'a vermiştir. Diğer partilerle koalisyon için anlaşamayan Refah Partisi, hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı'na iade etmiştir. Bu kez hükümet kurma görevi seçimlerin oy oranı açısından üçüncü; ancak milletvekili sayısı açısından ikinci parti olan Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Tansu ÇİLLER'e verilmiştir. ÇİLLER de hükümeti kurma görevini başaramayınca, sıra milletvekili sayısı açısından üçüncü parti olan Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut YILMAZ'a gelmiştir. Mesut YILMAZ, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Tansu ÇİLLER ile anlaşarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 53. Hükümetini kurmayı başaramamıştır. Ancak ANAP ve DYP'nin oyları toplamının 267 olması Bakanlar Kurulunun güvenoyu alamamasına ve Başbakan Mesut YILMAZ'ın istifasına neden olmuştur. Yani 53. Hükümetin ömrü sadece 3 ay 22 gün sürmüştür. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini tekrar Necmettin ERBAKAN'a vermiştir. İlk görüşmelerinde uzlaşamayan ERBAKAN ve ÇİLLER bu kez koalisyon hükümetini kurma konusunda uzlaşabilmişlerdir. 54. Hükümet güvenoyu alarak göreve başlamıştır. 54. Hükümet döneminde meydana gelen Susurluk Kazası dönemin İçişleri Bakanı Mehmet AĞAR'ın istifasına neden olmuş ve bu dönem içerisindeki irtica iddiaları nedeniyle kamuoyunda hükümete yönelik tepkiler artmıştır. 28 Şubat kararlarının etkisiyle, 54. Hükümetin kuruluşunda ERBAKAN ve ÇİLLER'in yaptığı protokol gereği, 1 yıl başbakanlık yapan ERBAKAN, görevi ÇİLLER'e devretmek amacıyla başbakanlıktan istifa etmiştir. ÇİLLER hükümet kurma görevinin kendisine verilmesini beklerken, Cumhurbaşkanı DEMİREL hükümeti kurma görevini, beklenilenin aksine, Mesut YILMAZ'a vermiştir. Başka bir deyişle DYP kökenli bir Cumhurbaşkanı, başbakanlık görevini DYP genel başkanına vermek istememiştir.

55. Hükümet, ANAP, DSP ve bazı milletvekillerinin partilerinden istifa ederek kurduğu DTP ortaklığıyla kurulmuş; ancak bu koalisyon hükümeti yolsuzluk

iddialarıyla verilen gensoru önergesi sonucu, 314 güvensizlik oyuyla düşürülmüştür (Cumhuriyet tarihinde yolsuzluk iddialarından dolayı verilen gensoru önergesi ile düşürülen ilk ve tek hükümettir). Yolsuzluk iddialarından dolayı erken seçim kararı alınmasına rağmen, 55. Hükümetin ömrü de bir sonraki seçime kadar sürememiştir. Bu hükümetin de sona ermesinin ardından hükümeti kurmakla önce DSP lideri Bülent ECEVİT daha sonra da DTP lideri Yalım EREZ görevlendirilmiş ancak başarılı olunamamıştır. Tekrar hükümeti kurma görevi verilen ECEVİT diğer partilerin dışarıdan desteği ile hükümeti kurmuş ve bu hükümet 1999 seçimlerine kadar (4 ay 17 gün) devam etmiştir.

Sonuç olarak 1995 seçimlerine çok sayıda partinin katılması ve bu partilerden 5 tanesinin barajı aşması, 1999 genel seçimlerine kadar 4 yıl içinde 4 kez hükümetin kurulup, sona ermesine; 4 kez de hükümeti kurma yetkisi verilmesine karşın hükümetin kurulamamasına neden olmuştur. Bu dönemde 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu Bildirisi'nin rahatlıkla hazırlanması, güçsüz bir koalisyon hükümetinin sonucudur. Bu bildiri mevcut bir hükümetin son bulmasına ve siyasal istikrarsızlığa neden olmuştur. Yani, güçlü bir hükümetin askeri bir müdahale ile karşılaşması ve askeri müdahaleye maruz kalan bir hükümetin de istikrarlı olması mümkün değildir.

Ekonomik problemler ve politik nedenlerden dolayı koalisyon hükümetleri anlaşılamamış, 1999 yılında erken seçimlere gidilmesine karar verilmiştir. Bu dönemde Meclis içerisinde 5 partinin yer alması ve daha sonra partisinden ayrılan milletvekilleriyle birlikte kurulan Demokrat Türkiye Partisi ile birlikte bu sayının 6'ya çıkması, partilerin hiçbirinin yüksek bir temsil oranına sahip olamaması, hükümet kurulmasını zorlaştırmış ve siyasal istikrarsızlığa neden olmuştur. Bu nedenle büyük partilerin avantajına olan sistemler, temsilde adalet ilkesine ters olsa dahi, siyasal istikrarı sağlama ve siyasi tikanıklıkları giderme açısından daha elverişlidir.

1999 yılının belki de en önemli gelişmesi Bülent ECEVİT'in Başbakan olduğu dönemde gerçekleşmiş ve terör örgütü lideri, seçimlerden yaklaşık 2 ay önce Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Bu gelişme DSP ve MHP için dönüm noktası olmuş ve 1999 seçimlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Ülke barajlı d'Hondt sistemi ile yapılan ikinci seçimlerin -1999 Genel Seçimleri'nin- sonuçları Tablo 2.15.'te gösterilmiştir.

Tablo 2.15. 1999 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
DSP	22,2	136	24,7	+ 2,5
MHP	18	129	23,5	+ 5,5
FP	15,4	111	20,2	+ 4,8
ANAP	13,2	86	15,6	+ 2,4
DYP	12	85	15,5	+ 3,5
CHP	8,7	0	0	- 8,7
HADEP	4,7	0	0	- 4,7
BBP	1,5	0	0	- 1,5
ÖDP	0,8	0	0	- 0,8
DTP	0,6	0	0	- 0,6
LDP	0,4	0	0	- 0,4
MP	0,3	0	0	- 0,3
DP (1)	0,3	0	0	- 0,3
BP (2)	0,2	0	0	- 0,2
İP	0,2	0	0	- 0,2
EMEP	0,2	0	0	- 0,2
DBP	0,1	0	0	- 0,1
DEPAR	0,1	0	0	- 0,1
SİP	0,1	0	0	- 0,1
YDP	0,1	0	0	- 0,1
BAĞIMSIZLAR	0,9	3	0,5	- 0,4

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

1999 seçimleri cumhuriyet tarihinde en çok partinin katıldığı seçimler olmuştur. Tablo 2.1'de görüldüğü gibi bu seçimlere 20 parti katılmış ve 5 tanesi barajı aşabilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ilk kez, katıldığı bir seçimde, meclis dışında kalmıştır.

5 partinin meclise girmeye hak kazanması ve tek başına iktidarı kurabilecek güçte hiçbir partinin olmaması, bir başka deyişle hiçbir partinin 276 milletvekiline tek başına sahip olamaması, koalisyon hükümetinin kurulmasına neden olmuştur. Koalisyon hükümetinin kurulması yine siyasal istikrarsızlığa zemin hazırlamıştır.

Türk siyasal hayatındaki en uzun koalisyon hükümeti bu dönemde kurulan 57. Hükümettir ve ömrü yaklaşık 3 yıl 6 ay sürmüştür. Ayrıca 1999 seçimleri 1965 seçimleri gibi, meclise girmeye hak kazanan bütün partilerin, aşırı temsile sahip olduğu seçimlerdir.

Sonuç olarak koalisyon hükümetinin siyasal istikrarsızlığa etkilerinin yanı sıra bu dönemde yaşanan ekonomik krizler, Marmara Depremi ve MGK toplantısında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER ile Başbakan Bülent ECEVİT arasında yaşanan gerginlik siyasi istikrarı olumsuz etkilemiş ve 2002 erken seçimlerinin yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. 1999 seçimleri sonucunda kurulan 57. Hükümet bugün itibarıyla, Türk siyasal hayatının son koalisyon hükümetidir. Daha sonra yapılan 2002, 2007 ve 2011 genel seçimlerinin sonucunda koalisyon hükümetlerinin kurulmasına gerek kalmamıştır.

57. Hükümetin erken seçim kararıyla yapılan 2002 Genel Seçimi sonuçları, Tablo 2.16.'da gösterilmiştir.

Tablo 2.16. 2002 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
AK PARTİ	34,3	363	66	+31,7
CHP	19,4	178	32,4	+13
DYP	9,5	0	0	-9,5
MHP	8,4	0	0	-8,4
GP (2)	7,2	0	0	-7,2
DEHAP	6,2	0	0	-6,2
ANAP	5,1	0	0	-5,1
SP (2)	2,5	0	0	-2,5
DSP	1,2	0	0	-1,2
YTP	1,2	0	0	-1,2
BBP	1	0	0	-1
YP (2)	0,9	0	0	-0,9
İP	0,5	0	0	-0,5
BTP	0,5	0	0	-0,5
LDP	0,3	0	0	-0,3
ÖDP	0,3	0	0	-0,3
MP	0,2	0	0	-0,2
TKP (2)	0,2	0	0	-0,2
BAĞIMSIZLAR	1	9	1,6	+0,6

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

Siyasi ve ekonomik krizlerin etkisi ile yapılan 2002 seçimleri, ilk kez seçime katılan AK Parti'nin, tek başına hükümet kuracak kadar milletvekili kazanması ile sonuçlanmıştır. Bu seçim sonucunda sadece 2 siyasi parti ve 9 bağımsız milletvekili mecliste temsil hakkına sahip olabilmiş, Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin seçim barajını aşamaması, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin % 31,7 oranındaki aşırı temsiline neden olmuştur. Cumhuriyet tarihinde temsilde aşırılığın en yüksek

olduğu 2. seçimler, 2002 genel seçimleridir. 1950 ve 1954 seçimleri sonucunda, sırasıyla % 30,2 ve % 34,6'lık Demokrat Parti'nin aşırı temsilinden sonra 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi % 31,7'lik aşırı temsil elde etmeyi başarmıştır. Bunun nedeni seçimlere 18 siyasi partinin katılmasına rağmen; sadece iki partinin (AK Parti ve CHP) barajı aşabilmesidir.

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçim sonuçlarında göze çarpan önemli iki gelişme vardır. Bunlardan birincisi 1999 seçimlerinde meclise girmeyi başaran 5 partinin de 2002 seçimlerinde barajı aşamaması; ikincisi ise yeni kurulan iki partinin henüz katıldığı ilk genel seçimde % 34,3 (Adalet ve Kalkınma Partisi) ve % 7,2 (Genç Parti) oy almalarıdır.

Doğru Yol Partisi'nin % 0,5 oy oranı ile ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin % 1,6 oy oranı ile barajı aşamamasında yeni kurulan ve % 7,2 oy alan Genç Parti'nin etkisi olduğu söylenebilir. Bu seçimin istikrar açısından en önemli özelliği, 1991 yılında başlayan koalisyon hükümetleri dönemini sona erdirmesidir.

2002 seçim sonuçlarına göre yüksek bir temsille, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına hükümet kurulabilmesine karşın, 2007 yılında cumhurbaşkanının seçilememesi bir kez daha erken seçimi mecbur hale getirmiştir. 2007 yılında erken seçim yapılmasının, bir başka deyişle hükümetin görev süresi tamamlanmadan yeni bir seçim yapılma ihtiyacının kaynağının, uygulanan seçim sisteminde olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Bu erken seçimin tek nedeni, AK Parti'nin, cumhurbaşkanını belirleyecek kadar (367 milletvekili) milletvekiline sahip olma isteğidir. Ancak 2007 seçimlerinde bu amaca ulaşamamıştır.

2007 Genel Seçimleri'nin sonuçları Tablo 2.17.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.17. 2007 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
AK PARTİ	46,6	341	62	+ 15,4
CHP	20,9	112	20,4	- 0,5
MHP	14,3	71	12,9	- 1,4
DP (1)	5,4	0	0	- 5,4
GP (2)	3	0	0	- 3
SP (2)	2,3	0	0	- 2,3
BTP	0,5	0	0	- 0,5
HYP	0,5	0	0	- 0,5
İP	0,4	0	0	- 0,4
ATP	0,3	0	0	- 0,3
ÖDP	0,2	0	0	- 0,2
TKP (2)	0,2	0	0	- 0,2
LDP	0,1	0	0	- 0,1
EMEP	0,1	0	0	- 0,1
BAĞIMSIZLAR	5,2	26	4,7	- 0,5

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

2007 genel seçim sonuçları, 2011 seçimleri için de geçerli olmuş ve tek başına hükümet kurulabilmiştir. 2007 ve 2011 seçimleri sonucunda Milliyetçi Hareket Partisi de mecliste temsil edilebilme hakkı kazanmıştır. 2007 seçimlerinde, bir önceki seçime göre, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin oyu % 34,3'ten, % 46,6 'ya çıkmasına rağmen, milletvekili sayısı düşmüştür. Bunun nedeni ise 2007 genel seçimlerinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin % 10'luk seçim barajını aşması ve meclise girmeyi başarabilmesidir. Ayrıca meclise girmeye hak kazanan parti sayısının 2'den 3'e yükselmesi, lider partinin temsilde aşırılık oranını % 31,7'den, % 15,4'e düşürmüştür.

Cumhurbaşkanlığı seçim krizi ve e-muhıranın da etkisiyle yapılan 2007 genel seçimleri sonucunda, yine Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidarı devam

etmiştir. Ancak 2007 seçimleri sonucu 367 milletvekili elde edemeyen Adalet ve Kalkınma Partisi, cumhurbaşkanlığı seçim krizini Milliyetçi Hareket Partisi'nin de cumhurbaşkanı seçimlerine katılmasıyla çözmüştür. Bu dönemde 11. Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL, meclis tarafından 3. turda seçilmiştir. Bu tür siyasi tikanıkları giderebilmek amacıyla 2007 yılında Anayasa değişikliği çalışması yapılmıştır. Bu Anayasa değişikliği çalışması sonucu, 2007 yılında yapılan referandum ile cumhurbaşkanının artık halk tarafından seçilebilmesinin önü açılmıştır. Bu anayasa değişikliği sayesinde, artık, "cumhurbaşkanının seçilememesi"nden kaynaklanan bir siyasal istikrarsızlık yaşanmayacaktır. Normal süresi tamamlanan 4 yıllık yasama döneminden sonra yapılan 2011 Genel Seçim sonuçları Tablo 2.18.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.18. 2011 Genel Seçim Sonuçları

	OY ORANI %	KAZANILAN MİLLETVEKİLİ SAYISI	TEMSİL ORANI %	AŞIRI-EKSİK TEMSİL %
AK PARTİ	49,8	327	59,5	+ 9,7
CHP	26	135	24,5	- 1,5
MHP	13	53	9,6	- 3,4
SP (2)	1,3	0	0	- 1,3
BBP	0,8	0	0	- 0,8
HAS PARTİ	0,8	0	0	- 0,8
DP (1)	0,7	0	0	- 0,7
DSP	0,3	0	0	- 0,3
HEPAR	0,3	0	0	- 0,3
DYP	0,2	0	0	- 0,2
TKP (2)	0,1	0	0	- 0,1
EMEP	0,1	0	0	- 0,1
MP	0,1	0	0	- 0,1
MMP	0,1	0	0	- 0,1
LDP	0	0	0	0
BAĞIMSIZLAR	6,6	35	6,4	- 0,2

Kaynak: TÜİK, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (1983-2011).

2011 Genel Seçimleri sonucunda, 2002 ve 2007 yıllarında tek başına iktidar olmayı başaran Adalet ve Kalkınma Partisi yine tek başına iktidar olmuştur ve hükümet, görevine devam etmektedir.

Sonuç olarak 1995 seçimleri ve sonrası uygulanan ülke barajlı d'Hondt sistemi 1995-2002 yılları arasında siyasal istikrarsızlığa neden olmuştur. Ancak aynı sistemle yapılan 2002, 2007 ve 2011 seçimlerinde de siyasal istikrar sağlanabilmiştir. Yani, ülke barajlı d'Hondt sisteminin kimi zaman siyasi istikrarı sağlamada olumlu; kimi zaman ise olumsuz etkileri olduğu söylenebilir. Bu nedenle, genel seçim sonuçlarında en fazla 2 veya 3 partinin seçim barajını aştığı ve mecliste temsil hakkı bulduğu durumlarda siyasal istikrarın sağlanabildiğini; daha fazla partinin seçim barajını aştığı ve mecliste temsil hakkı bulduğu durumlarda ise siyasal istikrarsızlığın yaşandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de çifte barajlı d'Hondt sistemi ve milli bakiye sisteminden sonra, istikrarı sağlayan en iyi sistem ülke barajlı d'Hondt sistemidir. Çifte barajlı d'Hondt sistemi ve milli bakiye sistemi ile 1'er seçim yapılmış ve siyasal istikrara ulaşılmış; ülke barajlı d'Hondt sistemiyle ise 5 seçim yapılmış ve 3 kez siyasal istikrara ulaşılabilmektedir. Yani ülkede güçlü bir siyasi partinin olmaması, 1995-2002 yılları arasında koalisyon hükümetlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'de son 12 yıldır (2002'den beri) siyasal istikrarın olması ise, son üç seçimde sırasıyla % 34,3 % 46,6 ve % 49,8 oy alan güçlü bir siyasi partiden kaynaklanmaktadır. Yani ülke barajlı d'Hondt sisteminin daima siyasal istikrar getireceğini söylemek yanlış olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SEÇİM KANUNLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER İLE BU DEĞİŞİKLİKLERİN SİYASAL İSTİKRAR VE PARTİ KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. SEÇİM KANUNLARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLERİN DÖNEMSEL ANALİZİ

1876 Kanun-u Esasi gereği, Meclis-i Mebusan'ın seçimi için hazırlanan mevzuatlar, Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılmıştır. 1942 yılında hazırlanan 4320 Sayılı “Mebus Seçim Kanunu” Cumhuriyet Dönemi'nin ilk seçim kanunu olmuştur. Çok partili yaşama geçmeden önce bu kanun da yürürlükten kalkarak yerini 4918 sayılı “Milletvekilleri Seçim Kanunu”na bırakmıştır. Çok Partili Dönem'de ise 3 farklı seçim kanunu kullanılmıştır. Bu kanunlar sırasıyla; 5545 Sayılı “Milletvekilleri Seçim Kanunu”, 306 Sayılı “Milletvekili Seçim Kanunu” ve günümüzde de yürürlükte olan 2839 Sayılı “Milletvekili Seçim Kanunu”dur.

Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler ve bu değişikliklerin değerlendirilmesi yapılırken, Cumhuriyet Dönemi, aşağıdaki gibi, “Çok Partili Dönem Öncesi” ve “Çok Partili Dönem Sonrası” olarak iki ana başlıkta incelenecektir.

3.1.1. Çok Partili Dönem Öncesi Seçim Kanunları

1923-1946 yılları arasında yapılan seçimlerde, birbirlerinden farklı seçim kanunları ile uygulanan usul ve esaslar sürekli olarak değişikliğe uğrayarak uygulanmıştır. Bu değişiklikler bazen yeni kanunlarla; bazen de mevcut kanunlarda gerekli değişiklikler yapılarak uygulanmıştır. Bu dönemde sadece seçim kanunlarında değil, 1924 Anayasası'nda da seçme ve seçilme hakkıyla ilgili hükümlere yer verilmiş, bu hükümlerde zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın ilk hali 18 yaşını tamamlayan her Türk erkeğinin seçme hakkı; 30 yaşını tamamlayan her Türk erkeğinin de seçilme hakkı olduğunu belirtmektedir. Daha sonra 1924 Anayasası'nda 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı yasayla değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler

ile kadınlara da seçme ve seçilme hakkı verilmiş ve tüm seçmenler için seçme yaşı 22'ye yükseltilmiştir.¹¹⁹

1923 yılında yapılan seçimlerde de 1877 İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yapan 320 sayılı Kanun uygulanmıştır. Bu kanun 3 Nisan 1923 tarihli ve tam adı "İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muadil Kanun" dur. Kanun, tarihinden de anlaşılabilirliği gibi cumhuriyetin ilanından eskidir. 320 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre, her seçim bölgesinde, nüfusu 20 000'den az olsa dahi en az 1 mebus seçilecek, 30 000 seçmene kadar 1; 30 001-50 000 arası seçmen için 2; 50 001-70 000 arası seçmen için 3; 70 001-90 000 arası seçmen için 4 ve daha fazlası da bu oranda artırılacak şekilde milletvekili seçilecektir. Kanunun 2. maddesine göre 18 yaşını tamamlayan her erkeğin seçme hakkı vardır. Maddenin aslı şöyledir: "*On sekiz yaşını ikmal eden her fert zükur (erkek), intihap etme (seçme) hakkını haizdir*". Yine kanunun 4. maddesine göre birinci seçmen, ikinci seçmen veya milletvekili olabilmek için vergi veriyor olma şartı yoktur.¹²⁰

1877 İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yapan ve 1923 yılında hazırlanıp yürürlüğe giren bu kanun seçim sistemi ile ilgili bir değişiklik yapmamış; ancak 18 yaşındaki erkeklere seçme hakkı verilmesi ve seçme hakkında vergi verme koşulunun ortadan kaldırılması seçme ve seçilme hakkının daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Yapılan bu güncellemelerin amacının sadece demokrasiyi yaymak olduğunu ve bu güncellemelerin "siyasal istikrar" kavramı ile alakalı olmadığını söylemek mümkündür. 320 Sayılı Kanun'a göre yapılan 1923 seçimleri sonucunda 2. Meclis kurulmuş ve bu mecliste 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyeti ilan etmiştir. 1923 seçimler ve sonrasında yapılan 1927, 1931, 1935 ve 1939 seçimleri İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan bazı değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bunlardan belki de en önemlileri İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yaparak kadınlara da seçme hakkı veren 5 Aralık 1934 tarih ve 2598 sayılı yasa ve 1924 Anayasası'nın 11. maddesini değiştiren ve kadınlara da seçilme hakkı veren 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı yasadır.

¹¹⁹ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası), (1924), T. C. Resmi Gazete, 491, 20 Nisan 1924, md. 10-11.

¹²⁰ İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muadil Kanun, (1923), Meclis Zabıt Ceridelerindeki Müzakerat Fihristi, Cilt: 28, Sayfa 311:341, 3 Nisan 1339 (1923), md. 2-4.

Bu değişiklikler ile 1935 yılında, kadınlar ilk kez genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kullanmışlardır. Bu seçim sonucunda 8 kadın milletvekili ve Müslüman olmayan vatandaşlar ilk kez parlamentoya girebilmişlerdir.¹²¹

Sonuç olarak Çok Partili Dönem'de seçme seçilme hakkı ve seçim ile ilgili yapılan hiçbir düzenlemenin ve kanunun siyasal istikrarla alakalı olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu düzenlemelerin tümü seçme ve seçilme hakkını, milletvekili sayısını ve seçimlerin nasıl yapılması gerektiğini düzenlemiştir.

3.1.1.1. 4320 Mebus Seçim Kanunu'nun Getirdiğı Yenilikler

1943 milletvekili seçimlerinden önce çıkarılan 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 Sayılı Mebus Seçim Kanunu, İntihab-ı Mebusan Kanunu'nu ve bu kanunda değişiklik yapan diğer kanunları yürürlükten kaldırmıştır. 1877 yılında hazırlanan İntihab-ı Mebusan kanunu üzerinde değişiklikler yapılarak 65 yıl yürürlükte kaldıktan sonra, yerini 4320 sayılı kanuna bırakmıştır. Kısa bir süre yürürlükte kalan bu kanun, seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamış, ancak seçimlerde uygulanan esas ve usuller hakkında bazı değişiklikler yapmıştır.

Kanuna göre artık her il bir seçim bölgesi olarak kabul edilmiştir. Her seçim bölgesinde yani illerde nüfus 40 000 kişiden az dahi olsa 1 milletvekili seçilecek, 55 000 nüfusa kadar 1; 55 000 - 95 000 arası nüfus için 2; 95 000 - 135 000 arası nüfus için 3; 135 000 - 175 000 arası nüfus için ise 4 milletvekili seçilecektir. Seçimlerin iki dereceli olacağı bu kanunda da belirtilmiştir.¹²²

Sonuç olarak, Cumhuriyet Dönemi'nde hazırlanan ilk; Tek Partili Dönem'de uygulanan son kanun olan 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu, seçim ile alakalı kendinden önceki kanunları derli toplu hale getirmiş; ancak seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Bu kanun sadece 1943 milletvekili seçimlerinde uygulanmış, 1946 yılında yürürlüğe giren 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır. Bu nedenle, bu kanunla birlikte getirilen yeniliklerin veya düzenlemelerin hiçbirisinin siyasal istikrar ile bağlantılı olmadığını söylemek mümkündür.

¹²¹ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, s. 87.

¹²² Mebus Seçim Kanunu, (1942), *T.C. Resmi Gazete*, 5258, 14 Aralık 1942, md. 2.

3.1.1.2. 4918 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler

5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır. Bu kanunun getirdiği en önemli yenilik, tek dereceli seçim sistemini ve liste usulü çoğunluk sistemini getirmiş olmasıdır. Bu kanuna göre artık seçmenler ikinci seçmenleri değil doğrudan, kendilerini temsil edecek olan milletvekillerini seçeceklerdir. Bu değişikliğe karşın milletvekili seçme ve seçilme yeterlilikleri ile milletvekili sayısına ilişkin koşullarda bir değişiklik olmamıştır.¹²³ Bu kanunla yapılan 1946 genel seçimi sonucunda iktidar partisi değişmemiştir. Bu seçimin açık oy gizli sayım ilkesine göre yapılması muhalefetin tepkilerine yol açmıştır.

Yeni kanunun getirdiği “liste usulü çoğunluk sistemi” yönetimde istikrarı ön plana çıkaran bir seçim sistemidir.¹²⁴ Bu sistemle yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri tek parti iktidarıyla sonuçlanmış ve istikrarlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1957 seçimleri ile kurulan hükümetin istikrarsızlığının nedenini uygulanan seçim sistemi ile ilişkilendirmek doğru olmayacaktır. Çünkü bu istikrarsızlığın temel nedeni dönemin toplumsal hareketlerinden kaynaklanan 1960 Askeri Darbesi'dir. Ancak uygulanan çoğunlukçu sistemler 1946 yılından itibaren daima muhalefet partilerinin tepkilerine neden olmuştur. Bu tepkilerin problemlere neden olduğunu ve problemlerin büyümesinin 1960 Askeri Darbesi'nde dolaylı da olsa etkili olduğunu söylemek mümkündür.

3.1.2. Çok Partili Dönem'de Seçim Kanunları

1946 Genel Seçimleri'nde seçime CHP yanında DP'de girmiştir. Bu nedenle bu seçimler Türk siyasi hayatı açısından bir mihenk taşı olarak kabul edilebilir. Artık Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçmiştir. Bu seçimlerde CHP 397, DP 61 ve bağımsızlar 7 sandalyeye sahip olmuşlardır.

Bu dönemde 1961 Genel Seçimleri'ne kadar çoğunlukçu sistem; 1961 yılından günümüze kadar yapılan diğer genel seçimlerde de nispi temsil sistemi uygulanmıştır.

¹²³ Milletvekilleri Seçim Kanunu, (1946), *T.C. Resmi Gazete*, 6326, 05 Haziran 1946, md. 10.

¹²⁴ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s. 236.

Bu dönemde seçimler ile ilgili yapılan düzenlemeler ve seçimlerde uygulanacak esas ve usuller ile ilgili değişiklikler aşağıdaki gibidir.

3.1.2.1. 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler

16 Şubat 1950 tarihinde çıkarılan 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu, 4918 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nu yürürlükten kaldırmış ve seçimlerde uygulanan kuralları değiştirmiştir. Bu kanunun ilk maddesine göre seçimler yine tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılacaktır; ancak artık seçimlerde oylar, gizli oy ilkesine göre kullanılacak; sayımlar açık sayım ilkesine göre yapılacaktır.¹²⁵ Gizli oy açık sayım ilkesi, bu tarihten sonra seçimle ilgili yapılan tüm düzenlemelerde yer almıştır. İl, ilçe ve Yüksek Seçim Kurulları bu yasa ile birlikte kurulmuş ve artık seçimler yargı denetimine tabi olmuştur. Seçme yaşı (22), seçilme yaşı (30) ve nüfusa düşen milletvekili sayısında ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Sonuç olarak bu yasa seçim sistemi ile ilgili düzenlemeler yapmamış; sadece seçimlerde uygulanması gereken bazı hususları değiştirmiştir. Bu kanun 1950, 1954 ve 1957 Genel Seçimleri'nde uygulanmış ve 1960 Askeri Müdahalesi sonucunda hazırlanan 298 Sayılı Kanun ile yürürlükten kalkmıştır.¹²⁶ Artık seçimlerde 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu ve 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu uygulanacaktır. Ayrıca 5545 Sayılı kanun ile yapılan üç seçimi de Demokrat Parti kazanmıştır.

3.1.2.2. 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi boyunca 1961 yılına kadar yapılan seçimlerde çoğunluk sistemi uygulanmıştır. 1946 seçimleri ile birlikte çok partili yaşama geçilmesi, meclisteki sandalyelerin dağılımı meselesini ortaya çıkarmıştır. 1946 Genel Seçimi'nde Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimi kazanması, muhalefetteki Demokrat Parti'nin seçimlerde uygulanan kurallar hakkında eleştirilerine neden olurken; aynı konu üzerindeki eleştiriler bu kez 1950, 1954 ve 1957 Genel Seçimleri sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye karşı yapılmıştır. Çoğunluk sistemi uygulanmasına göre, bir seçim bölgesindeki, bir başka deyişle bir ildeki sandalyelerin tümünü kazanmak için o seçim bölgesindeki oyların salt çoğunluğunu almak yeterlidir. Bu durum 1950, 1954 ve 1957 Seçimleri'nde yüksek oranda aşırı ve eksik temsilin

¹²⁵ Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s. 29.

¹²⁶ Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, (1961), *T.C. Resmi Gazete*, 10796, 26 Nisan 1961, md. 187.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonucu yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi ilk olarak yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu çıkarma görevini üstlenmiştir.

25 Mayıs 1961 ve 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile seçim sistemi tamamen değişmiş ve nispi temsil sistemine geçilmiştir. 1961 yılında yapılan seçimlerde seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu seçimlerde Türkiye ilk kez nispi temsil sistemiyle, seçim barajıyla ve d'Hondt sistemiyle tanışmıştır. 306 sayılı kanunun getirdiği bu yeniliğin amacının hem daha önceki seçimlerde yaşanan yüksek orandaki aşırı ve eksik temsili en aza indirmek hem de istikrarı sağlamak olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ve bu kanun üzerinde değişiklik yapan diğer kanunlar 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır. Kanunun ilk haliyle sadece 1961 genel seçimleri yapılmış ve seçime katılan 4 siyasi parti de mecliste temsil hakkını kazanabilmiştir. Ancak sistemin iki büyük partiye daha fazla avantaj sağladığı gerekçesiyle 1965 Genel Seçimleri'nden önce milli bakiye (ulusal artık) sistemine geçilmiştir. Bu sistem, siyasal istikrardan ziyade temsilde adalet ilkesini ön plana çıkaran ve boşa giden oyları en az seviyeye indirmeye çalışan bir sistemdir. Milli bakiye sistemi de sadece 1965 Genel Seçimleri'nde uygulanmış ve 1969 Genel Seçimleri'nde yerini barajsız d'Hondt sistemine bırakmıştır. 1983 Genel Seçimleri'ne kadar da barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin uygulandığı 1969 Genel Seçimleri sonucunda, 1973 Genel Seçimleri'ne kadar 6 kez hükümet kurulmuş, 1973 ve 1977 Genel Seçimleri sonucunda koalisyon ve azınlık hükümetleri kurulmuş ve siyasal istikrar sağlanamamıştır. 1969-1980 yılları arasındaki uzun süren bu siyasal istikrarsızlık ve ülke içerisindeki problemler, 1980 Askeri Müdahalesi'ne neden olmuştur. Bu durum seçim kanunlarının siyasal istikrar veya istikrarsızlık üzerinde etkili olduğunun göstergesidir.

3.1.2.3. 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun Getirdiği Yenilikler

1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra hazırlanan bu kanun ile 304 ve 306 sayılı kanunlar ile bu kanunlar üzerinde değişiklik yapan diğer kanunları yürürlükten kaldırmıştır.

Bu kanun seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamış; yine nispi temsil sistemini kabul etmiştir. Ancak kanunun getirdiği yenilikle birlikte artık ülke genelinde belirli bir oy oranına ulaşamayan partilerin temsil hakkı ortadan kalkmıştır. Günümüzde de uygulanan ülke barajı, bu kanun ile yürürlüğe konmuş olup sisteme siyasal istikrar unsurunu da eklemeyi amaçlamıştır. Artık ülke genelindeki oyların % 10'una sahip olamayan siyasi partilerin meclisteki temsil etme hakları ortadan kalkmıştır. Bu durum temsilde adalet ilkesine ters olsa dahi siyasal istikrar açısından önemli bir gelişmedir. 1983 Genel Seçimleri'nde kanunun ilk halinde yer alan çifte barajlı d'Hondt, 1987,1991 Genel Seçimleri'nde çifte barajlı d'Hondt + Kontenjan ve daha sonraki tüm genel seçimlerde ise ülke barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Sistemin en önemli özelliği barajlar sayesinde çok sayıda partinin meclise girmesinin engellenmesidir.

Bu kanun ile 8 genel seçim yapılmış ve yapılan genel seçimlerin sonucunda kimi zaman siyasal istikrar yakalanmış; kimi zaman ise siyasal istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Ancak kanunun yürürlüğe girmesinden bu güne kadar yapılan seçimlerin sonucunda yaşanan siyasal istikrarsızlıkların nedenlerinin tümünün uygulanan seçim sistemleri ile ilgili olmadığını söylemek mümkündür. Bu zaman aralığında yaşanan istikrarsızlıkların -önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi- farklı nedenleri de vardır.

Bu kanun günümüzde de milletvekili seçimlerinde uygulanmaktadır. Ancak muhalefet partilerinin veya mecliste temsil hakkı bulunmayan partilerin, seçim sistemi ile ilgili sıkça eleştirileri olmaktadır. Bu eleştiriler genellikle seçimlerde uygulanan baraj ile ilgilidir. Ancak seçim barajının tamamen kaldırılması, temsilde adalet bağlamında olumlu olsa da, siyasal istikrar açısından olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Ayrıca en son yapılan genel seçimde (2011 Genel Seçimleri), barajı 3 parti aşabilmiş ve 4. parti ile 3. parti arasında büyük bir oy farkı oluşmuştur. Barajı aşan 3. parti MHP (% 13) ile barajı aşamayan 4. parti SP (% 1,3) arasında yaklaşık 10 kat oy farkı vardır. Bu durum, genel seçimlerde ülke barajının % 5'e indirilmesinin hiçbir siyasi parti açısından bir anlam ifade etmeyeceğinin göstergesidir. Seçim barajının %

5'e indirilmesi ise, sadece bağımsız olarak aday olup daha sonra mecliste siyasi parti grubu kuran partilerin lehine olan bir değişiklik olabilir.

3.2. SEÇİM SİSTEMLERİ VE SİYASİ PARTİLER KANUNLARININ SİYASİ PARTİLER ÜZERİNE ETKİLERİ

Siyasi partilerin kurulmalarında, birleşmelerinde veya kapanmalarında, uygulanan seçim sistemlerinin yanı sıra, yürürlükte olan mevzuatların da etkisi olduğu söylenebilir. Bu üç durum aşağıda, başlıklar halinde anlatılmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Parti kurulmaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi 1923 yılında kurulan Halk Fırkası'dır. Bu partinin adı daha sonra sırasıyla Cumhuriyet Halk Fırkası ve Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur. Tek Partili Dönem'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ahali Cumhuriyet Fırkası ve Türkiye Cumhuriyeti Amele ve Çiftçi Partisi ise hiçbir seçime katılamamıştır.

1945 yılından sonra ülkedeki siyasi parti sayısı artmaya başlamıştır. 1923-1945 yılları arasında sadece 5 parti kurulmuşken; 1946-1960 yılları arasında 40, 1960-1980 yılları arasında 51 siyasi parti kurulmuştur. Çok Partili Dönem'de, toplamda 250'den fazla siyasi parti kurulmuştur. Türk siyasal hayatında bu kadar çok partinin kurulmasına rağmen Çok Partili Dönem'de genel seçimlere katılan parti sayısı 55, Meclise girmeyi başarabilen parti sayısı ise 26'dır.

Günümüze gelindiğinde, 2011 genel seçimlerine 15 siyasi parti katılmıştır. Bugün (22.05.2014) itibariyle faal siyasi partiler ise şunlardır: AK Parti, BBP, BDP, BTP, CHP, DP, DSP, EHP, EMEP, EDP, HEPAR, HAKPAR, HAS Parti, İP, LDP, MHP, MMP, MP, ÖDP, SADP, SHP (2), SP (2), TP, TKP (2), VP, YP (1) ve YP (2)'dir.¹²⁷

Siyasi Partiler Kanunu'na göre her Türk vatandaşı önceden izin almadan, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde serbestçe siyasi parti kurabilir. Bir siyasi parti kurabilmek için de seçilme hakkına sahip 30 Türk vatandaşının bir araya gelmesi yeterlidir.¹²⁸

¹²⁷ E- Devlet, *Siyasi Partiler*, Erişim Tarihi: 22.05.2014, http://www.e-devlet.com/siyasi_partiler/

¹²⁸ Siyasi Partiler Kanunu, *T. C. Resmi Gazete*, 18027, 24 Nisan 1983, md. 5, 8.

Sonuç olarak parti kurmanın bu kadar kolay olduğu bir ülkede, bu kadar çok sayıda parti kurulması normaldir. Ancak kurulan her siyasi partinin meclise girebilmesi beklenemez. Bu durum Türkiye'de uygulanan seçim sistemlerinin olumlu bir sonucudur.

3.2.2. Parti Birleşmeleri

Seçim sistemlerinden dolayı mecliste temsil hakkı bulamayan partiler için 3 seçenek vardır: kapanma, başka bir partiyle birleşme ve başka bir partiye katılma. Başka bir deyişle, seçim sistemleri, partilerin diğer partilere katılmasına veya partilerin birleşmesine de neden olabilir.

Çok Partili Dönem'de siyasi partilerin 47 tanesi başka partilerle birleşmek üzere kendini feshetmiştir. Yasal engelleri aşmak için kurulup başka bir parti ile birleşen partilerin, yani "hlle partileri"nin sayısı ise 22'dir. 1982 Anayasa'nın ilk şeklinde yer alan parti değiştirme yasağından dolayı milletvekilleri önce kendilerine bir parti kuruyor; daha sonra kurdukları partiyi başka bir partiyle birleştiriyorlardı. Bu nedenle başka partiye geçmek isteyen bir milletvekili "hlle partisi" kurmak zorunda kalıyordu. Özellikle 1990'lı yıllarda bu yola sıkça başvurulmuştur. Anayasanın 84. maddesinde, 1995 yılında yapılan değişikliğe göre artık milletvekilleri, partilerinden istifa ederek başka bir partiye geçebilirler. Bu değişiklik sayesinde artık hlle partilerine gerek duyulmamaktadır.

Parti birleşmelerinin diğer bir nedeni ise seçim öncesi g birleştirmektir. Bu örnekle de 1990'lı yıllarda sıkça karşılaşılmıştır. Seçim barajını aşmak isteyen partiler seçimden önce birleşip, barajı aştıktan sonra ayrılmayı amaçlamaktadırlar.

3.2.3. Parti Kapanmaları

Tek Partili Dönem'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Ahali Cumhuriyet Fırkası Vekiller Heyeti kararı ile; Serbest Cumhuriyet Fırkası Merkez Heyeti kararı ile ve Türkiye Cumhuriyeti Amele ve ifti Partisi ise hkmete izin verilmeyerek hiçbir genel seçime katılmadan kapatılmıştır.

Çok Partili Dönem'de siyasi partilerin yaklaşık 36 tanesi kongre veya kurucular kurulu kararıyla kendini feshetmiştir. Kurulan siyasi partilerin bazıları, dağılma, mahkeme kararı, kongre kararı, Sıkıyönetim Komutanlığı'nca, oluşumundan

vazgeçilmesiyle, başka bir partiyle birleşmesiyle, Anayasa Mahkemesi Kararı ile, Milli Birlik Komitesi kararlarına aykırı görülmesiyle, Milli Güvenlik Konseyi'nce, Kurucular Kurulu kararıyla gibi farklı nedenlerle kapanmış veya kapatılmıştır.¹²⁹ Bu siyasi partilerden 10 tanesi mahkeme kararıyla (Anayasa Mahkemesi kurulmadan önce), 1 tanesi (Büyük Türkiye Partisi) Milli Güvenlik Konseyi kararıyla, 24 tanesi Anayasa Mahkemesi kararıyla, 18 tanesi 16.10.1981 tarih ve 2533 Sayılı Kanun ile kapatılmıştır.

Günümüzde siyasi partiler, Anayasa Mahkemesi'nin kapatma kararıyla, kanunla veya kongre kararıyla kapanabilirler. Seçim barajının olduğu bir seçim sisteminde zaten güçsüz bir partinin meclise girmeyi başarabilmesi çok zordur.

3.3. TÜRKİYE İÇİN SEÇİM SİSTEMİ İLE İLGİLİ ALTERNATİF GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

Türkiye'de 1995 seçimlerinden günümüze kadar yapılan tüm seçimlerde ülke barajlı d'Hondt seçim sistemi uygulanmıştır. Yapılan her seçimden sonra muhalefet partileri sürekli olarak seçim sistemleri üzerinde eleştirilerde bulunmaktadır. Bu eleştirilere lider partiler genellikle kayıtsız kalmaktadırlar.

Sık sık gündeme gelen seçim sistemlerine, 3 farklı alternatif sunulabilir. Bu alternatifler, "tek üyeli iki turlu çoğunluk sistemi", "tercihli (alternatif) oylama sistemi" ve "tek üyeli tek turlu çoğunluk sistemi" olarak, uygulanabilirlik sırasına göre, örneklendirilerek, aşağıda anlatılmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Tek Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Tek üyeli iki turlu çoğunluk sisteminde, seçim bölgeleri hemen hemen eşit büyüklüklerde belirlenecek ve her bir seçim bölgesinden sadece bir aday, seçimi yani temsil hakkını kazanabilecektir. Bu sistem "dar bölge-i-iki turlu" seçim sistemi olarak da adlandırılabilir. Sisteme göre ilk oylamada oylarının yarısından fazlasını alan aday seçimi kazanmış olacaktır. Ancak ilk oylamada hiçbir adayın çoğunluğu sağlayamaması durumunda ikinci bir oylamaya yapılacaktır. İkinci seçim ise ilk oylamada en çok oyu

¹²⁹ Fidan s. 158-178; Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, s. 459-475; TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı İnternet Sayfası, Erişim Tarihi: 22.05.2014, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html

alan iki aday arasında yapılacak ve böylece iki aday arasından en çok oyu alan, seçimi kazanmış olacaktır.

Sisteme Türkiye açısından bakılacak olursa; 550 milletvekilinin seçileceği ve 52.695.831¹³⁰ seçmenin olduğu durumda, yaklaşık 95.810 seçmene 1 milletvekili düşecektir. Bu durumda ülke, 550 seçim bölgesine ayrılacak, siyasi partiler bu 550 seçim bölgesinden 1'er adet aday göstereceklerdir. Ayrıca bağımsız aday olmak isteyenler de kendilerine herhangi bir seçim bölgesi belirleyip, bu seçim bölgesinden adaylıklarını göstereceklerdir. Yapılacak olan seçimlerin sonucunda ilk olarak her seçim bölgesindeki adayların aldıkları oy oranına bakılacaktır. Oyların çoğunluğunu, yani % 50'sinden 1 fazlasını alan aday direkt olarak seçimi kazanacaktır. Muhakkak ki bazı seçim bölgelerinde hiçbir aday bu oyu alamayacaktır. İlk turda hiçbir adayın % 50 + 1 oy alamadığı seçim bölgelerinde, belli bir süre sonra 2. tur oylama yapılacaktır. Bu süre cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de uygulanacak olan 2 haftalık süre gibi olabilir. Yapılacak olan 2. oylamaya ise sadece, ilk turda 1. ve 2. olan adaylar katılacaktır. Sonuç olarak adaylardan birisi mutlaka geçerli oyların yarısından 1 fazlasını alacaktır. 100 000 geçerli oyun olduğu bir seçimde oyların eşit çıkma olasılığı ise 1 / 100 001 gibi çok düşük bir ihtimaldir.

Bu sistem ülke genelinde en güçlü partinin avantajıdır. Bu sebeple en güçlü partinin mecliste temsil oranı artacak ve koalisyon hükümetine gerek kalmadan istikrarlı bir hükümet kurulabilecektir. Sistem temsilde adalet açısından değerlendirildiğinde de sistemin hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Seçmenlere 2. bir seçim hakkı tanınması açısından temsilde adaletli, güçsüz partilerin temsil oranını azalttığı için de temsilde adaletsiz bir sistemdir.

Ayrıca bu sistemin, ikinci oylamaya gerek duyulduğu hallerde, bazı seçim bölgelerinde, iki parti üzerine kutuplaşmalara veya Türkiye açısından düşünülecek olursa sağ-sol, Kürt-Türk veya Alevi-Sünni gibi kutuplaşmalara neden olma ihtimali de vardır. Bu nedenle ilk oylamada açık ara farkla birinci olan, ancak % 50 sınırını geçemeyen bir partinin, ikinci oylamada seçimi kaybetme ihtimali de olabilecektir. Bu duruma Tablo 3.1.'deki hayali seçim sonuçları örnek olarak gösterilebilir. A Partisi için

¹³⁰ TÜİK verilerine göre 2011 Genel Seçimlerindeki seçmen sayısı 50.189.930 iken, 2014 Yerel Seçimlerinde bu sayı 52.695.831'e yükselmiştir.

talihsiz olarak kabul edilebilecek bu örneğin zıttına da Tablo 3.2.'de ki seçim sonuçları örnek olarak gösterilebilir.

Seçimin iki kez yapılması da zaman kaybı açısından bir dezavantaj olarak görülebilse de günümüz teknolojisi ve imkanları sayesinde bu dezavantaj en aza indirilebilir.

Bu sistem 2 farklı örnekle anlatılmaya çalışılacaktır.

1. örneğimize göre 4 partinin katıldığı ve 100 000 geçerli oyun olduğu bir seçim bölgesinde (X seçim bölgesi), ilk oylamada A Partisi % 48, B Partisi % 19, C Partisi % 17 ve D Partisi % 16 almış ve ilk turda hiçbir parti seçimi kazanamamıştır. 2 hafta sonra yapılan 2. seçime, ilk turda 1. ve 2. olan A ve B Partileri katılmış ve geçerli oyların % 50,6'sını B Partisi, % 49,4'ünü A Partisi almıştır. A partisi ilk seçimde en çok oyu almasına ve 2. seçimde oy oranını artırmış olmasına rağmen seçimi kaybetmiştir.

Tablo 3.1. Tek Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (1. Simülasyon)

I. TUR SEÇİM		
	ALDIĞI OY	OY ORANI (%)
A PARTİSİ	48 000	48
B PARTİSİ	19 000	19
C PARTİSİ	17 000	17
D PARTİSİ	16 000	16
II. TUR SEÇİM		
	ALDIĞI OY	OY ORANI (%)
A PARTİSİ	49 400	49,4
B PARTİSİ	50 600	50,6

2 örneğimize göre ise yine 4 partinin katıldığı ve 100 000 geçerli oyun olduğu bir seçim bölgesinde (X seçim bölgesi), ilk oylamada A Partisi % 48, B Partisi % 19, C Partisi % 17 ve D Partisi % 16 almış ve ilk turda hiçbir parti seçimi kazanamamıştır. 2 hafta sonra yapılan seçime, ilk turda 1. ve 2. olan A ve B Partileri katılmış ve geçerli oyların % 75'ini A Partisi, % 25'ini de B Partisi almıştır. İkinci turda hem A hem de B

Partisi oy oranını artırmış olmasına rağmen ilk turda en çok oyu alan A Partisi ikinci turda da en çok oyu alarak seçimi kazanmıştır.

Tablo 3.2. Tek Üyeli İki Turlu Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2. Simülasyon)

I. TUR SEÇİM		
	ALDIĞI OY	OY ORANI (%)
A PARTİSİ	48 000	48
B PARTİSİ	19 000	19
C PARTİSİ	17 000	17
D PARTİSİ	16 000	16
II. TUR SEÇİM		
	ALDIĞI OY	OY ORANI (%)
A PARTİSİ	75 000	75
B PARTİSİ	25 000	25

Sonuç olarak "tek üyeli-iki turlu çoğunluk sistemi", "çoğunlukçu ikinci oylama sistemi" veya "dar bölgeli-iki turlu seçim sistemi" olarak da adlandırılabilir. Siyasal istikrarı sağlayabilecek bu sistem aynı zamanda seçim bölgelerindeki seçmenlerin yarısından fazlasının razı olduğu adayların seçilmesini de sağlayacağı için, temsilde adaletli bir sistem olarak görülebilir.

3.3.2. Tercihli (Alternatif) Oylama Sistemi

Avusturya'da Temsilciler Meclisi ve İngiltere'de Londra Belediye Başkanlığı seçimlerinde de uygulanan bu seçim sistemine göre seçmenler kendilerine yakın gördükleri iki farklı partiye oy vermektedirler.

Sisteme göre öncelikle seçmenlerin verdikleri 1. oylar dikkate alınarak oy sayımı yapılır. Eğer seçmenlerin 1. oyları ile, herhangi bir parti oyların yarısından bir fazlasını alamamış ise, seçimde sonuncu olan parti veya aday elenir. Elenen bu parti veya adaya verilen oyların ikinci alternatifleri değerlendirilerek yeni sonuçlar elde edilir. İlk eleme sonucunda herhangi bir parti veya aday oyların yarısından fazlasına sahip olabilmişse

seçimi kazanır; aksi taktirde bu kez sondan ikinci parti de seçimden elenir. Elenen bu ikinci parti veya adaya verilen oyların ikinci alternatifleri değerlendirilerek tekrar yeni sonuçlar elde edilir. Bu durum herhangi bir partinin veya adayın oy çoğunluğunu elde etmesine kadar veya son iki parti kalana kadar devam eder.

Sisteme Türkiye açısından bakılacak olursa her seçim bölgesinde 15 siyasi partinin¹³¹ ve bağımsız aday(lar)ın seçime katıldığı varsayımında oyların sayımı zaman alacak gibi görülebilir.

Bu sistem aşağıdaki örnekle anlatılmaya çalışılmıştır. Anlatılabilirlik açısından sadece 300 seçmenin oy kullandığı ve 6 partinin seçime katıldığı varsayılmıştır. Bu simülasyonda A ve B Partileri muhalif partiler, D Partisi A partisine, E Partisi B Partisine yakın; diğer partilerin ise tüm partilere eşit uzaklıkta olduğu varsayılmıştır.

Seçmenler ilk tercihlerinde A Partisine 100 oy kullanmışlardır. A Partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalarda ikinci tercih olarak, D Partisi 80, C Partisi 15 ve F partisi 5 oy almıştır.

Seçmenler ilk tercihlerinde B Partisine 75 oy kullanmışlardır. B partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalarda ikinci tercih olarak, E Partisi 50, C Partisi 15, F Partisi 10 oy almıştır.

Seçmenler ilk tercihlerinde C Partisine 60 oy kullanmışlardır. C Partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercih olarak, tüm partiler 12'şer oy almışlardır.

Seçmenler ilk tercihlerinde D Partisine 30 oy kullanmışlardır. D Partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercih olarak, A Partisi 15, C Partisi 10, F Partisi 5 oy almıştır.

Seçmenler ilk tercihlerinde E Partisine 25 oy kullanmışlardır. E Partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercih olarak, B Partisi 20, C Partisi 3, F Partisi ise 2 oy almıştır.

Seçmenler ilk tercihlerinde F Partisine 10 oy kullanmışlardır. F Partisinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercih olarak, tüm partiler 2'şer oy almışlardır.

¹³¹ TÜİK verilerine göre 2011 genel seçimlerine katılan parti sayısı 15'tir.

İlk tercihler dikkate alınarak sayım yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 3.3.'deki gibidir.

Tablo 3.3. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (6 Parti)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY
A	100
B	75
C	60
D	30
E	25
F	10

Bu seçim sonuçlarına göre hiçbir parti oyların yarısından fazlasına sahip olamamıştır. Bu nedenle en az oyu alan F Partisi seçimden elenmiş ve bu partinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercihler diğer partilere dağıtılmıştır. Yeni seçim sonuçları Tablo 3.4.'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (5 Parti)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	F Partisinin İlk Tercih Olarak Seçildiği Pusulalardan Gelen Oy	TOPLAM OY
A	100	2	102
B	75	2	77
C	60	2	62
D	30	2	32
E	25	2	27

Bu seçim sonuçlarına göre de hiçbir parti oyların yarısından fazlasına sahip olamamıştır. Bu nedenle bu kez en az oyu alan E Partisi seçimden elenmiş ve bu partinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercihler diğer partilere dağıtılmıştır. Yeni seçim sonuçları Tablo 3.5.'te gösterilmiştir.

Tablo 3.5. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (4 Parti)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	E ve F Partilerinin İlk Tercih Olarak Seçildiği Pusulalardan Gelen Oy	TOPLAM OY
A	100	2	102
B	75	22	97
C	60	5	65
D	30	2	32

Bu seçim sonuçlarına göre de hiçbir parti oyların yarısından fazlasına sahip olamamıştır. Bu nedenle bu kez en az oyu alan D Partisi seçimden elenmiş ve bu partinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercihler diğer partilere dağıtılmıştır. Yeni seçim sonuçları Tablo 3.6.'da gösterilmiştir.

Tablo 3.6. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (3 Parti)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	E, F ve D Partilerinin İlk Tercih Olarak Seçildiği Pusulalardan Gelen Oy	TOPLAM OY
A	100	17	117
B	75	22	97
C	60	15	75

Bu seçim sonuçlarına göre de hiçbir parti oyların yarısından fazlasına sahip olamamıştır. Bu nedenle bu kez en az oyu alan C Partisi seçimden elenmiş ve bu partinin ilk parti olarak tercih edildiği pusulalardaki ikinci tercihler diğer partilere dağıtılmıştır. Yeni seçim sonuçları Tablo 3.7.'de gösterilmiştir.

Tablo 3.7. Tercihli Oylama Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2 Parti)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	E, F, D ve C Partilerinin İlk Tercih Olarak Seçildiği Pusulalardan Gelen Oy	TOPLAM OY
A	100	29	129
B	75	34	109

5. sayım sonucunda da hiçbir parti oyların çoğunluğuna sahip olamamıştır. Ancak iki parti kaldığı için oy miktarı yüksek olan A Partisi seçimi kazanacaktır.

Son iki parti kalana kadar hiçbir parti oy çoğunluğunu sağlayamadığı için 5 kez sayım yapılmıştır. Sadece 6 partinin seçime katıldığı varsayımında dahi sayım işleminin bu kadar uzun sürmesi bu sistemin uygulanabilirliğinin zor olduğunu akla getirebilir. Ancak basit bir bilgisayar programı ile bu sayımın yapılması oldukça kısa sürecektir. Bu nedenle Türkiye'de 550 seçim bölgesinde 15 partinin de 30 partinin de katılacağı bir seçimin yapılabilmesi mümkündür.

Sonuç olarak bu sistem seçmenlere 2 alternatif hakkı verir. Bu alternatif hakkı boşa giden oy miktarının azalmasını sağlar. Bu durum temsilde adalet için avantajdır. Ancak seçimi kazanan partinin çoğunluğun desteğini alamamış olması dezavantaj olarak görülebilir. Aynı zamanda sistem son aşamada oyların çoğunluğunu alanın

kazanmasını sağlar. Bu durum ise güçlü iktidarların kurulmasına imkan hazırlar. Küçük partiler bu sistemi bir umut olarak görebilseler de sistem büyük partiler açısından daha avantajlıdır.

3.3.3. Tek Üyeli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Tek üyeli çoğunluk sisteminde de tek üyeli iki turlu çoğunluk ve tercihli (alternatif) oylama sistemlerindeki gibi seçim bölgeleri hemen hemen eşit büyüklüklerde belirlenecektir. Yani, Türkiye 550 seçim bölgesinden oluşacaktır. Her bir seçim bölgesinden sadece bir aday, seçimi yani temsil hakkını kazanacaktır. Bir başka deyişle en çok oyu alan aday oyların çoğunluğunu, yani % 50'sinden bir fazlasını almasa dahi seçimi kazanacaktır.

Türkiye açısından düşünecek olursak, yaklaşık 95 000 seçmen için bir milletvekili seçilecektir. Seçim bölgeleri küçük olacağı için hem seçmen, adayı kolayca tanıyacak; hem de adayların seçim bölgelerinin sorunlarına veya isteklerine cevap vermesi daha kolay olacaktır.

Bu sistem Türkiye açısından 2 farklı örnekle anlatılmaya çalışılacaktır. Örneklerin ikisinde de, bir seçim bölgesinde 6 parti veya bağımsız aday seçime katılmıştır ve geçerli oy sayısı 100 000'dir. İlk örnekte A Partisinin % 54,3 oy aldığı; 2. örnekte ise A Partisinin % 22 oy aldığı varsayılmıştır. Bu örnekler Tablo 3.8. ve Tablo 3.9. yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 3.8. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (1. Simülasyon)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	OY ORANI
A	54 300	% 54,3
B	23 200	% 23,2
C	13 200	% 13,2
D	5 100	% 5,1
E	2 200	% 2,2
F	2 000	% 2

Tablo 3.9. Tek Üyeli Çoğunluk Sistemine Göre Seçim Sonuçları (2. Simülasyon)

PARTİ ADI	ALDIĞI OY	OY ORANI
A	22 000	% 22
B	20 000	% 20
C	19 500	% 19,5
D	18 500	% 18,5
E	17 000	% 17
F	3 000	% 3

İki örnekte de tek turda A Partisi seçimi kazanmıştır.

Bu sistem ülke genelinde güçlü olan bir partinin, seçim bölgelerinde de en çok oyu alması sonucunu doğurur. Bu nedenle seçim sisteminde genellikle, mecliste çoğunluğa tek parti sahip olur. Mecliste bir partinin tek başına çoğunluğu sağlayabilmesi sonucunda koalisyon hükümetlerine gerek kalmayacaktır. Bu durum da siyasal istikrarın sağlanmasında etkili olacaktır. Sisteme göre lider partinin % 50 barajını aşma zorunluluğu olmadığı için seçimler tek turda tamamlanabilecektir. Ancak bu durum temsilde adaletsizliğe de neden olacaktır. Örneğin, simülasyon 2'ye göre oyların sadece % 22'sini alan parti veya bağımsız aday seçimi kazanmış, oyların % 78'i boşa gitmiştir.

Sonuç olarak bu sistem, siyasal istikrarı getirmesine karşın, çoğu zaman temsilde adaletsizliğe neden olabileceğinden dolayı güçsüz partilerin sürekli olarak eleştirilerine konu olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demokrasinin en önemli ilkelerinden birisi seçim olmasına karşın seçimin uygulanma ve iktidarın belirlenme kriterleri dünden bugüne daima tartışılan bir konu olmuştur. Çünkü istikrar ve adalet olgusunu ve dengesini aynı anda gerçekleştirmek sanıldığı gibi kolay değildir. Türkiye'de yakın zamana kadar siyasal istikrar daha başat bir problem olarak gözükmuştür. Demokrasinin ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu bir şekilde çalışmasının sekteye uğraması siyasal istikrarsızlık olarak tanımlanabilir. Siyasal istikrarsızlığa neden olabilecek bir çok etken vardır. Bunlardan bazıları; seçim sistemi, ekonomik etkenler, politik etkenler ve sosyal etkenlerdir. Bu çalışmanın ana konusu da, seçim sistemlerinin siyasal istikrar üzerinde ne kadar etkisi olduğudur.

Dünyanın birçok ülkesinde farklı seçim sistemleri kullanılsa da bu sistemlerin tümü, ya siyasal istikrarı ya da temsilde adaleti sağlamayı amaçlar. Ancak hem temsilde adaleti hem de siyasal istikrarı sağlayabilmek çok zordur. Bir başka deyişle temsilde adaleti sağlayabilmek için siyasal istikrardan; siyasal istikrarı sağlayabilmek için de belli bir ölçüde temsilde adaletten vazgeçmek gerekebilir. Salt veya barajsız nispi temsil sistemleri temsilde adaleti ön plana çıkarırken, çoğunlukçu sistemler siyasal istikrarı ön plana çıkarır.

Türkiye'de de Çok Partili Dönem'in başladığı 1946 genel seçimlerinden 2011 genel seçimlerine kadar çoğunlukçu ve nispi temsil sistemlerinin farklı türleri uygulanmıştır. Ek 1. ve Ek 2.'de de görülebileceği gibi çoğunlukçu sistemler Türkiye'de siyasal istikrarın sağlanmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Nispi temsil sistemleri içerisinde ise istikrarın en iyi sağlanabildiği sistem "çifte barajlı d'Hondt sistemi"dir. Çünkü, bu seçim sistemleri ile yapılan seçimlerin sonucunda meclise girmeyi başaran parti sayısı az, kurulan hükümetlerin ömrü uzun olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi boyunca kurulan 61 hükümetin 15'i Tek Partili Dönem'de (1923-1946), 46'sı ise Çok Partili Dönem'de (1946'dan günümüze kadar olan dönem) görev yapmıştır. Çok Partili Dönem'deki ortalama hükümet ömrü yaklaşık 1.5 yıl olmuştur. Normal şartlarda yaklaşık "4" olması gereken bu sonucun "1.5" çıkması, Türkiye'de siyasal istikrarın pek de iç açıcı olmadığını göstermektedir.

Bu tez çalışmasından çıkarılacak en temel sonuç, temsilde adaletin az olduğu, başka bir ifade ile, temsilde aşırılığın veya eksik temsilin çok olduğu seçim sistemlerinin, ülkeye siyasal istikrar getirme ihtimalinin yüksek olduğudur. Bir ülkede siyasal istikrarı etkileyen birçok faktör olsa da, seçim sistemlerinde yapılacak düzenlemelerin, siyasal istikrara doğrudan etkisi olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Siyasal istikrarın olduğu bir ülkede ekonomik, sosyal, politik problemler de en alt seviyeye ineceği için, bu istikrarı sağlayabilmek adına temsilde adaletten belirli ölçülerde vazgeçmek makul olabilir. Çünkü siyasal istikrarın olmadığı bir ülkede ekonomik istikrarın da sağlanması mümkün değildir. Bir ülkenin ekonomik istikrarının bozulması ise tıpkı domino etkisi gibi, ekonomik refahın, sosyal refahın, toplumsal huzurun ve güvenin giderek yok olması sonucunu doğurabilir. Bu nedenlerle söz konusu sakıncayı giderebilmek yahut en aza indirebilmek amacıyla, siyasal istikrarı güçlendirecek düzenlemeler yapılabilmesi, gerekirse seçim sistemi tamamen değiştirilebilmelidir.

Sonuç olarak "siyasal istikrar" kavramı bir ülkenin siyasal hayatında çok önemlidir. Siyasal istikrarın olmadığı bir ülkenin, hiç bir alanda başarılı olması beklenemez. Bu nedenle siyasal istikrarı artırıcı tedbirlerin alınması, seçim ve siyasi partiler kanunlarında gerekli düzenlemelerin yapılması, Türkiye gibi bu sorunla sıkça yüzleşen bir ülke açısından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- Alkan, Mehmet, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri” [Elektronik Sürüm], *Anayasa Yargısı*, 23, 2006, 133-165.
- Armağan, Servet, *Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1975.
- Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.
- Atalay, Bülent, “Türk Devlet Geleneğine Göre Devlet Adamlarında Bulunması Gereken Asgari Hususiyetler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, II, 1513-1527.
- Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih*, (Yeni Ekler Yazılmış ve Genişletilmiş 1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- Bocutoğlu, Ersan, Berber, Metin, Çelik, Kenan, *Genel İktisada Giriş*, Derya Kitapevi, Trabzon 2007.
- Branson, William, *Makro İktisat*, (1. Baskı), (Çev.: İbrahim Kanyılmaz), Alfa Yayınları, İstanbul 1995.
- Charles Tilly, *Demokrasi*, (Çev.: Ebru Arıcan), Phoenix Yayınevi, Ankara 2011.
- Çelik, Kenan, *Genel Ekonomi*, Murathan Yayınevi, Trabzon 2009.
- Dahl, Robert A., *Demokrasi Üzerine*, (Çev.: Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.
- Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, (11. Baskı), Ekin Yayınları, Bursa 2005.
- Fırlı, Ethem Nuri, *İslam Ansiklopedisi I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1997, XVI, 169-175.
- Fidan, Hüseyin, *1920 - 2010 Türk Siyasi Tarihi*, (1. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- Gören, Zafer, *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2011.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukukunun Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa 2011.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, (14. Baskı), Turhan Kitapevi, Ankara 2006.

- Heywood, Andrew, *Siyaset*, (7. Baskı), (Çev.: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Adres Yayınları, Ankara 2012.
- İbn-i Haldun, *Mukaddime I-II*, (Çev.: Halil Kendir), İmaj Yayınları, Ankara 2004, I/295.
- İmam-ı Gazali, *Devlet Başkanlarına Nasihatler*, (Çev.: Osman Şekerci), Sinan Yayınevi, İstanbul 1995.
- İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muadil Kanun, (1923), *Meclis Zabıt Ceridelerindeki Müzakerat Fihristi*, Cilt:28, s. 311:341, Kanun No: 320, Kabul Tarihi: 3 Nisan 1339 (1923).
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, *T.C. Resmi Gazete*, 7217, 27 Mayıs 1949, Erişim Tarihi: 19.02.2014, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>
- İslamoğlu, Mustafa, *İslami Hareketler ve Kıyamlar Tarihi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.
- İslamoğlu, Mustafa, *İmamlar ve Sultanlar*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Kanun-u Esasi, (1876), Kabul Tarihi: 23 Aralık 1876, md.119, Erişim Tarihi: 01.05.2014, <http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>
- Kapani, Münci, *Kamu Hürriyetleri*, (7. Baskı), Yetkin Yayınları, Ankara 1993.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1977.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, (14. Baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
- Karamustafaoğlu, Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri* [Elektronik Sürüm], Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.
- Karpat, H. Kemal, *Türk Siyasi Tarihi - Siyasal Sistemin Evrimi*, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
- Kılıç, Seda, “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları” [Elektronik Sürüm], *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 30, 2011, 27-40.

- Kibritçioğlu, Aykut, "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 1 (41), 2001, 174-182.
- Koca, Salim, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, II, 1448-1489.
- Koçsoy, Şevket, "Türk Tarihi Kronolojisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, I, 34-248.
- Korkmaz, Fahrettin, *Gazali' de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Köker, Levent, "Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk" [Elektronik Sürüm], *Anayasa Yargısı*, 23, 2006, 199-210.
- Krugman, Paul, Wells, Robin, *Makro İktisat*, (İkinci Baskıdan Çeviri), (Çev.: Fuat Oğuz, Murat Arslan, Ali Akkemik, Koray Göksal), Palme Yayıncılık, Ankara 2011.
- Mebus Seçim Kanunu, (1942), *T.C. Resmi Gazete*, 5258, 14 Aralık 1942.
- Milletvekilleri Seçim Kanunu, (1946), *T.C. Resmi Gazete*, 6326, 05 Haziran 1946.
- Milletvekili Seçim Kanunu, (1961), *T. C. Resmi Gazete*, 306, 25 Mayıs 1961.
- Nişancı, Şükrü, *Sivil İtaatsizlik*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.
- Niyazi, Mehmed, *İslam Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.
- Niyazi, Mehmed, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- Odyakmaz, Zehra, Kaymak, Ümit, Ercan, İsmail, *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, İkinci Sayfa Yayınevi, İstanbul 2011.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2006.
- Öz, Mustafa, *İslam Ansiklopedisi I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, XXXIX, 111-114.
- Paris Şartı, 21.11.1990, Erişim Tarihi: 19.04.2014, http://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm
- Pehlivan, Osman, *Kamu Maliyesi*, Celepler Matbaacılık, Trabzon 2013.

- Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.: Zafer Savaş), Nilüfer Yayıncılık, Ankara 2011.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, (22. Baskı), İmge Yayınevi, Ankara 2011.
- Siyasi Partiler Kanunu (1983), *T. C. Resmi Gazete*, 18027, 24 Nisan 1983.
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, (1961), *T.C. Resmi Gazete*, 10796, 26 Nisan 1961.
- Soysal, Mümtaz, *Anayasaya Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- Tanilli, Servet, *Devlet ve Demokrasi*, (2.Baskı), Say Yayınları, İstanbul 1981.
- TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*, TBMM Basımevi, Ankara 1982.
- Tekin, Yusuf, Okutan, Çağatay, *Türk Siyasal Hayatı*, (2. Baskı), Orion Kitapevi, Ankara 2012.
- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası), (1924), *T. C. Resmi Gazete*, 491, 20 Nisan 1924.
- Tosun, Gülgün Erdoğan, Tosun, Tanju, *Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, (1.Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- Tuncer, Erol, Danacı, Necati, *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2003.
- Tuncer, Erol, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 - 2002)*, (2. Baskı), TESAV Yayınları, Ankara 2003.
- TÜİK, Konularına Göre İstatistikler, Adalet ve Seçim, Milletvekili Seçim İstatistikleri, Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, Erişim Tarihi: 21.05.2014, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>
- Türk, Hikmet Sami, "Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", *Anayasa Yargısı*, Cilt: 23, Sayı: 2006, s. 75-113.

- Türk, Hikmet Sami, Tuncer, Erol, *Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi* [Elektronik Sürüm], TESAV Yayınları, Ankara 1995.
- Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası (1924), *T. Düstur*, Cilt 26, s.170, 4695, 10.01.1945, Erişim Tarihi: 15.05.2014, <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası (1961), *T.C. Resmi Gazete*, 10859, 09 Temmuz 1961.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, (1982), *T. C. Resmi Gazete*, 17863, 07 Kasım 1982.
- Uluatam, Özhan, *Kamu Maliyesi*, (8. Baskı), İmaj Kitapevi, Ankara 2003.
- Umur, Ziya, *Roma Hukuku*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1984.
- Uygun, Oktay, *Demokrasi*, (1.Baskı), On İki Levha Yayınları, İstanbul 2011.
- Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:369, Ankara 1975.
- Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.
- Yiğit, İsmail, *İslam Ansiklopedisi I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2009, XXXVII, 107-108.
- Yücelen, M. Ufuk, *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVIII-Seçim Sistemi*, Simge Ofis Matbaacılık, İstanbul 1996.
- Zuhayli, Vehbe, "Yüksek Yürütme Organı: İmamet", *İslam Fıkıh Ansiklopedisi I-X*, (Çev.: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Fehmi Ulus, Abdürrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), Risale Yayınevi, İstanbul 1994, VIII, 393-459.

EKLER**Ek 1. 1946'dan Günümüze Yapılan Seçimler Sonucu Kurulan Hükümetlerin Analizi**

SEÇİM YILI	UYGULANAN SEÇİM SİSTEMİ	SEÇİME KATILAN PARTİ SAYISI	MECLİSE GİREN PARTİ SAYISI	KURULAN HÜKÜMET SAYISI*	HÜKÜMETİN SONA ERİŞ NEDENİ	HÜKÜMETİN ÖMRÜ**	SİYASAL İSTİKRAR
				TÜRÜ			
1946	Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	2	2	1(4)	Genel Seçim	3 Yıl 9 Ay	VAR
				Tek Başına			
1950	Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	3	3	1	Genel Seçim	4 Yıl	VAR
				Tek Başına			
1954	Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	4	3	1	Genel Seçim	4 Yıl	VAR
				Tek Başına			
1957	Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	4	4	1	Askeri Darbe	2 Yıl 6 Ay	YOK
				Tek Başına			
1961	Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt	4	4	4	Koalisyonun Bozulması	7 Ay	YOK
					Koalisyonun Bozulması	1 Yıl 6 Ay	
				Koalisyon	Bütçenin Reddi	1 Yıl 2 Ay	
					Genel Seçim	8 ay	
1965	Milli Bakiye	6	6	1	Genel Seçim	4 Yıl	VAR
				Tek Başına			
1969	Barajsız d'Hondt	8	8	6	Bütçenin Reddi	4 Ay	YOK
					Askeri Müdahale	1 Yıl	
					11 Bakanın İstifası	8 Ay	
				2 Tek Başına 4 Koalisyon	Başbakanın İstifası (Toplumsal Problemler)	5 Ay	
					CB Seçimi	10 Ay	
					Genel Seçim	9 Ay	
1973	Barajsız d'Hondt	8	7	3	Koalisyonun Bozulması	9 Ay	YOK
				Koalisyon	Güvenoyu	4 Ay	
					Genel Seçim	2 Yıl 2 Ay	

Ek 1. (Devamı)

1977	Barajsız d'Hondt	8	6	4	Güvenoyu	1 Ay	YOK
					Gensoru	5 Ay	
				Koalisyon	Toplumsal Problemler	1 yıl 10 ay	
					Askeri Müdahale	10 Ay	
1983	Çifte Barajlı d'Hondt	3	3	1	Genel Seçim	4 Yıl 8 Ay	VAR
				Tek Başına			
1987	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	7	3	1 (3)	CB Seçimi	1 Yıl 9 Ay	YOK
				Tek başına	Parti Başkanının Değişmesi	1 Yıl 7 Ay	
					Genel Seçim	5 Ay	
1991	Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	6	5	4	CB Seçimi	1 Yıl 5 Ay	YOK
					Başbakanın İstifası (Ekonomik Kriz)	2 Yıl 3 Ay	
				Koalisyon	Güvenoyu	1 Ay	
					Genel Seçim	4 Ay	
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	12	5	4	Güvenoyu	4 Ay	YOK
					28 Şubat	1 Yıl	
				Koalisyon	Gensoru	1 Yıl 6 Ay	
					Genel Seçim	4 Ay	
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	20	5	1	Ekonomik ve Politik Nedenlerle Erken Seçim	3 Yıl 5 Ay	YOK
				Koalisyon			
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	18	2	1 (2)	Başbakanın Değişmesi	4 Ay	VAR
				Tek Başına	Genel Seçim	4 Yıl 5 Ay	
2007	Ülke Barajlı d'Hondt	14	3	1	Genel Seçim	4 Yıl	VAR
				Tek Başına			
2011	Ülke Barajlı d'Hondt	15	3	1	Devam Eden Hükümet	Devam Eden Hükümet	...
				Tek Başına			

* Parantez içerisindeki rakamlar aynı parti tarafından kurulan hükümet sayısını ifade etmektedir.

** Hükümetlerin ömrü yaklaşık olarak verilmiş, sadece yıl ve ay dikkate alınmış; gün sayısı dikkate alınmamıştır.

Ek 2. Çok Partili Dönem'de Uygulanan Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrara Göre Sıralanması

SEÇİM SİSTEMİ	KULLANILDIĞI SEÇİM YILLARI
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	1946-1950-1954-1957
Nispi Temsil Sistemleri (Barajlı)	
Çifte Barajlı d'Hondt	1983
Ülke Barajlı d'Hondt	1995-1999-2002-2007-2011
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987-1991
Seçim Çevresi Barajlı	1961
Nispi Temsil Sistemleri (Barajsız)	
Milli Bakiye (Ulusal Artık)	1965
Barajsız d'Hondt	1969-1973-1977

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdülkadir ÖZDEMİR
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum – 31.05.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Erzincan Üniversitesi - Tercan Meslek Yüksekokulu (2009 - ...)
İletişim	
E-Posta Adresi	ozdemir.kadir@hotmail.com
Tarih	19.06.2014